

**TÜRKİYE’DE SOSYAL KALKINMA İLE
SOSYAL KOOPERATİFÇİLİK İLİŞKİSİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Özkan ASKAR

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Murad TİRYAKİOĞLU

Mayıs, 2023

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE’DE SOSYAL KALKINMA İLE SOSYAL
KOOPERATİFÇİLİK İLİŞKİSİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME

Hazırlayan
Özkan ASKAR

Danışman
Doç. Dr. Murad TİRYAKİOĞLU

AFYONKARAHİSAR 2023

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Türkiye’de Sosyal Kalkınma İle Sosyal Kooperatifçilik İlişkisi Üzerine Bir İnceleme**” adlı çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde bilimsel etik kurallara ve atıf gösterme ilkelerine riayet ettiğimi belirterek aksi bir durumun tespiti hâlinde sorumluluğun tamamen bana ait olduğunu kabul, beyan ve taahhüt ederim.

29/05/2023

İmza

Özkan ASKAR

T.C.

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Özkan ASKAR
	Numarası	190665109
	Anabilim Dalı	İktisat
	Programı	İktisat
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		Türkiye’de Sosyal Kalkınma İle Sosyal Kooperatifçilik İlişkisi Üzerine Bir İnceleme
Tez Savunma Sınav Tarihi		29.05.2023
Tez Savunma Sınav Saati		16:00

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☐oy birliği – ☒oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT

MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

TÜRKİYE’DE SOSYAL KALKINMA İLE SOSYAL KOOPERATİFÇİLİK İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Özkan ASKAR

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

Mayıs 2023

Danışman: Doç. Dr. Murad TİRYAKİOĞLU

Ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaç ve istekleri müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya gelen insanların oluşturduğu işletmeler olarak tanımlanan kooperatifler son yıllarda sosyal kooperatifler özelinde iktisadi ve toplumsal kalkınmanın önde gelen aktörleri arasında anılmaya başlanmıştır. Sosyal kooperatifler, geleneksel kooperatiflerin yanı sıra iş ve gelir imkânları sağlamak yoluyla toplum çıkarlarını gözeten hizmetlerin sağlanması, engelliler, uzun süreli işsizler, eski tutuklular, bağımlılar gibi dezavantajlı bireylerin iş hayatına katılması gibi toplumsal konularında çalışan ve genellikle kâr amacı gütmeyen kooperatifler olarak da tanımlanmaktadır. Sosyal kooperatiflerin kalkınmadaki önemini ve gittikçe artan rolünü ele alan bu tez çalışması Türkiye’de eğitim, kırsal kalkınma, sağlık gibi temel alanlarda çalışan kooperatif örneklerini inceleyerek sosyal yenilikçi kalkınma konusuna odaklanıyor.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Kooperatifçilik, Sosyal Kooperatifçilik, Eşitsizlik, Sosyal ve Dayanışma Ekonomisi

ABSTRACT

A REVIEW ON THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL DEVELOPMENT AND SOCIAL COOPERATIVES IN TURKEY

Özkan ASKAR

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF ECONOMICS**

May 2023

Advisor: Assoc. Prof. Murad TİRYAKİOĞLU

Cooperatives, defined as enterprises formed by individuals who voluntarily come together to meet common economic, social, and cultural needs and aspirations through a jointly owned and democratically controlled enterprise, have in recent years become key players in economic and social development, with a particular focus on social cooperatives. In addition to traditional cooperatives, social cooperatives are also defined as non-profit organizations that address social issues, such as providing services in the public interest through employment and income opportunities, and fostering the inclusion of disadvantaged individuals, such as the disabled, long-term unemployed, ex-prisoners, and addicts. This thesis emphasizes the importance and growing role of social cooperatives in development and examines examples of cooperatives in Turkey working in key areas such as education, rural development, and health, with a specific focus on socially innovative development.

Keywords: Development, Cooperatives, Social Cooperatives, Inequality, Social and Solidarity
Economy

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans eğitim hayatım boyunca bilgi, birikim, tecrübesi ve ülkemizde afetler, iklim krizi, eşitsizliklerin giderilmesi ile sosyal ve dayanışma ekonomisinin geliştirilmesi konusunda tarafıma önemli bir duyarlılık kazandıran Danışmanım Sayın Doç. Dr. Murad Tiryakioğlu hocama teşekkür ederim.

Özgür Çetinkaya (Kalkınma Atölyesi Kooperatifi), Orkun Doğan (Yerküre Yerel Çalışmalar Kooperatifi), Metin Özarslan (Genç İş Kooperatifi), Yasin Sancak (İzmir Başka Bir Okul Mümkün Eğitim Kooperatifi), Kadem Doğan (Meryem Kadın Kooperatifi) ve Halim Şivecan (Mutlu Beslen Tarımsal Kalkınma Kooperatifi) çalışmanın saha ve uygulama yönüne ilişkin değerli tecrübe ve bilgileriyle katkı sundular ve değerli zamanlarını ayırdılar. Kendilerine özel bir teşekkür borçluyum.

Hayatımın her alanında beni destekleyen ve her zaman yanı başımda bulunan Canım eşim Nurcan ve fedakârlıkları ile süreç boyunca bana yardımcı olan kızlarım Meva ve Hüma'ya sonsuz teşekkür ederim.

Özkan ASKAR
2023, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI.....	ii
ENSTİTÜ ONAYI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL KOOPERATİFÇİLİK VE SOSYAL KALKINMA İLİŞKİSİ

1. İKTİSADİ VE SOSYAL KALKINMA.....	3
1.1. İKTİSADİ VE TOPLUMSAL KALKINMA.....	3
1.2 KÜRESEL KALKINMA GÖSTERGELERİ VE AMAÇLARI.....	4
1.3 DÜNYADA VE TÜRKİYEDE SOSYAL KALKINMA.....	7
1.4. SOSYAL KALKINMA EKONOMİSİ VE GELİŞİMİ.....	11
2. SOSYAL KOOPERATİFÇİLİK	12
2.1. SOSYAL KOOPERATİFÇİLİK KAVRAMI.....	17
2.2. SOSYAL KOOPERATİFLERİN AYIRT EDİCİ ÖZELLİKLERİ.....	20
2.3. SOSYAL KOOPERATİFÇİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE ÖZELLİKLERİ.....	23
3. SOSYAL KOOPERATİFÇİLİK KALKINMA İLİŞKİSİ.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE VE DÜNYADA SOSYAL KOOPERATİFÇİLİK VE KALKINMA

1. TÜRKİYE’NİN KALKINMA ÇABALARI.....	34
2. KALKINMADA YENİLİKÇİ YAKLAŞIMLAR VE SİVİL TOPLUMUN ROLÜ....	44
3.TÜRKİYE’DE SOSYAL KOOPERATİFÇİLİĞİN GELİŞİMİ VE GELECEĞİ	48
4. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE SOSYAL KOOPERATİFÇİLİK.....	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE YENİ NESİL KOOPERATİFLERİN EKONOMİK ROLÜ VE ÖNEMİ

1.ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	61
2. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ.....	63
3. ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI	64
4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	65
4.1. VERİ TOPLAMA YÖNTEMİ.....	67
4.2 ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ.....	69
4.3.ÖRNEK OLAY ÇALIŞMALARI.....	70
4.3.1. Sosyal Kooperatiflerin Kuruluş ve Yapılandırma Süreci	73
4.3.2. Sosyal Kooperatiflerin Finans ve Mevzuat Açısından Ele Alınması	80
4.3.3. Sosyal Kooperatiflerin İş Birliği ve Dayanışma Açısından Ele Alınması	85
4.3.4. Sosyal Kooperatiflerin Kalkınma ve Kooperatifleşme Açısından Ele Alınması.....	90
5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI.....	95
5.1. SOSYAL KOOPERATİFLERİN ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN BULGULAR.....	97
5.2. SOSYAL KOOPERATİFLERİN SOSYAL KALKINMA EKONOMİSİ AÇISINDAN ÖNEMİNE İLİŞKİN BULGULAR.....	99
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	101
KAYNAKÇA	105

TABLÖLER LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Eşdeğer Hane Halkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Gelir Dağılımı Göstergeleri, 2012-2021.....	39
Tablo 2. Kalkınma Ajansı Bölgelerine İlişkin Temel Göstergeler (2011-2021).....	43
Tablo 3. 2021 Yılı Performans Raporu Kapsamında Kooperatif Sayıları.....	50
Tablo 4. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları İndeksine Göre Seçilmiş Ülkelerin Performansı (2022)	51
Tablo 5. Dünyadan Sosyal Kooperatifçilik İçin Bazı Örnekler.....	58
Tablo 6. Faaliyetlerini Sosyal Kooperatifçilik Bazlı Yürüten Bazı Türkiye Kooperatifleri ...	59
Tablo 7. Mülakat Görüşmelerine Katılan Kooperatif ve Temsilci Bilgileri.....	71
Tablo 8. Mülakat Görüşmelerine Katılan Kooperatif Bilgileri	72

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1. Türkiye’de Günde 2.15 Doların Altında Çalışanların Nüfusa Oranı (2002-2019).....	8
Şekil 2. Türkiye Genel Mutluluk Düzeyi (%), 2003-2022	10
Şekil 3. Sosyal Kooperatifçiliğin Sosyal Ekonomi ve Sosyal Girişimcilik İlişkisi	19
Şekil 4. Dünyadaki En Büyük 300 Kooperatifin CİRO/GSYİH Göre Dağılımı	27
Şekil 5. Dünyadaki En Büyük 300 Kooperatifin CİRO/USD Bazında Sektörel Dağılımı	28
Şekil 6. Türkiye’nin 1990-2021 Yılları İGE Değişim Trendleri	39

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB: Avrupa Birliği
BM: Birleşmiş Milletler
GSYİH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla
ICA: Uluslararası Kooperatifler Birliği
ICAO: Uluslararası Tarım Kooperatifleri Örgütü
ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü
SKA: Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları
SKH: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri
TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu
IMF: Uluslararası Para Fonu

GİRİŞ

Toplumsal tabandan gelen ve bir sosyal hareket olarak sömürü düzenine baş kaldırı niteliğinde ortaya çıkan sosyal girişimler ve bu sosyal girişimlerin bir araya gelerek oluşturduğu sosyal dayanışma toplulukları, kalkınma ekonomisinin yeni bileşenleri olarak kabul edilmektedir. Devletin ekonomideki rolünün zaman içinde değişmesi ve azaltılmaya çalışılması, devletin kalkınmadaki rolünü de yeniden belirlemiştir. Kalkınma hedeflerine ulaşmak için devletin hangi rolleri üstleneceği ve bu süreçte hangi aktörleri destekleyeceği veya güçlendireceği konusu, günümüzde sosyal girişimlerin ve dayanışma ekonomisi bileşenlerinin kalkınma ekonomisi için öneminin anlaşılmasına zemin hazırlamıştır.

Ülkeler ve bu ülkelerin toplumsal öncelikleri ve ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen sosyal hareketler, sürdürülebilir kalkınmayı, yeşil ekonomi modeli ekseninde, çevreye ve doğaya saygılı üretim yöntemleriyle sağlamak ve nihayetinde gelecek nesillere, güçlendirilmiş olarak aktarılacak adil bir dünya düzeni inşa etme çabası içindedirler. Bu çabalar, ülkeler özelindeki ihtiyaçlar çerçevesinde şekilleniyorsa da bölgesel ve nihayet küresel düzeyde insana yakışır yaşam standartlarının herkes için asgari düzeyde sağlanabilmesini hedeflemektedir. Bu amaca ulaşabilmek, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine, birlikte yaşama ve dayanışma kültürlerinin farklılıklarına ve ekonomik imkânlarının çeşitliliğine bağlı olarak farklılık göstermektedir.

Ülkemiz ekonomisi ve toplumu için olduğu kadar, dünya ekonomisi ve yaşamı için de önemli düzeyde sorun teşkil eden göç, afetler, iklim krizi temelindeki sosyo-ekonomik sorunlar toplumsal ve ekonomik sorunlar çevresinde örgütlenmenin ve sürecin ideal yapılanması olarak sosyal ve dayanışma ekonomisinin önemini belirgin bir biçimde ortaya koymaktadır. Üçüncü sektör olarak tanımlanan sivil toplum yapıları eğitim, sağlık, çevre, toplumsal cinsiyet eşitliği, temiz enerji, insana yakışır işler, adil dönüşüm gibi kritik alanlarda önemli bir tamamlayıcı rol üstlenmektedir.

Sivil toplum kuruluşları, vakıf, dernek, kooperatif gibi farklı yapılanmaların yansırı yasal kurumsal bir kimliğe dâhil olmaksızın sivil inisiyatifler olarak da yapılanabilmektedir. Sosyal ve dayanışma ekonomisi açısından her ne şekilde yapılanmış olursa olsun sivil toplum kuruluşları veya girişimleri temel aktörler olarak rol üstlenmektedir. Bu çalışmanın konusunu, Türkiye’de ne sosyal işletmeler ne de sosyal kooperatiflere ilişkin yasal düzenlemenin henüz yapılmamış olması dolayısıyla, en azından ülkemiz için aynı zamanda bir sosyal işletme niteliğinde de değerlendirilebilen sosyal kooperatifler oluşturmaktadır. Kalkınmanın

ekonomik, toplumsal ve çevresel değerleri dikkate alarak gerçekleştirilebilmesi ve aynı zamanda Birleşmiş Milletler tarafından belirlenen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'na (SKA) ve bu amaçların alt hedeflerine erişilebilmesi için öne çıkan aktörler olarak anılan sosyal kooperatiflerin ilk yapılanma örneklerinin, 1990'lı yıllarda İtalya'da şekillendiği bilinmektedir.

Sosyal kooperatiflerin, sosyal ve dayanışma ekonomisi içerisindeki yeri ve önemi ile kalkınma ekonomisine yapacağı katkıların tespit edilmesi, sosyal kooperatifçiliğin geliştirilmesi, tanıtılması ve öneminin ortaya konulması açısından ölkemizdeki sosyal kooperatifçiliğin kalkınma ekonomisi açısından önemi ve mevcut dayanışma ekonomisi içerisinde yer alan yeni nesil kooperatiflerin kendine özgü yapılarının, sorunlarının ve gelişim aşamalarının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Bir sosyal ve dayanışma ekonomisi bileşeni olarak sosyal kooperatiflerin gelişimi için yapılması gereken yasal düzenlemeler, atılması gereken adımlar, devletin ve diğer aktörlerin üstlenmesi gereken rollere ilişkin bir çerçevenin çizildiği bu çalışma, ortaya koyacağı katkılarının ne şekilde olması gerektiği ile sosyal kooperatiflerin ortağı olan bireylerin bu oluşumların amaçlarından ne derecede fayda sağladığı tespit edilmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda hazırlanan tezin ilk bölümünde, kooperatifçilik ile sosyal kalkınma arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Küresel ve sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin hedef ve göstergelerle birlikte sosyal kalkınmanın ölkemizdeki gelişimi de incelenmiştir. Bu bölümde ayrıca sosyal kooperatif kavramı ve gelişimi ile birlikte diğer kooperatiflerden ayrılan yönleri de ele alınmıştır.

Tezin ikinci bölümü ise, ekonomik ve sosyal kalkınmanın yenilikçi yöntemlerine ve aktörlerine odaklanmaktadır. Bu noktada, çalışmanın ana konusunu oluşturan sosyal kooperatifler ve Türkiye'de sosyal kooperatifçiliğin gelişimi, ilgili bakanlık veri ve istatistikleriyle birlikte ele alınarak tartışılmaktadır. Nihayet son bölümde ise Türkiye için örnek teşkil eden seçilmiş sosyal kooperatifler ile gerçekleştirilen yapılandırılmış mülakatlar sonucunda elde edilen bulgular ve bu bulgulara yönelik tartışmalar yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL KOOPERATİFÇİLİK VE SOSYAL KALKINMA İLİŞKİSİ

1. İKTİSADİ VE SOSYAL KALKINMA

İktisat bilimi bireylerin ve toplumların sınırsız kabul edilen istek ve ihtiyaçlarının sınırlı kaynaklarla ne şekilde karşılanabileceğini ve dengelenebileceğini araştırmaktadır. İktisat esasen odağında insan ve toplum refahı olan sosyal bir bilim olarak, yaşanan ekolojik, toplumsal ve ekonomik krizler sebebiyle, özellikle de disiplinler arası yeni araştırma alanlarına ev sahipliği yapmakta ve refah düzeyini artırmaya yönelik politikalara odaklanmaktadır. İktisadi büyümeyi odağına alan egemen iktisat anlayışı, çevre dostu büyümeye, kaynakları sürdürülebilir biçimde kullanarak büyümeye, doğal kaynakları yok eden büyümenin yavaşlatılmasına ilişkin tartışmalarla yeniden ele alınmaktadır. İktisadi olarak büyüme odaklı her toplum iktisadi büyüme hedeflerine ulaşmış olsa dahi sosyal kalkınma amaçlarını ihmal ederek bu hedefe ulaşıyorsa bu büyüme kalkınmayı desteklememiş, tamamlamamış demektir.

İktisadi kalkınma ve iktisadi büyüme kavramlarının odak noktaları itibariyle birbirinden farklı kavramlar olarak ele alınmalıdır. Bu çerçevede salt iktisadi büyümeyi odağına alan bir yaklaşımın tek başına bireyin veya toplumun refah düzeyini artırmaya yönelik sonuçları sağlayamamış, kalkınma göstergelerini tam olarak destekleyemediği ve açıklayamadığı ortaya çıkmıştır. Sosyal kalkınmanın birey ve toplum için ihmal edilemeyecek derecede önem taşıyan bir olgu olduğu ortaya konulmuştur. Günümüzde geline nokta çoğu iktisatçı sosyal kalkınma ekonomisinin önemine vurgu yapmaktadır. Sosyal kalkınmanın temel bileşenleri ise çevre, sağlık, eğitim gibi alanların çevresinde oluşmaktadır. Kalkınmanın ölçülmesinde kullanılan sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal tanımlar zaman içinde anlam bakımından genişlemiş sosyal kalkınma önemli bir göstergesi haline gelmiştir. Diğer bir ifadeyle niceliksel bir tanım olan iktisadi büyümenin ortaya çıkardığı kişi başına düşen milli gelir ve büyüme oranlarının anlam bakımından tek başına yetersizliğini ortaya koyan kalkınma kavramı mevcut görüşün değişimini yani niteliksel olarak olumlu yönde bir yapısal değişim aracı olduğunu kabul ettirmiştir (Önder, 2018).

1.1. İKTİSADİ VE TOPLUMSAL KALKINMA

İktisadi düşünceler tarihi açısından bakıldığında iktisat biliminin, insanlığın ilk varoluş anından itibaren anlam bakımından zenginleşmeye başladığını söylemek mümkündür. Zaman içerisinde iktisat biliminin nicel kavramlarla ilgilendiğini savunan düşünürler yanında iktisadın

sadece sayısal veriler ile açıklanamayacağını iktisat biliminin aynı zamanda bireyi ve toplumu refaha götürecek araçlar ile de açıklamanın zorunluluk olduğunu savunan görüşler ortaya çıkmıştır. İktisadi kalkınmanın anlam bakımından zenginleşmesini sağlayan ise iktisadın cebirsel anlatımından ziyade kalkınma kavramı ile arasındaki ilişkiyi iyi anlamamızı zorunlu kılmıştır. 1950’li yıllara kadar iktisadi büyüme kavramının nicel kavramlar üzerinde tartışıldığını ancak zamanla kavramın sadece nicel kavramlar ile anlaşılamayacağı ortaya çıkmıştır. İktisadi büyümenin insan refahının artırılması konusunda tek başına yeterli ölçüt olmadığı zaman içerisinde anlaşılacak kalkınma kavramını bireylerin amaçlarını gerçekleştirme yolunda sosyal ve ekonomik yönden gelişim kabul edildiğini görürüz (Çakmak, 2003:53).

Zaman içerisinde kalkınma kavramının gelişimi izlendiğinde ise geleneksel yaklaşımın ve iktisadi büyüme ile iç içe geçtiği anlam farklılıklarının anlaşılmadığını görülmektedir. Endüstrileşme dönemini kapsayan 1870-1940 arası dönemde ve kalkınmanın doğuşu olarak adlandırılabilirken 1945 yılı sonrası dönemde ise modern anlamda kalkınma kavramının ekonomik büyüme kavramı ekseninde etrafında konumlandırıldığı görülebilir. Aslında bu dönemde kalkınma kavramını modernleştiren gelişmişlik ile az gelişmişlik kavramlarına yeni bir anlam kazandıran ve gelişmiş toplumlardan az gelişmiş toplumlara demokratik ve adil bir gelişim süreci başlatmayı amaçlayan ABD Başkanı Harry S. Truman’ın yeni bir kalkınma anlamı ortaya koyması etkili olmuştur (Turhan, 2020:152).

1.2 KÜRESEL KALKINMA GÖSTERGELERİ VE AMAÇLARI

Tarih boyunca toplumsal yapı ilkel yaşam, tarımsal dönem, sanayi devrimi ve bilgi toplumu olarak bir gelişim dizgisi gösterdiği görülmektedir. Özellikle son yüzyılda bilgi toplumu ve yenilik ekonomisi kavramının anlam gelişimi toplumların küresel kalkınma göstergeleri çeşitliliğine katkı sağladığı görülmüştür. Teknolojik gelişmeler ve toplumlar arası bilgi transferi küreselleşmenin hızını artıran en önemli faktörlerdir. Küreselleşme, çok çeşitli anlamlarıyla birlikte, olguları ilgilendiren ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel ve çevresel sonuçları olan bir oluşum olarak tanımlanabilmektedir (Elçin, 2012:14). Küreselleşme, sürdürülebilir küresel kalkınma konusunu, araçlarını, amaçlarını ve alt hedeflerini de çeşitlendirmiş ve zaman içinde geliştirmiştir. Bu amaçlar en son düzenleme ile 17 SKA altında toplanmıştır. Temel amaçlardan olan nitelikli eğitim, cinsiyet eşitliği, temiz enerji ve temiz su, insana yakışır iş ve büyüme, sorumlu üretim ve tüketim gibi bireyi ilgilendiren amaçların gerçekleşmesi toplumsal kalkınma hedeflerinin daha sağlıklı yakalanmasını beraberinde getirmeyi hedeflemektedir. En önemli amaçlardan biri olan eşitsizliklerinin azaltılması, barış

adalet ve güçlü kurumların olduğu bireylerin amaçlar için ortaklık yaptığı kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesini sağlayacaktır (UNDP, 2002).

Küresel kalkınmanın çevre, insan, sosyal ve ekonomik anlamda mevcut dönemdeki ihtiyaçların karşılanması amaçlamasının yanında bu ihtiyaçların gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılmasının sağlanmasını amaçlamaktadır. Şüphesiz küresel göstergeler ve amaçları çevre, insan ve ekonomik alanda iyileşmeyi hedeflemiş olsa da küresel kalkınma amaçlarının en temel ana amacının yoksulluğun bitirilmesi amacı olduğu kabul edilebilir. Aşırı yoksulluğun bitirilmesini hedefleyen bu amaç günde 1,25 dolar ve altı çalışan kişiler olarak tanımlanan bu durumun 2030 yılına kadar ortadan kaldırılmasıdır (Özgenç, 2015).

Covid-19 salgını ve beraberindeki küresel sağlık krizinin dünyaya egemen olduğu son yıllarda ülkelerin sürdürülebilir kalkınma amaçlarına erişmesinin çok kolay olmayacağını, eşitsizliklerin çok daha sert bir biçimde arttığını göstermiştir. Anne ve bebek ölüm oranlarının azaltılması, AIDS, tüberküloz, sıtma gibi salgın hastalıkların bulaşma hızının düşürülmesi, uyuşturucu madde kullanımı vb. zararlı alışkanlıkların toplum sağlığı açısından en aza indirilmesi gibi temel insani amaçlar Covid-19 salgını ile mücadele aşamasında, önemli düzeyde sekteye uğramıştır. Öte yandan ülkeler tüm bu zorluklara ve aşılması büyük maliyet gerektiren savaş, göç, doğal afetler, salgın hastalık vb. beklenmedik tehlikelere karşı kalkınma hedeflerine ulaşma çabasını ne kadar güçlü kılabilirse küreselleşmenin doğurduğu sorunların üstesinden gelme ihtimali de aynı ölçüde artacaktır.

Günümüze kadar insanı ve toplumsal ilişkileri, çevreyi ve ekolojik dengeyi ihmal ederek hedeflenen tüm ekonomik büyüme model ve metotları başarısız olmuş aynı zamanda toplumsal ve çevresel sorunların yanında sosyal kalkınma hedeflerini sekteye uğratmıştır. Küreselleşme tanımının çokça tartışıldığı dönemlerde eşitsizliklerin derinleşmesi, bölgesel ve uluslararası farklılıkların artarak devam etmesine neden olmaktadır. Bunu aşmanın yolu ise ekonomik büyüme amaçlarını çevreye duyarlı ve sürdürülebilir sosyal kalkınma odaklı tasarlamaktan geçmektedir (Ökten, 2017:270).

Ekolojik dengenin ihmal edildiği büyüme modellerinin başarısız olmaya başlaması ve sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşmanın gittikçe zorlaşıyor olması, sürdürülebilir kalkınma göstergelerine duyarlı büyüme modellerine ilişkin tartışılmaları da beraberinde getirmiştir. Son yıllarda bu tartışmaların sonucu olarak anılan *Yeşil Büyüme Modeli*, iktisadi ve sosyal kalkınma yaklaşımlarına bir alternatif olarak gelişmektedir. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) yeşil ekonomiyi, çevresel duyarlılığa sahip aynı zamanda ekolojik yönü ile sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin çevresel faktörlerine hizmet eden iktisadi kalkınmanın göstergeleri olan

sayısal verilerin iyileşmesini önemseyen bir yaklaşım olarak tanımlamaktadır. Bir başka ifadeyle, yeşil ekonomi, ekonomik büyüme ile çevresel sürdürülebilirlik arasında bağ kuran ekonomik büyüme verilerinin göz ardı edilmediği, doğal yaşama ve ekolojik dengeye saygılı, sosyal bakımdan herkesi kapsayıcı bir anlayış olarak tanımlanmaktadır (Özçağ ve Hotunoğlu, 2015).

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri sıralamasında ölçüt olarak kullanılan milli gelir ve kişi başına düşen milli gelir göstergeleri bir toplumun iktisadi büyüme sıralamasında önemli bir ölçüt olarak kabul edilmekle birlikte *Beşerî Sermaye Endeksi* de sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ulaşmada önemli bir gösterge olarak anılmaktadır (Yumuşak ve Bilgen, 2010). Bireylerin sağlıklı bir yaşam sürmesi ve aynı zamanda nitelikli bir eğitime yaşamlarının her evresinde ulaşabilmesi, beşerî sermayenin temel iki bileşenini oluşturmakta ve küresel kalkınma amaçları açısından önemli bir temel oluşturmaktadır. Bu bakımdan bir toplumun kalkınması aynı zamanda beşerî sermaye birikimiyle de ilişkili olarak şekillenmektedir.

Bireylerin ortalama yaşam süresinin uzun olması ve bulunduğu ortamdaki yaşam standartlarının iyileştirilmesi insani gelişim endeksini etkilemektedir. Kültürel, politik ve hakların eşit bir şekilde dağılımı gibi birçok alandaki iyileşme, bireylerin daha özgür düşüncelerini sağlayacak ve bunun sonucunda ise yenilikçi, üretken bir ekonomik kalkınma için belirgin bir katkı sağlayacaktır. İnsani gelişme, uzun ve sağlıklı bir yaşam; yeterli bilgi donanımı ile desteklenen eğitim ve iyi bir yaşam için gerekli kaynakların sağlanması ile ölçülmektedir (Bodur, 2007:33).

Günümüzde gittikçe artan gelir dağılımındaki adaletsizlikler en düşük gelir grubundaki toplumsal kesime yönelik uygulanması gereken sosyal politikaların ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Gelir dağılımı diliminin en alt kesiminde yer alanlar için devletlerin ekonomik büyüme politikalarıyla birlikte sosyal politikaları da uygulaması gerekmektedir. Amacı iyi belirlenmiş sosyal programların yerele yayılarak evrensel boyutta tüm toplumu kapsamaları esas alınmalıdır. Sürdürülebilir kalkınmanın temelde yer alan hedeflerinden ziyade günümüzde insanlığın ortak sorunu haline gelen küresel sorunların çözümlenmesi için sadece devlet değil devlet ile birlikte özel sektör ve sivil toplumun da inisiyatif alarak küresel kalkınma sürecinde ulaşılmak istenen hedeflere katkı sunması gerekmektedir. Birleşmiş Milletler tarafından Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları olarak tanımlanan 17 ana hedef ve 169 alt hedefin amacına ulaşması için daha geniş bir iş birliğinin yapılması acilen ele alınması gereken bir konudur. Devlet, sivil toplum, girişimciler, bilim ve teknoloji dünyasının tüm paydaşları SKA'na ulaşmak için ortak paydada buluşma çabası SKA'nın ulaşılması açısından önemli bir adım

olduğu düşünülmektedir. Toplumun bireylerin ve aynı zamanda çevrenin geleceği birlikte hareket etmekten ve güçlü bir iş birliği yapılmasına bağlıdır (Eşkinat, 2016).

1.3 DÜNYADA VE TÜRKİYEDE SOSYAL KALKINMA

Bireyler tek başına ulaşamayacakları amaçlar için iş birliği içerisinde hareket ederek bu amaçlarını gerçekleştirmeye çalışırlar. Bu amaçların gerçekleşmesi esnasında kurulan etkileşim ve bu etkileşimin zorunlu kıldığı ortak değerlerin o toplum için sosyal bir sermaye oluşturduğu söylenebilir. İktisat bilimin emek, girişimci, doğal kaynak ve sermaye olarak ortaya koyduğu üretim faktörlerinin dünyanın olağan akışı içerisinde gelişmişliği tek başına açıklayamayacakları gibi gelişmiş ya da az gelişmiş ülkelerin durumlarını ortaya koymada bir ölçüt olmasının yetersiz kaldığını söylenebilir. Bu nedenle büyümeye direk ve dolaylı olarak etki eden her türlü değer dikkate alınmasında fayda olduğu düşünülmektedir. Büyüme ve kalkınma için gerekli olan dolaylı ve dolaysız faktörlerin yanında maddi ve manevi değerlerin kalkınma için önemli bir kaynak olduğu kabul edilirse kültürel, çevresel, bilimsel, beşerî, teknolojik değerler, sosyal sermaye ve sosyal kalkınma açısından önemli birer değer haline gelebilir (Topuz ve Yıldız, 2011).

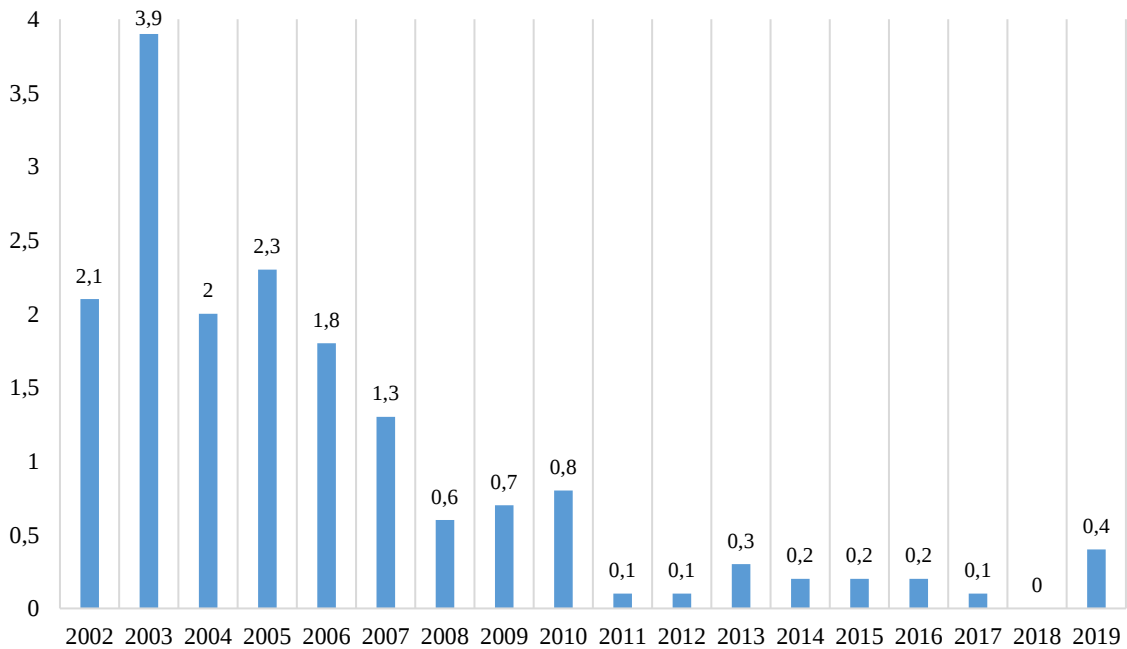
Sosyal sermayenin anlam açısından farklı bakış açılarını ortaya çıkması aynı zamanda ölçülmesi açısından da birtakım zorlukları beraberinde getirdiği söylenebilir. Ekonomik büyümenin ve milli gelirin tek başına kalkınma için yetersiz kaldığı görüşü kalkınmanın ölçülmesi açısından birtakım göstergelerin kullanılmasını zorunlu kılmıştır. Bu bakımdan Fiziksel Barınma Endeksi ile bireylerin sağlıklı yaşam standartlarını yakalayabilmelerinde önemli olan beslenme, barınma vb. ihtiyaçlarının karşılanabilme yeterliliği önemli bir ölçüttür. İnsan odaklı kalkınma İnsani yani beşerî sermaye endeksini oluşturan yaşam süresi, satın alma gücü ve okur -yazarlık oranını dikkate alan bir kıstas olarak kabul edilmektedir. Klasik iktisatçılardan bu yana önemli bir ölçüt olarak kabul edilen ve tartışılan sermaye birikimi kavramı birçok iktisatçı açısından kalkınma modelleri ortaya konulması esnasında önemli bir gösterge olmuştur. Gelir dağılımındaki eşitsizlik, nüfus artış hızı, doğal kaynakların kullanım yöntemi hem kendi aralarında hem de kalkınma açısından önemli bir ilişkiye sahiptir (Özcan, 2011).

İkinci dünya savaşı sonrasında benimsenen Keynesyen ekonomik politikalar kalkınma açısından sosyal politikaların geliştirilmesi ve yeni fikirlerin ortaya konulmasına yol açmıştır. Esping-Andersen (1990) hizmet sunumunun devlet eliyle ortaya konulmasının yanında piyasanın aktif olarak rol aldığı Neo Liberal görüşün sosyal refah artırıcı adımların doğrudan

devlet tarafından atıldığı model haricinde her iki modelin karışımı olan ve devlet ile piyasanın birlikte rol aldığı modeller önermektedir (akt. Ateş, 2020). Ancak 1970’li yıllarda ortaya çıkan ekonomik daralmalar devletlerin sosyal harcamalarının azaltmasını mecbur kılmış sosyal refah artırıcı adımların devletin yükünü azaltacağına inanılan özel sektör ve piyasa tarafından yerine getirilmesinin daha sürdürülebilir olacağı inancını artırmıştır. Bu inanç ilerleyen yıllarda sosyal refahın artırılmasında devletin yanında piyasanın ve sivil toplum örgütlerinin aktif rol almasını hızlandırmıştır (Ateş, 2020).

Dünya Bankası, yoksulluğun dünya üzerinde %3’ün altına inmesi için bir çaba içerisinde olsa da afetler, göçler ve salgın hastalıklar bu çabayı daha zorlaştırmaktadır. Sosyal kalkınma açısından yoksulluğun azaltılması her ülkenin kalkınma planında yer aldığı gibi küresel çapta da önemli bir amaç olarak göze çarpmaktadır. Bu kapsamda kıstas olarak kabul edilen günde 2,5 Dolar ve altında bir gelirle çalışanların ülkemizdeki oranı her geçen gün azalıyor gözükmemektedir. Günde 2,5 doların altında çalışanların nüfus içerisindeki oranının önemli bir azalma olduğu görülmüş olsa da 2018 yılı sonrasında bu oranın arttığı gözlemlenmiştir.

Şekil 1. Türkiye’de Günde 2.15 Doların Altında Çalışanların Nüfusa Oranı (2002-2019)

Kaynak: Dünya Bankası

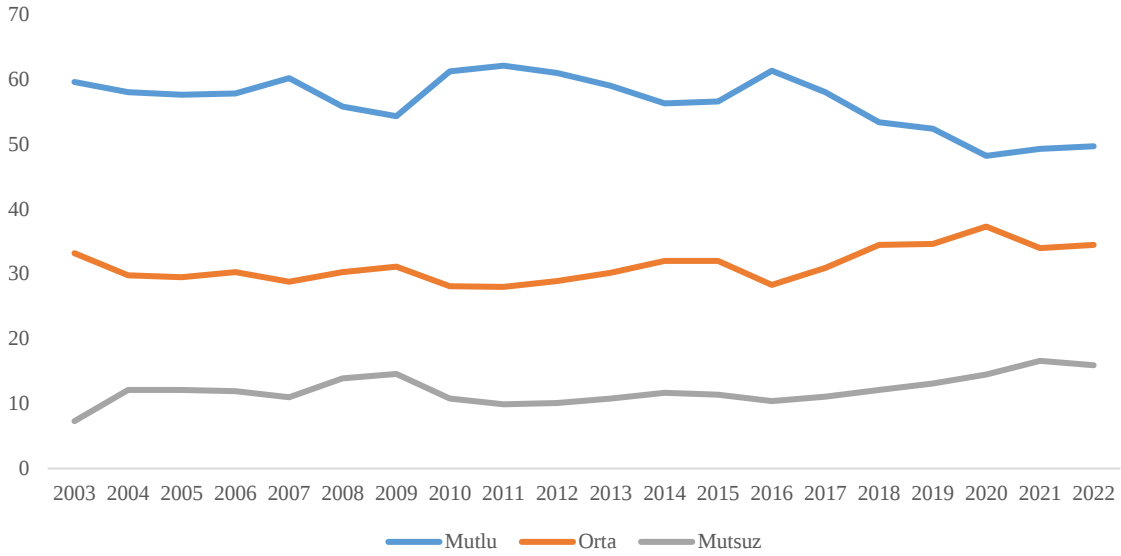
Küreselleşme ile birlikte son yıllarda gerek ülkeler arası gerekse ülkelerin kendi bünyelerinde bölgesel kalkınmışlık farklılıkları giderek derinleşmektedir. Özellikle bu farkın en belirgin olduğu ülkelerin gelişmekte olan ülkeler olduğu söylenebilir. Bu bakımdan

kalkınma açısından bölgesel kalkınma amacı önemli bir amaç haline gelmiştir. Ülkemizde kalkınma politikaları açısından genel geçer görüş; planlı ve plansız dönem olmak üzere iki dilime ayrılmış olup özellikle bölgesel kalkınma politikalarının planlı dönem sonrası benimsendiğine dikkat çekilmektedir. Planlı kalkınma dönemi sonrasında planların uygulanabilirliği ve izlenimi için kurulan Devlet Planlama Teşkilatı gibi kuruluşların yanında bölgelerin Kalkınmada öncelik verilecek bölgeler olarak kategorize edilerek ülke içerisinde mevcut olan sosyoekonomik kalkınmışlık farklılıklarının ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi), DAP (Doğu Anadolu Projesi) ve DOKAP (Doğu Karadeniz Projesi) gibi projelerin geliştirilmesi OSB (Organize Sanayi Bölgesi) sayılarının artırılması, Kalkınma Ajanslarının kurulması ile KOBİ'lerin desteklenerek güçlendirilmesi adımları merkezden kalkınma anlayışı yerine bölgesel özellikler ve dinamiklerin kullanılarak bölgeler arası kalkınmışlık farklılıklarının azaltılması ile sosyoekonomik kültürel kalkınmışlığın eşit bir şekilde bölgelere dağılmasını gerçekleştirme amacı açısından önemlidir (Sevinç, 2011).

AB ile uyum sürecinde ülkemiz açısından atılması gereken adımlar nezdinde özellikle sosyal hizmetlerin ve yardımlar alanında eksikliklerin tespit edilmesi olanağı yakalanmıştır. AB ülkelerinde benimsenen Refah Devleti anlayışı ülkemizde hayırseverlik ve gönüllülük esasına dayalı yardımlaşma olgusunun ön plana çıkması nedeniyle sosyal hakların bir hak olduğu yaklaşımı geç benimsenmiştir. Ülkemizin dokuzuncu kalkınma planı, özel ihtisas raporları ya da hükümet programlarına bakıldığında “Bin Yıllık Kalkınma Hedefleri” ve “Lizbon Stratejisi” ekseninde sosyal kalkınma için sosyal devlet adımlarının atılması açısından önemli gelişmeler olduğu söylenebilir. Ülkemiz her bireyin insanca yaşamını sürdürebilme hakkını sağlayacak adımların atılması ve güvence altına alınması açısından istihdamın temel amaç olduğu, ekonomik büyümenin gerilemeden istikrarlı bir şekilde devam ettiği, kamunun öncü rol aldığı bir düzene katkı sağlayan özel sektör, sivil toplum kuruluşları, üniversite ve bireylerin oluşturduğu, çok paydaşlı bir yapı ile yoksulluğun önlendiği bir stratejinin benimsenmesi sosyal kalkınma açısından önemi büyüktür (Taşgın Şahin ve Özel, 2011).

Bir toplumda sosyal kalkınmanın en önemli göstergesi bireylerin sosyal refah seviyelerinin bekledikleri düzeyde olmasıdır. Sosyal refah düzeyi gelişmiş ülkelerdeki bireylerin mutluluk düzeylerinin sosyal kalkınma için bir gösterge olduğu söylenebilir. Bu kapsamda ülkemiz için TÜİK tarafından yapılan ve bireylerin genel mutluluk düzeylerinin ölçüldüğü araştırma aşağıdaki şekilde sunulmuştur.

Şekil 2. Türkiye Genel Mutluluk Düzeyi (%), 2003-2022

Kaynak: TÜİK

Geçmişten günümüze sosyal kalkınma alanında gerek dünyada gerek ise ülkemizde temel kalkınma göstergeleri olan eğitim, sağlık ve gelir dağılımı eşitsizliğinin giderilmesine yönelik birçok adım atılmış olup sürdürülebilir kalkınma hedefleri kapsamında belirlenen on yedi kriterin sağlanması açısından birçok politika geliştirilmiştir. Ancak son yıllarda dünyada ve ülkemizde meydana gelen politik, siyasal ve çevresel olaylar sosyal kalkınmanın farklı boyutlarının ele alınmasını zorunlu kılmıştır.

Asya pasifik ülkelerinin 2005 yılında 5. Çevre ve Kalkınma Bakanlar Konferansı (MCED) bünyesinde, Seul'da alınan karar gereği büyümenin çevresel boyutu olarak da görebileceğimiz Yeşil Büyüme politikasını benimseme kararı alınmıştır. Hükümetlerin çevresel izledikleri politikalar ile ekonomik politikaların birlikte ele alınması gerekliliği görüşü hâkim olmuştur. Birleşmiş Milletler Çevre Programında (UNEP) yeşil ekonomi programının sosyal refahı artırıcı, sosyal eşitliği sağlayan ve çevresel riskleri ortadan kaldırdığı şeklinde ifade etmesi ekolojik dengenin devamı için önemli bir yaklaşımdır. Benimsenen bu program ile sürdürülebilir ekolojik ve tarımsal faaliyetler, yenilenebilir enerji verimliliği, atık yönetiminin kontrol altına alınması, emisyon oranlarının azaltılması ve doğaya saygılı bir kalkınma profili oluşması açısından sürdürülebilir kalkınma amaçlarına hizmet eden bir politika haline getirilmesi amaçlanmıştır. Dünyada Yeşil Büyüme modellerinin benimsenmesi ile birlikte ülkemizde de onuncu kalkınma planı ile birlikte iklim değişikliğinin önemi ve çevresel yaklaşımlar ön plana çıkartılmaya başlanmıştır. Turizm ve tarımsal alanlarda çevreye duyarlı

politikalar geliştirilerek sanayi, hizmetler, tarım vb. sektörlerde çevre dostu politikaların izlenmesinin öneminin anlaşılması gelecek nesillerin refahının korunup güvence altına alınması ve çevreci politikalar birlikte hareket eden büyüme ve kalkınma politikalarının benimsenmesine yol açmıştır (Özaslan 2023).

1.4. SOSYAL KALKINMA EKONOMİSİ VE GELİŞİMİ

Kalkınma amaç olarak bireylerin eşit bir şekilde sosyal kültürel ve ekonomik olarak gelişimini ifade etmektedir. Kalkınma kavramının tarihçesinde ilk olarak ekonomik iyileşme olarak anlaşılması ve ikinci dünya savaşı sonrası uluslararası kuruluşların kalkınmayı yeniden tanımladıkları söylenebilir. IMF, Dünya Bankası ve BM gibi kuruluşlar kalkınmanın sosyal adalet ve insan haklarının bireylere eşit olarak paylaşılması olarak ifade etmiştir. Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (The World Commission on Environment and Development) 1987 yılında ortaya koyduğu sürdürülebilir kalkınma tanımı günümüze kadar anlam yelpazesini genişleterek özellikle sosyal, ekonomik ve çevresel açıdan ele alınmıştır (Özmete, 2010).

- Ekonomik: Mal ve hizmetlerin üretiminin sürekliliği olarak ortaya konulan ve aynı zamanda ekonomi yönetiminin sektörel dengesizliklerin önleyici adımları attığı kalkınma ekonomisinin sayısal veriler açısından iyileşmesi durumudur.
- Çevresel: Çevresel duyarlılık açısından yenilenebilir enerji kaynakların etkin kullanımı sonucunda kalkınmanın pozitif yönünün çevresel zararları minimize ettiği yenilenemeyen kaynakların ise üretimde sadece ikame şekilde tüketerek biyolojik çevresel faktörlerin korunarak kalkınmanın sürdürülme şeklidir.
- Sosyal: Sosyal hizmetlerin yeterliliğin sağlandığı özellikle sağlık, eğitim, adalet ve insan hakları vb. alanlarda bireyler arasında eşitsizliklerin giderilerek sosyal adaletin sağlanmasıdır. Sosyal kalkınma ekonomisi amaç olarak toplumu oluşturan değerlerin, sosyal statülerin, sosyal etkileşimlerin ve sosyal amaçlı kurumların sürdürülebilir şekilde geleceğe pozitif şekilde taşınması amacını taşır (Gedik, 2020).

Günümüzde özellikle son yıllarda giderek artan sosyal kalkınma ve sosyal sermaye kavramı katkı yapan önemli düşünürler Adam Smith ve Karl Marx ekonomik olarak kalkınma ve toplumdaki sosyal sorunların giderilmesinin önemine vurgu yapmışlardır. Sosyal kalkınma; ekonomisini meydana getiren sermayenin değişim süreci olarak görülebilir. Sermaye Luthansın Pozitif Psikolojik Sermaye adlı eserinde Geleneksel Ekonomik Sermaye, Beşerî Sermaye ve Sosyal Sermaye olarak tarihsel bir süreç içerisinde gösterilmiştir. Ekonomik sermayenin

emeğin gücünün hesaba katılması açısından beşerî sermayenin ise üretim sürecindeki etkinliğine dikkat çekilmiştir. Beşerî sermayenin bireysel özelliği karşısında daha çok toplumu ve toplumun kalkınmış seviyesini gösteren sosyal sermaye kavramı ekonomik sermaye dışında sermayenin farklı bir boyutuna atıf yapılmıştır (Şavkar, 2011).

Sosyal Sermayenin tanım olarak ilk kullanan Lyda Jutsen Hanifan arkadaşlık komşuluk vb. ilişkilerin dayanışma ilişkileri sonucunda sosyal sermaye birikimine neden olduğu bunun ise toplum açısından genel bir refah yükselmesi olarak yansıdığını belirtmektedir. Çalışmalar sosyal sermaye açısından dokuz ana başlık altında toplanmış olsa da başlıklar halinde bakıldığında sosyal sermayenin aile ve gençlerin davranış problemleri, okullaşma ve eğitim, toplumsal yaşam, çalışma ve örgütsel yaşam, demokrasi ve yönetim, ortak davranış problemleri ile ilgili genel durumlar, kamu sağlığı ve çevre ile ilgili konular, suç ve şiddet- ekonomik kalkınma yaklaşımı ile yakın bir ilişki içerisinde olduğu görülecektir.

Sosyal sermayenin kalkınma açısından yaptığı katkıların ölçülmesi üzerine literatürde birçok çalışma bulunmakla birlikte toplum bilimciler ile iktisatçılar iktisadın ekonomik kalkınma için tek başına yetersiz kaldığını bu nedenle toplumla desteklenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Kalkınma ekonomisi açısından sosyal sermayenin önemsenmesinin ne derece önemli olduğu konusunda devlet, sivil toplum ve firmalar arasında iş birliği yapma konusu sosyal sermaye ve kalkınma ekonomisinin gelişimi açısından önemli bir ilişkiler ağı olarak ifade edilmektedir (Eşkinat, 2016).

2. SOSYAL KOOPERATİFÇİLİK

Kooperatif, ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaç ve isteklerini ortaklaşa sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme aracılığıyla karşılamak için gönüllü olarak bir araya gelen kişilerin oluşturduğu özerk bir birliktir (ICA, 2022).

Bir başka tanıma göre ise kooperatif ‘iş birliği’ anlamına gelmektedir. İnsanların her alanda iş birliği yapabilecekleri ortak bir amacı gerçekleştirmek için ekonomik, sosyal ve kültürel dayanışma biçimleridir. Küreselleşen dünyada insanlar birey olarak üstesinden gelemeyecekleri ekonomik ve sosyal amaçlarının gerçekleşmesi için dayanışmaya ihtiyaç duyabilmektedirler. Kooperatifler de yapı olarak eşitlikçi, demokratik, adalet ve dayanışma faktörlerini ön plana çıkarttığı için insanların ortak amaçlarını gerçekleştirmede kurdukları demokratik yapılar olarak görülmüştür.

Dünyada ilk kooperatifleşme hareketleri İngiltere’de “Rochdale Öncüleri” olarak adlandırılan dokuma işçileri tarafından açılan kooperatif mağazaları olarak bilinmektedir. (Aysu, 2019). İngiltere’de ortaya çıkan Kooperatifçilik hareketi Almanya, Fransa, Danimarka, İrlanda gibi ülkelerde 19. yüzyılda etkisini göstermeye başlamıştır.

1895 yılında kurulan Uluslararası Kooperatifler İttifakı dünya çapındaki kooperatiflerin temsil edildiği en eski sivil toplum kuruluşlarından birisidir. Kuruluşunda amaç olarak dünya genelinde özerk olan kooperatiflerin güçlenmesine katkı sağlamak üyeler arasında iş birliğini artırmak kooperatifler arası bilgi ve deneyimlerin aktarılmasını sağlayarak kooperatifçiliğin yayılmasını ve tanıtılmasını amaçlamaktadır. Kuruluşu ülkemizden Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Birliği ile Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği üyedir.

Ülkemizde kooperatifçiliğin tarihçesine baktığımızda cumhuriyet öncesi Osmanlı devletine dayandığı “Memleket Sandığı” olarak adlandırılan Mithat Paşa dönemindeki çiftçi dayanışması ve ekonomik birliktelik olarak bilinen ve modern olmayan kooperatifçilik hareketi olarak sayılmaktadır. (Ticaret Bakanlığı, 2022)

Cumhuriyet döneminde ise Atatürk’ün K-kooperatifçilik ile yakından ilgilenmiş aynı zamanda 1929 yılında Zirai Kredi Kooperatifleri kanunu çıkartılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumun büyük kesiminin tarım ile uğraşması nedeniyle Tarım Kredi Kooperatifleri kanunu çıkarılmıştır. Ancak Tarım satış Kooperatifleri kanunu yürürlükte olduğu süreçte Devlet kooperatiflerin içinde olduğu görülmüştür. Ancak 2000’li yıllarına gelindiğinde IMF-Dünya Bankası ile olan ilişkiler ile Avrupa Birliğine girme çabaları vb. faktörler kooperatifler üzerinde devletin etkisinin kaldırılarak ortaklar tarafından yönetilen kurumlar haline getirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca kalkınma planlarının her beş yılda hazırlandığı yıllarda kooperatifçiliğe önem verilerek birinci beş yıllık planda kooperatifçilik ile ilgili hükümlerin yer aldığı görülmüştür. Planda kooperatiflerin orta ve büyük ölçekli işletmeler ile rekabet edebilecek bir konuma gelmesi için desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Dokuzuncu kalkınma planında devletin küreselleşen dünyada kooperatifleri direk desteklemek yerine bütün örgütlenmelerin desteklendiği AB ile uyum sürecinde politikalar yerini almıştır (Bilgin ve Tanıyıcı, 2008).

Ülkemizde 1960 Anayasası ile kooperatifçiliğin geliştirilmesi anayasaya girmiş olsa da 1163 sayılı kooperatifler kanunu 1969 yılında Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girdiği görülmektedir. Kanun kapsam bakımından kooperatiflerin organları ve bu organların görev yetki ve sınırlarını üyelerinin ise hak ve sorumluluklarının belirlenmesi ile kooperatifçiliğin yasal mevzuata kavuşması bakımından önemlidir.

Ülkemizde de Türkiye Milli Kooperatifler Birliği (1991) gibi bünyesinde kooperatiflerin üst kuruluşları şeklinde kurulan birlikleri barındıran kurumların varlığı dünyadaki gibi karşılıklı ortak amaç etrafında dayanışmanın artırılması ve kooperatifçiliğin tanıtılması açısından önemlidir.

Dünyada ve ülkemizde geçmişten bugüne kooperatifçilik anlayışının benimsenmeye başlanması kooperatiflerin tür olarak çoğalmasına ve üretim ve tüketim başta olmak üzere çalışma hayatında önemli bir konuma erişmesini sağlamıştır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 1995 yılında kooperatifler hakkında birtakım ilkeler yayınlamıştır. Bu ilkeler;

- Gönüllü ve Herkese Açık Ortaklık: Kooperatifler kanun yönetmelik ve ana sözleşmeleri hükümlerine göre yönetilen özerk demokratik kuruluşlardır. Kooperatiflerin türleri bakımından benimsedikleri ortaklık şartlarına tabi olmak kaydı ile cinsel, sosyal, ırksal, siyasal ve dinsel olarak ayırım yapılmaksızın kooperatiflerin üyelerine sunmuş olduğu hizmetlerden yararlanabilen ve herkesin üye olabildiği kuruluşlardır. (Tokgöz, 2014).
- Ortaklar Tarafından Gerçekleştirilen Demokratik Denetim: Kooperatif ortakları kooperatiflerin karar alma süreçlerine katıldıkları gibi kooperatifin iç işleyişi açısından kanun ve ana sözleşme hükümleri çerçevesinde faaliyetlerini sürdürüp sürdürmedikleri bakımından denetleyebilmektedirler. (Tokgöz, 2014).
- Ortakların Ekonomik Katılımı: Kooperatif ortakları kooperatiflerin işleyişini düzenleyen ana sözleşmeleri ile yönetilmektedir. Ortakların kooperatife katılımı ve katılım esnasında sağlaması gereken ortaklık şartları bu ana sözleşmelerde belirlenmektedir. Bu bakımdan bir kooperatifin sürekliliğinin sağlanması ve ekonomik olarak ömrünü devam ettirebilmesi için kooperatif sermayesine ortakların eşit bir şekilde katılım sağlamaları gerekmektedir. Ortaklık payı olarak adlandırılan bu katılım bedeli kooperatif sermayesinin hangi faaliyetlerde kullanılması gerektiği kararlarını verebilmektedir (Tokgöz, 2014).
- Özerklik ve Bağımsızlık: Ülkemizde 1960 Anayasası ile kooperatifçiliğin geliştirilmesi anayasaya girmiş olsa da 1163 sayılı kooperatifler kanunu 1969 yılında Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun kapsam bakımından kooperatiflerin organları ve bu organların görev yetki ve sınırları ile üyelerinin hak ve sorumluluklarının belirlenmesi bakımından kooperatifçiliğin yasal mevzuata kavuşması önemlidir.
- Bu bakımdan kooperatiflerin ilgili yasalar çerçevesinde yasal statüye kavuşmuş olmaları yanında kuruluş esnasında kabul ettikleri ve ortaklar (Genel Kurul) tarafından

ilgili maddelerinde değişikliğe gidebilecekleri yönetim kurulu, genel kurul ve denetim kurulu gibi organlarıyla faaliyet alanları, amaçlarını değiştirebilecekleri göz önüne alındığında kooperatiflerin özerk ve bağımsız olma özelliklerini yansıtmaktadır.

- Eğitim ğretim ve Bilgilendirme: Kooperatiflerin ortakları, yöneticileri, çalışanları ve kooperatif dışındaki paydaşların kooperatif tanımı, işleyişi ve yasal zeminde konumunu bilmeleri bir kooperatifin srekliлиęi için önemli bir husustur. Kooperatiflerde denetim mekanizmasının işleyebilmesi yönetimsel olarak başarının elde edilmesi için ortaklar tarafından ilgili kanun ve kooperatifin ana sözleşmesini iyi bilinmesi gerekmektedir. Ayrıca muhasebeleştirme ve ortakların kâr zarar durumu hakkında bilgi sahibi olmaları kooperatiflerin güçlü olmasına bu durumun ise iyi bir eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları ile olacağı bilinmelidir (Ceylan, 2021).
- Kooperatifler Arasında İş birliği: Kooperatifler diğer kooperatifler ile etkileşim halinde olup ortaklarının ve kooperatif yararına göre kooperatifler ile iş birliği halinde olabilir. Küreselleşen dünya ile birlikte kooperatiflerinde örgütlendikleri görülmektedir.
- Bunun sonucunda kooperatifler tarafından kurulan birlikler, merkez birlikleri vb. Üst kuruluşlar kurulmuştur. Yine uluslararası örgütlenme biçimleri olarak Uluslararası Kooperatifler Birliği –Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve Uluslararası alışma rgt vb. rgtlenmeler ile kooperatifler arasında iş birliği yapılabilir. (Tokgöz, 2014).
- Toplumsal Sorumluluk İlkesi: Kooperatiflerin içerisinde bulundukları toplumsal ortam kooperatifleri kültürel, sosyal ve ekonomik faaliyetlerini etkilemektedir. Kooperatifler birlikte hareket etme ve yardımlaşma amacı ile kurulduklarından topluma karşı fayda sağlama amacı dışında kültürel, sosyal ve ekonomik olarak toplumun kalkınmasını amaçlamaları gerekmektedir. Toplumun genel olarak kalkınması bireylerinde çıkarına olacağından kooperatiflerin toplumun kalkınmasına aracılık etmede nc rol oynadığını ifade edebiliriz. (Tokgöz, 2014).

Kooperatifçiliğin ilkeleri olan bu yedi ilke kooperatiflerin özünü oluşturmakla birlikte birbirleriyle yakın ilişki halindedir. Bu ilkelerin benimsenmesi sonucu kooperatifler toplum ve bireyler tarafından kendisinden beklenen ekonomik, sosyal ve demokratik faydalarını ortaya koymuş olacaklardır. Ancak kooperatiflerin toplumsal sorumluluk ilkesi kendisinden beklenen sosyal, ekonomik ve demokratik alanlarda topluma katkı sağlamaktadır (etin, 2009).

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz yedi ilkenin her birinin kooperatifler açısından önemli olduğu ancak kooperatiflerin tarihçesine baktığımızda kuruluş amaç ve türleri bakımından

zaman içerisinde çeşitliliğin arttığı görülmektedir. Ülkemizde Ticaret Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı ile Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı kooperatiflerin bağlı olduğu bakanlıklardır.

1163 sayılı Kooperatifler kanununda kooperatiflerin yasal zemini belirlenmiş ve görev alanı bakımından hangi tür kooperatiflerin hangi bakanlığa bağlı olacağı düzenlenmiştir. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı görev alanında konut yapı, küçük sanayi sitesi, toplu işyeri yapı, karma sanayi sitesi ve ihtisas sanayi sitesi türündeki yapı kooperatifleri olmak üzere 5 farklı türde kooperatif bulunmaktadır. Tarım ve Orman Bakanlığı görev alanında bulunan tarımsal amaçlı kooperatifler ise yapılarına göre Tarımsal kalkınma, sulama, su ürünleri, pancar ekicileri ve tarım kredi kooperatifleridir. (İNGEV.2021)

Kooperatiflerin tür bakımından görev alanında bulunduran bir diğer bakanlık ise Ticaret Bakanlığıdır. Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü'nün kuruluşuna izin verdiği kooperatif türlerini ise aşağıda belirtelim.

- Tarım Satış Kooperatifleri
- Esnaf ve Sanatkârlar Kredi Kefalet Kooperatifleri
- Karayolu Yük Taşıma Kooperatifleri
- Karayolu Yolcu Taşıma Kooperatifleri
- Denizyolu Yük Taşıma Kooperatifleri
- Denizyolu Yolcu Taşıma Kooperatifleri
- Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifleri
- Tüketim Kooperatifleri
- Temin Tevzi Kooperatifleri
- Turizm Geliştirme Kooperatifleri
- Küçük Sanat Kooperatifleri
- Yaş Sebze ve Meyve Pazarlama Kooperatifleri
- Pazarcılar İşletme Kooperatifleri
- Üretim ve Pazarlama Kooperatifleri
- Karşılıklı Sigorta Kooperatifleri

- Eğitim Kooperatifleri
- Yenilenebilir Enerji Üretim Kooperatifleri
- Hizmet Kooperatifleri
- Çocuk Bakım Hizmetleri Kooperatifleri
- Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Kooperatifleri
- Yayıncılık Kooperatifleri
- Site İşletme Kooperatifleri
- Hâl İşletme Kooperatifleri ile

Bu kooperatiflerin üst kuruluşları ve Birlikleri (TB.2022).

Ticaret Bakanlığı yayınlamış olduğu 2012-2016 yılı Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem planı sonrası 2019-2023 yılı Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem planını hazırlamıştır. Kooperatifçiliğin tanıtılması ve kooperatifçiliğin geliştirilmesi, Denetim, Yasal zemin, bürokratik işlemlerde kolaylık sağlanması ve kooperatiflerin desteklenmesi konularında ilgili kurum kuruluş ve taraflarca kooperatifçiliğin ülkemizde geliştirilmesine yönelik yapılması gerekenler tartışılmıştır.

Kooperatifler kuruluş amaçlarına göre çeşitli türlere ayrılmış olsalar da kooperatifçilik ilkeleri bakımından ortak bir paydada buluşmuşlar ancak ekonomik faaliyetleri yanında sosyal hedeflere ulaşmak istemeleri bazı kooperatif türlerinde sosyal sorumluluk ilkesi ana amaç haline gelmiştir.

Ülkemizde özellikle son yıllarda toplumdaki dezavantajlı grupların eğitim, kültür, ekonomik ve sosyolojik açıdan eşitsizliklerinin giderilmesi adına gönüllülük esasının benimsendiği kâr amacından çok sosyal dayanışmanın benimsendiği kooperatif türleri kurulmuştur (Akgöz ve Ercan, 2012).

2.1. SOSYAL KOOPERATİFÇİLİK KAVRAMI

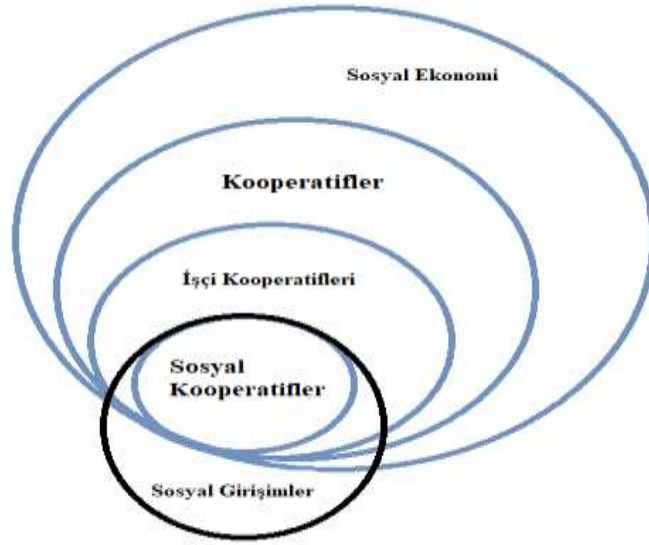
Sosyal kooperatifçilik kavramı ülkemizde son yıllarda duyulmuş olsa da dünyada sosyal kooperatifçilik daha eski zamanlara dayanan bir oluşum hareketidir. Sosyal kooperatifçiliğin tarihi geçmişini sorgulamadan önce sosyal kooperatifçiliğin kavramsal boyutunu iyi anlamamız gerekmektedir. Ancak burada daha iyi anlaşılması gereken olgu sosyal kooperatifçiliğin doğuşuna zemin hazırlayan sosyal ve dayanışma ekonomisi kavramının iyi bilinmesidir.

Nicel olarak dayanışma ekonomilerinin diğer ekonomik modellerden en önemli farkı üretim biçimleridir. Ekonomik model olarak yerel ekonomik amaçları olan dayanışma ekonomileri hem insani kaynaklara hem de doğal kaynakları değerlendirme eğilimindedirler. Diğer alternatif ekonomik modellere kıyasla dayanışma ekonomilerinde emeğe ulaşımın daha kolay olması ve meydana getirilen karın emeğe geri dönmesi avantajı yanında amacının ekonomik değil toplumsal olması dayanışma ekonomilerinin küreselleşen dünyada yeni bir alternatif model olarak değerlendirilmesi bakımından önemlidir (Aykaç, 2018).

Toplumsal dayanışma olgusunu işletmecilik becerisi ile başarıya ulaştırmış kooperatiflerin günümüzde varlığı evrensel ilkeler ile faaliyetlerini yürüten kooperatiflerin insanlığın ortak sorunu haline gelmiş sorunların çözümünde önemi sürekli artan bir gerçektir. Kooperatifler için Uluslararası Çalışma Teşkilatı (ILO) tarafından yapılan ve toplum için fayda unsurunu öne alan tanım ile 1163 sayılı kanunda kooperatifler için yapılan tüzel kişilik tanımının karşılaştırması yapıldığında sosyal kooperatifçilik tanımının klasik kooperatif tanımından ayrıldığı görülecektir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde tarıma dayalı ekonomik model kooperatifçiliğin bu alanda üretim pazarlama gibi amaçlar etrafında kuruluşlarını tamamladıkları görülmektedir. Zaman içerisinde tarım, tüketim, pazarlama, konut tedariki vb. alanlarda kuruluşlarını tamamlayan kooperatifler dönemin ihtiyaçlarına göre amaçlarını belirlemişlerdir.

Şekil -3 Sosyal kooperatifçilik kavramının sosyal ekonomi ve sosyal girişimcilik ile ilişkisinin ortaya konulması açısından önemlidir. Sosyal ekonomi tanımının kapsayıcı konumda olduğu ve sosyal girişimciliğin bireysel yalnızlığının bir araya gelmesi ile sosyal kooperatiflerin oluşumunun meydana geldiği görülmektedir. Şekil-3 de görüleceği üzere Sosyal Ekonominin Sosyal Kooperatifçilik ve Sosyal Girişimcilik ile olan ilişkisinde sosyal girişimlerin bir araya gelerek sosyal kooperatifçiliği oluşturabileceği sosyal kooperatifçiliğin ise sosyal ekonomi dayanışmasının amaçlarına kapsadığı anlaşılmaktadır.

Şekil 3. Sosyal Kooperatifçiliğin Sosyal Ekonomi ve Sosyal Girişimcilik İlişkisi

Kaynak: ILO

ILO Sosyal Ekonomi tanımını ortaya koyarken “Ekonomide kooperatiflerin de dahil olduğu, toplumun sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarına cevap verecek güçlü ve diğerlerinden farklı dinamik bir sektörün kurulması ve geliştirilmesi” olarak tanımlamıştır. Sosyal ekonomi içerisinde yer alan kooperatiflerden işçi kooperatiflerine sosyal kooperatiflere ve sosyal girişimlere ulaşılan bir tümden gelim tanımının olduğu görülmektedir. Kalkınma ekonomisi için önemli bir rol alacağını düşündüğümüz kooperatiflerin ILO tarafından “öncelikli amaçları olarak kamu yararı misyonunu açıkça tanımlar ve bu misyonu doğrudan kamu yararı için mal ve hizmetlerin üretimiyle gerçekleştirirler” şeklindeki CICOPA tanımı sosyal kooperatiflerin özelliklerinin ve tanımının çerçevesinin nelere hizmet ettiği ve neleri amaçladığı açısından önemlidir. Sosyal kooperatifler bir nevi sosyal girişimlerin örgütlenerek ortaya koymak istedikleri kamu yararının güç birliği içerisinde meydana getirilmiş halidir. Bu açıdan sosyal kooperatifçilik; sosyal ekonominin kooperatifler ve sosyal girişimciler arasında yer alan önemli bir sosyal ve dayanışma ekonomisi bileşenidir.

Son yıllarda yaşanan göç, işsizlik, gelir dağılımında meydana gelen bozulmalar, barınma sorunu vb. toplumsal sorunlar toplumsal dayanışmanın amaca dönüştüğü yerler haline gelen Yeni Nesil Kooperatifler tarafından çözümlenmeye çalışılmaktadır (Başaran ve Zeyrek 2016).

Ülkemizde sosyal kooperatifler yasal olarak ayrı bir tür olarak sayılmamış kendine özgü ana sözleşmesi ve yasalarda geçen tanımı bulunmamaktadır. Genel geçer tanım olarak toplumda

bulunan dezavantajlı grupların; işsiz, mülteci, eski mahkûm, engelli ve bağımlı gibi grupların eşitsizliklerine yönelik ortadan kaldırma çabası ve bireycilikten çok kamu yararını benimseyen kooperatiflere sosyal kooperatifler denilmiştir.

Kooperatifler uluslararası kabul edilen ilkelerin benimsendiği kar yerine adaletli olma, eşitlik ve sosyal adaleti savunan refah yaratma gayesi ile sürdürülebilir kooperatifçilik anlayışını benimseyen yapılar olarak tanımlanması bakımından sosyal kooperatifçilik tanımına açıklık getirilmiştir (ICA, 2022).

2.2. SOSYAL KOOPERATİFLERİN AYIRT EDİCİ ÖZELLİKLERİ

Ülkemizde kooperatifler 1163 sayılı kanun, ilgili yönetmelikler ve Ana sözleşmeleri gereği yasal bir zeminde faaliyetlerini yönetmektedir. Ancak yasal mevzuat açısından sosyal kooperatifçiliğin tanımı yapılmamış olup türleri bakımından incelenen örnek ana sözleşme metinlerinde sosyal kooperatifçiliğin kendine has bir örnek ana sözleşme taslağı bulunmadığı daha çok kalkınma, pazarlama ve işletme kooperatif türlerinde ana sözleşmenin amaç ve faaliyet alanlarının düzenlenmesi ile kurulduğu görülmüştür (TB, 2022).

Ancak ülkemizde dezavantajlı grupların kadın, engelli, mülteci sorunları gibi sorunların çözümüne odaklanmış sosyal girişimciliği esas alarak üyelerinin bireysel menfaatlerinden çok toplumun menfaatini ve dezavantajlı grupların eşitsizliklerini ortadan kaldırmayı amaçlamış kooperatifler de kurulmuştur. Her ne kadar yasada bu kooperatifler için bir tanım yapılmamış olsa da amacı bakımından bu kooperatiflere sosyal kooperatifler denilmiştir (Güneş, 2017).

Burada ayırt edilmesi gereken en önemli noktanın bir kooperatifin kuruluşu için yola çıkarken amaçlanan hedef olmuştur. Daha geniş pencereden değerlendirecek olursak kooperatiflerin kuruluş amaçları bakımından ayırt edici özelliğine değinmeden önce girişimci ve sosyal girişimci kavramları üzerinde durmamız gerekmektedir. Girişimcilik ticari bir amaç hedefleyen riskleri ve avantajları ile birlikte girişimciye dönüşleri olan ticari girişim olarak tanımlanmaktadır. Ancak sosyal girişimci girişimcilik kavramının amaçladığı getirinin maksimum olma çabasından ziyade sosyal sorunların çözümlemek için girişimcilik esaslı kar amacının geri planda olduğu sivil toplum kuruluşları, şirket ya da kooperatif olarak faaliyetlerini sürdürebilmektedirler (Güneş, 2017).

Son yıllarda üzerinde en çok tartışmaların yapıldığı kavramlardan birisi olan sosyal girişimci kavramının sosyal kooperatifçilik ile kavramsal ve amaç bakımından kesiştiği nokta olarak değerlendirilebilecek tanımla biçimi ise J. Gregory Dess tarafından yapılmıştır. Bu

tanım; kooperatifçiliğin ilkeleri kabul edilen 7 ilke ile de benzerlik göstermesi bakımından sosyal girişimciliğin sosyal kooperatifçiliğin diğer geleneksel kooperatifler ile ayırt edici özelliklerinin anlaşılması bakımından önemli bir tespittir. “Sosyal Girişimcilik Eğitiminin Babası” olarak anılan J. Gregory Dess tanımını yaparken kullandığı beş özellik;

- Amaç olarak hedefledikleri sosyal bir fayda sağlamak
- Amaçlarını gerçekleştirirken yeni fırsat ve olayları değerlendirerek sürdürülebilirlik sağlarlar
- Sürekli inovasyon yeni şeyler öğrenme ile ilgilidirler
- Eldeki mevcut bulunan kaynaklarla sınırlandırma olmadan faaliyet gösterirler,
- Toplumsal sorumluluk bilinci ile hareket ederler. (Cingöz ve Özdevicioğlu, 2009).

Dess sosyal girişimciliğin özellikleri bakımından sıraladığı bu beş özellik Erin L. Worsham ile yapmış olduğu röportajda kullanmış olduğu nasıl sosyal girişimci olunacağı konusunun karmaşıklığının sosyal olarak etkili olmanın yanında ekonomik olarak da güçlü olunması gerektiğine değinmiştir. Sosyal girişimcilik kavramının bireylere iyi öğretilmesi alçakgönüllülük ve empati yapabilme kabiliyetlerinin artırılması topluluklar arası etkileşimlerin geliştirilmesine katkıda bulunacaktır. Sosyal girişimcilerin hedef kitlesi olan toplumların toplumsal kurallarının sosyal girişimcilere karşı esnek olması genel bir büyümenin parçası olacağına aynı zamanda sosyal olayların gelişme ve değişmesi karşısında faydalı olacağına inanmaktadır. (Worsham, 2012).

Sosyal girişimci ve sosyal kooperatifçiliğin tanımına bakıldığından birbirine çok benzeyen amaç ile hedefledikleri kitle olmasına rağmen bireysellikten birlikte hareket etme eğilimine kayan bir anlam farklılaşması bulunmaktadır. Bir nevi sosyal kooperatifçilik aynı sosyal faydayı sağlamayı hedef haline getirmiş sosyal girişimcilerin oluşturduğu topluluktur. Sosyal kooperatifçiliğin diğer kooperatif türlerinden ayıran en önemli özellik ise kâr amacı güden girişimcilik denemelerinden ziyade toplumun faydasını bireysel fayda elde etmeden üstün düşünen sosyal girişimcilerin oluşturduğu ortaklık yapısıdır.

Kooperatifler bireylerin amaçladıkları ve tek başlarına yetersiz kaldıkları faaliyetlerin aynı amacı taşıyan başka bireyler ile ortaklaşa hareket etmeleri sonucu ortaya çıkmıştır. Küreselleşmenin ivme kazandığı ortamda yerelde faaliyet gösteren ekonomik girişimlere katkıda bulunmaktadır. Böylece büyük ölçekli işletmelere karşı piyasa dengeleyici rolü ile gelir dağılımındaki eşitsizlikleri giderme konusunda aktif rol oynamaktadır. Kooperatiflerin

ekonomik, çevresel, sosyal ve kültürel etkileri olmakla birlikte sosyal kooperatiflerde kapitalist sistemin yarattığı gelir dağılımı adaletsizliğini toplumdaki dezavantajlı grupların kooperatifler aracılığı ile üretime katılmaları ve karın eşit bir şekilde dağıtılması sonucu eşitsizliklerin azaltılması konusunda önemli bir rol üstlendiklerini söyleyebiliriz (Polat, 2010).

Sosyal kooperatifler gelişmiş ülkelerin yakalamış olduğu refah düzeyinin devamının sağlanması geliştirmekte olan ülkelerin ise hedefledikleri refah düzeylerini yakalamak için önemli yapılardır. Sosyal kooperatiflerin ayırt edici özelliklerini anlayabilmek adına diğer kooperatifler ile benzer ve ayırt edici özelliklerini incelemek gerekir. TÜSEV tarafından hazırlanan Sosyal Kooperatifçilik: Yasal Mevzuat Açısından Avrupa Birliği Örnekleri ve Türkiye’deki Gelişmeler adlı çalışmada kooperatifler ile sosyal kooperatifler arasındaki farklar aşağıdaki başlıklar altında açıklanmaya çalışılmıştır.

- **Kamu Yararı:** Kooperatiflerin toplumsal olarak getirisinin kamu yararı olduğu bilinmekle birlikte sosyal kooperatif dışında tanımlanan kooperatiflerin kamuya olan yararları dolaylı yoldan olmakta olup sosyal kooperatifler ise kamu yararını öncelikli amaç olarak belirlemişlerdir. Üretimlerini kamu yararı üzerine kuran sosyal kooperatifler toplumdaki belirlenen hedef kitlesinde bulunan dezavantajlı grupların ihtiyaçlarına yanıt vermeye çalışırlar. Temelde başlattıkları bu amaç ile faaliyet alanlarını genişleterek geniş bir hedef kitlesine ulaşabilmektedirler.
- **Beşerî Sermayenin İş Gücüne Katılımı:** Sosyal kooperatifler ekonomik ve sosyal alanlarda faaliyetlerini gösterdikleri gibi eski hükümlü, bağımlı, engelli, mülteci, uzun süredir işgücüne katkı sağlamayan bireyler vb. (Ev hanımları, engelliler, eski hükümler vb.) İşgücü piyasasına katkı potansiyeli olan grupların iş gücüne katılımının sağlanması ve beşerî sermayenin ekonomik ve sosyal olarak kazanılması hususunda diğer kooperatiflerden ayırt edici özelliği bulunmaktadır.
- **Ortaklık Yapısının Çok Paydaşlı Olması:** Sosyal kooperatifler yüklenmiş oldukları misyon ve gerçekleştirmek istedikleri hedefler bakımından toplumların ekonomik ve sosyal olarak kalkınmasında aktif rol oynayan kurum ve kuruluşların hedefleri ile aynı hedefe ulaşma yolunda yolları kesişebilmektedir. Sivil toplum örgütleri, belediyeler, tüzel kişilikler vb. kamu yararı misyonu taşıyan paydaşlar ile çok paydaşlı bir yapı oluşturabilmektedir.
- **Ortakların Konumu Bakımından Sosyal Kooperatifler:** Kooperatifler aynı hedefe ulaşmak isteyen ortakların hizmet ve emek üreterek ortak dışı gerçek kişiler kurum kuruluşlar ve ile karşılıklı kâr amacı güdüsü ile hareket eden yapılardır. Sosyal

kooperatiflerde ise ortaklar kooperatif faaliyetlerinin sonucu ortaya çıkan sosyal faydadan yararlananlar olabileceği gibi aynı zamanda amaçlanan sosyal faydanın üretiminde aktif rol alanlar olabilmektedir.

- Kar Dağıtımını Bakımından Sosyal Kooperatifler: Kooperatifler elde etmiş oldukları karı ortakların almış oldukları kararlar doğrultusunda ödemiş oldukları pay adedi oranında kar dağıtımını yapabilmekte ya da sermayelerini artırabilmektedirler. Ancak sosyal kooperatifler faaliyetlerinden elde ettikleri karı bazen kısmi bazen ise hiç dağıtmamaktadır. Kâr dağıtımlarını sınırlandırmaları kamu yararı prensibi doğrultusunda gerçekleşmektedir.

2.3. SOSYAL KOOPERATİFÇİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE ÖZELLİKLERİ

Sosyal kooperatifçilik literatür taramasına bakıldığında tarihsel geçmiş olarak Avrupa tabanlı bir hareket olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak ülkemizde kooperatifçilik tarihsel olarak köklü bir geçmişe sahip olsa da sosyal kooperatifçilik kavramı son yıllarda önemi giderek anlaşılan bir kavram haline gelmiştir.

Dünyada yaşanan ekonomik krizler ve sosyal istikrarsızlığa sebep olan gelişmeler karşısında kooperatifçiliğin bir çözüm aracı olarak öneminin artması sonucu 2012 yılını BM Uluslararası Kooperatifçilik Yılı ilan etmesinin altında yatan en önemli sebep olarak ekonomik ve sosyal kalkınmanın kooperatifçilik ile sağlanabileceği düşüncesinin güçlenmesidir (Örnek, 2015).

Sosyal kooperatifçiliğin kavramı, amacı ve etki alanları açısından avantajları gelişmekte olan ülkelerde yeni anlaşılmaya başlanmış olsa da dünyada kurulan ilk kooperatiflerin sosyal kooperatifçiliğin ilkelerine hizmet ettiği görülmektedir.

İngiltere Kooperatifçiliğin fikir babası olarak bilinen Robert Owen (1771-1858) ve Dr. William King (1786-1865) işçilerin sefaleti karşısında ortaya koydukları düşünceler emeğin üretim aşamasında yaşadığı sosyal ve ekonomik sorunlara karşı sosyal kooperatifçiliğin adalet yönü ile ilişkilendirilebilir.

Fransa'da kooperatifçilik hareketi daha çok üretim kooperatifçiliği olarak ön plana çıkmaktadır. Önemli kooperatif düşünürlerin biri olan Fourier kapitalist sistemin rekabetçi özelliği ile güçsüzlere karşı güçlülerin yıkıcı etkisine karşı üretim ortaklığı oluşturulmasını elde edilen üretim fazlalığını ise emeğe sermayeye ve yönetime verilme fikrini savunmuştur. Philippe Ruchez (1796-1865) ekonomi için fakir alt tabakaların kalkındırarak bir sistem

kurulmasını savunmuş her kesime üretimden adil pay verilerek emekçilerin kooperatiflerde toplanma fikrini savunmuştur.

Almanya, İngiltere'deki tüketim Fransa'da üretim kooperatifçiliğine karşı kredi kooperatifçiliğinin hâkim olduğu görülmektedir. Herman Schulze ve Frederich Wilhemm Reiffeisen ekonomik olarak zor durumda olan esnafa kredi kooperatifi modelini savunmuş ayrıca köylüye karşı kooperatifçilik modeli kalkınma fikrini savunmuşlardır.

Danimarka kooperatifçilik modeli pazarlama uygulamaları ile “Donish Folk High School” (Halk Liseleri) genç çiftçileri ve kız çocuklarını eğiterek beraber düşünme, çalışma, karşılıklı güven duyma ile iş birliği yapma becerilerini geliştirmişlerdir (Çıkın ve Karacan, 1994).

Dünyada kooperatifçilik modeli kalkınma fikirlerinin ilk olarak yasal mevzuata kavuştuğu ülke olan İtalya 19. yüzyılda 381/91 sayılı Yasa ile sosyal kooperatiflerin kamu yararı özelliğine atıf yapılarak faaliyet alanlarının sosyal hizmetler, eğitim ve sağlık olarak belirlenmiş hedef kitle olarak ise dezavantajlı grupların çeşitli sektörlerde istihdam edilmelerini öngörmüştür (Korkmaz, 2023).

Yasada kooperatifler A tipi ve B tipi sosyal kooperatif olarak tanımlanırken A tipi sosyal kooperatiflerin kamu yararı gözeterek sağlık, eğitim ve sosyal alanda üretenler ile tüketenlerin bir araya getirildiği ve dezavantajlı gruplar için belli bir oranda (%30) ortaklık şartı aranırken B tipi kooperatifler de ise dezavantajlı olarak tanımlanan bireylerin ortak olması ve kendi ihtiyaçlarını karşılamak için faaliyetlerde bulunmasını işsizlik riski yüksek kişilere çözümler üreten kooperatifler olarak tanımlanmaktadır (Genç İşi).

Kooperatifçiliğin İngiltere'de başlayan düşünce akımı kooperatifçiliğin sadece kâr amaçlı kuruluşlar değil sosyal kalkınma ve sosyal adaletin her kesime eşit dağılımı için önemli bir insan dayanışması olduğunu göstermektedir.

Kooperatifçilik girişiminin sosyal kalkınma aracı olarak dünyada çok eski bir tarihi olmuş olsa da 12. yüzyılda ortaya çıkan Ahilik Teşkilatları ile kooperatifçilik arasında benzerlikler bakımından kooperatifçilik kültürünün ülkemizde de köklü bir geçmişi olduğu söylenebilir. Kooperatifçiliğin Ahilik Teşkilatı ile tarihsel bir bağı olduğunu söylemiş olsak da bilindiği üzere ülkemizde ilk kooperatifçilik deneyimi “Memleket Sandıkları” olarak 18. yüzyılda ortaya çıkmıştır (Akgöz ve Ercan, 2012).

Atatürk döneminde ülkemizde kooperatifçiliğin geliştirilmesi ve tanıtılması için birçok alanda yenilikler yapılmıştır. Kooperatifçiliğin yasal mevzuatının gelişmesi ve yaygınlaşması

için 1927 yılında Ankara Memurlar Tüketim Kooperatifine Atatürk bizzat üye olmuştur. Ayrıca Tekir Tarım Kredi Kooperatifi adı altında tarım kredi kooperatifi kurmuş kuruluş dilekçesini bizzat kendisi imzalamıştır (Tokgöz, 2014).

Kooperatifçiliğin ülkemizdeki tarihsel geçmişi bakımından en önemli gelişmelerden birisi ise 1961 Anayasasında 51. Madde olarak “Devlet, kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.” Hükmü ile devlet kooperatifçiliğin gelişmesi için ülkemiz açısından önemli bir gelişme yaşanmıştır (1961 Anayasası).

1982 anayasasında 171 madde olarak ‘Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.’ Hükmü ile devletin kooperatifçiliğin geliştirilmesi ve desteklenmesi için yasal mevzuatta güvence altına alınmıştır (1982 Anayasası).

Türk kooperatifçiliği tarım amaçlı kurulan kooperatifler ile yaygınlaşmaya başlamış bunu tüketim kooperatifleri, ulaştırma, kredi kefalet, yapı kooperatifi gibi tür kooperatiflerin yaygınlaşması ile kooperatifçilik hizmet sektöründe kendisine alan bulmuştur (Ticaret Bakanlığı, 2016).

Dünya üzerinde kooperatifçiliğin sosyal kazanımları açısından başarılı örnekleri olmasına karşı ülkemizde kooperatifçiliğin gelişmesinin ve bakış açısının pozitif yöne çevrilmesi için 2000 li yıllarda da önemli adımlar atılmaya başlamıştır.

Ülkemizde kooperatifçiliğin geliştirilmesi, tanıtılması, sürekliliğinin sağlanması, kooperatifçilik imajının pozitif yöne çevrilmesi, dünyada yaşanan sosyal ve ekonomik gelişmelere ayak uydurabilmek ve kooperatifçilik alanında gerekli inovasyonu yakalayabilmek adına Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (TÜKOSEP) hazırlanmıştır. Planda ülkemizdeki kooperatifçiliğin sorunları ve stratejik hedefler 7 başlık altında toplanmıştır. Bu başlıklar;

- Kamu Hizmet Sunumu ve Kooperatifçiliğe Elverişli Bir Ortam Oluşturulması Konusunda Yaşanan Aksaklıklar
- Eğitim, Bilinçlendirme ve Araştırma Faaliyetlerinde Yetersizlikler
- Örgütlenme ve Kooperatifler Arası İş birliği Sorunu
- Sermaye Yetersizliği ve Uygun Finansmana Erişim Sorunu
- Denetim ve İmaj Sorunu

- Kurumsal ve Profesyonel Yönetim Eksikliği
- Mevzuat ve Uygulamadan Kaynaklanan Sorunlar

olarak belirlenmiştir.

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (TÜKOSEP) 2000’li yıllarda ülkemizde önemi anlaşılmaya başlayan sosyal kooperatifçilik hareketi açısından da önemli bir gelişme olarak sayılabilir. Eylem planına göre tespit edilen sorunlara bakıldığında klasik kooperatifçilik anlayışının gelişmemesinin önündeki engeller sosyal kooperatifçiliğinde ülkemizde diğer dünya ülkelerine nazaran geriden geldiğinin göstergesidir.

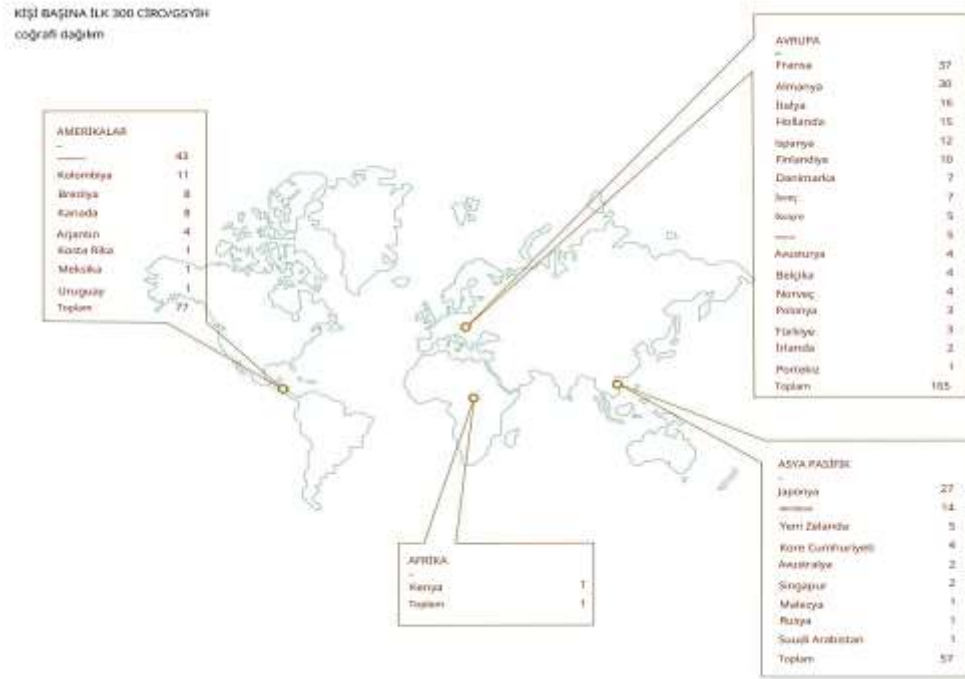
Sosyal kooperatifçiliğin ya da klasik kooperatifçilik modelinin Memleket Sandıklarının kuruluşuna uzanan köklü bir tarihi olmasına rağmen ülkemizde öneminin yeni anlaşılmasının sebebi olarak ülkemizdeki ekonomik, yönetsel ve siyasi yapısının etkili olduğu söylenebilir.

Ülkemizde sosyal kooperatiflerin yasal olarak tanımlanmış bir tanımı kendine özgü ana sözleşmesi olmamasına rağmen sağlık, kadın girişimi, eğitim, danışmanlık vb. alanlarda kurulmuş kooperatifler sosyal kooperatifler olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Kooperatifçiliğin ve sosyal kooperatifçiliğin ülkemizde yavaş ilerleyen gelişimine karşı dünya üzerinde bulunan kooperatiflerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yapmış oldukları katkılar her geçen gün artmaktadır.

ICA, Avrupa Kooperatif ve Sosyal Girişimler Araştırma Enstitüsü’nün (Euricse), kooperatiflerin ekonomik ve sosyal katkılarını göstermeyi amaçlayan 2021 yılı raporunda SKA hizmet etmede kooperatiflerin yapmış olduğu katkıları gözler önüne seriyor. En büyük 300 kooperatif içerisinde olan Norinchukin Bank (Japonya), iklim değişikliği ve etkileri üzerine yürüttüğü faaliyetler ile göze çarparken, Agrial kooperatifi (Fransa) tarımsal faaliyetleri ile kalkınmanın hedeflerine hizmet ederken eğitim ve kurslar ile özellikle gençlere çiftlik kurma yolunda teşvik vermektedir. Ulusal Tıbbi Kooperatifler Konfederasyonu (UNIMED) çatısı altında faaliyet gösteren sağlık kooperatifleri sağlıklı yaşamının güvence altına alınması konusunda, Meiji Yasuda Life (Japonya) cinsiyet eşitliğinin sağlanması konusunda özellikle kadın istihdamının üretimdeki payını artırmaya yönelik çalışmaları ile Consum (İspanya), iklim değişikliği ve yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji tüketimi konusunda sosyal kooperatifçiliğin SKA gerçekleşebilmesi için önemli bir potansiyel olduğunu kanıtlamaktadır (ICA ve Euricse, 2021).

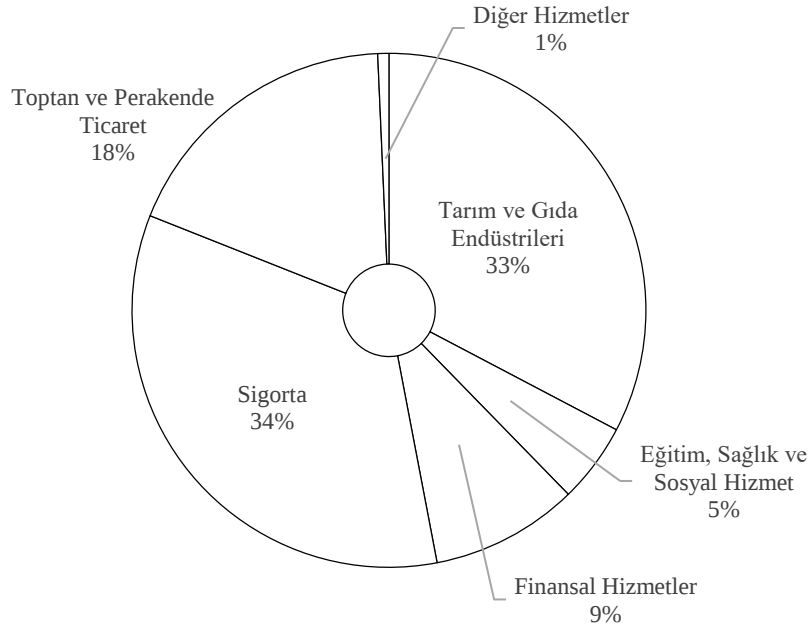
Şekil 4. Dünyadaki En Büyük 300 Kooperatifin CİRO/GSYİH Göre Dağılımı

Kaynak: ICA ve Euricse 2021 Yılı Dünya İzleme Raporu

Dünya üzerinde ülkeler bazında en büyük 300 Kooperatifin CİRO/GSYİH Göre Dağılımına bakıldığında ABD, Fransa ve Japonya’da kurulan kooperatiflerin güçlü mali yapısı dikkat çekmektedir. Avrupa ülkelerinde gelişen kooperatifçilik anlayışının ilgili tabloda sunulan bilgilerden görüleceği üzere ülkemizdeki kooperatifçilik yapısına göre çok güçlü olduğunu görmekteyiz. Kooperatifçiliğin kalkınma ekonomisi ve dayanışma ekonomisi açısından öneminin gelişmiş ekonomilerde yeterince anlaşıldığı ve önem verildiği ülkemizde de kooperatifçiliğin ve sosyal kooperatifçiliğin kalkınma ve dayanışma ekonomisi, gelirin eşit dağılımı, katılımcı hizmet ve ürün üretim yöntemlerinin geliştirilmesi açısından son derece önemli olduğu bilinmelidir. Bu bakımdan kooperatifçiliğin ve sosyal kooperatifçiliğin gelişimine katkı yapmak kalkınma ekonomisi ve eşitsizliklerin giderilmesi açısından gelişmiş ülkelerin mevcut durumunun yakalanması adına sosyal kalkınma amaçlarına hizmet edeceği düşünülmektedir.

Şekil 5. Dünyadaki En Büyük 300 Kooperatifin CİRO/USD Bazında Sektörel Dağılımı

Kaynak: ICA ve Euricse 2021 Yılı Dünya İzleme Raporu

Dünya Covid-19 sonrası küresel kalkınma hedeflerini gerçekleştirmede benimsedikleri yöntemleri çeşitlendirmeye çalışırken Grafik 3'te görüleceği üzere dünyada ülkelerin GSYİH oranla en fazla ciroya sahip 300 kooperatifin dağılımına bakıldığında Amerika ve Avrupa da kooperatifleşmenin ekonomideki payının ülkemize kıyasla daha büyük ölçeğe sahip olduğunu görmekteyiz. Ülkemizden ise Bursa Eczacılar Kooperatifi (157. sırada), İstanbul Eczacılar Kooperatifi (163. sırada) ve Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (262. sırada) ciro/kişi başı GSYH oranına göre yapılan sıralamada, en büyük 300 kooperatif arasına girme başarısını göstermiştir.

3. SOSYAL KOOPERATİFÇİLİK KALKINMA İLİŞKİSİ

Kalkınma iktisadının geçmişten günümüze öneminin giderek artması beraberinde piyasa temelli bir büyüme modelimi yoksa tüm kurumları kapsayıcı bir büyüme modelimi tartışmasını beraberinde getirmiştir. Kalkınmanın ekonomik olarak elde edilen ölçütlerden farklı bir boyutu olduğu bu nedenle kalkınmanın sadece sanayileşme, sermaye ve ekonominin büyümesi olarak değerlendirilmesi çağımızın çok gerisinde kalmıştır. 20. yüzyılda kalkınmanın yeni boyutlarını yöntemini ve hızını tartışırken çok boyutlu insani kalkınma yaklaşımının öneminin giderek arttığı görülmüştür (Özen, 2017).

Ekonomiler değerlendirilirken iktisadi büyüme ve kişi başına gelir tek başına bir gösterge olamayacağını ekonomiler ancak bireylerin yaşam kalitesi, eğitim, sağlık, gelir dağılımının hakkaniyetli olması, değişen çevre koşullarının etkileri gibi bireyin refahının referans alınması gerekliliği görüşü kalkınma iktisadının çerçevesinin çok boyutlu olduğunu göstermektedir. Dünyada ekonomilerin durumu ölçülürken kullanılan iki faktör olan kişi başına düşen milli gelir ve İnsani Gelişme Endeksi (İGE) ölçütünün kaynağı olan sağlık ve eğitim verilerinin öneminin anlaşılması gelecekte sağlıklı ve iyi eğitim almış bireylerin bilgiye dayalı işgücü ile kalkınmanın çok boyutlu göstergelerine hizmet edeceği bilinmelidir (Pamuk 2017).

Kalkınma çok yönlü boyutu ile içerisinde bulundurduğu değerlerin her biri tek başına anlam taşımış olsa da temelde iyileştirmeyi ve ortadan kaldırmayı hedeflediği tek olgu yoksulluktur. Yoksulluk anlam bakımından tartışmaların yoğun olduğu bir kavram olsa da yoksulluğun ne ile ölçüleceği ve neye göre değerlendirileceği nasıl ve hangi yöntemler ile ortadan kaldırılacağı sorusu tartışılmalıdır. Yoksulluğun ortadan kaldırmak için küresel bazda etkili olmaya gayret gösteren birçok faktör olsa da kalkınma kelimesinin anlamı bakımından giderek derinleşmesi yoksulluğun da nedenlerinin iyi tespit edilmesini şart kılmıştır. Yoksulluk bireysel ve bireyin içinde bulunduğu topluluğun yapısal sorunlarından kaynaklanan iki nedene bağlanmaktadır. Bireysel yoksulluk nedenleri şu şekilde sıralanmaktadır;

- *Genetik Açıklama:* Bireyin kişisel eğilimleri sonucu ortaya çıkan genetik faktörlerine bağlanmaktadır.
- *İnsan Sermayesi Yaklaşımı:* Beşerî sermayenin bilgi birikim ve beceri ile eğitim düzeylerini içerisinde barındıran cinsiyetçi yaklaşımların yoksulluğun nedeni olarak açıklamaktadır.
- *Yoksulluk Kültürü:* Oscar Levis tarafından geliştirilen ve yoksulların yoksulluğun taşıyıcısı oldukları ve yoksulluk kültürü ile nesillere aktardıklarını açıkladığı kuramdır. Lewis yoksulluğu toplumun yapısına bağlamış olsa da yoksulluğu bireyden kaynaklandığı ve aile kökenli olduğunu belirtmiştir. Yoksulluğu bireysel kaynaklı olduğuna dayandıran Moynihan kadınların yoksulluğun aktarılmasında daha etkin olduğu dezavantajlı olma durumunu aile içi daha etkin şekilde nesillere aktardığını savunmuş Banfiel yoksulluğun sebebini kadın yoksulluğuna dayanarak cinsiyetçi yaklaşımı ile yoksulluğun ana sebebi olarak kadınları göstermiştir.

- *Sınıf Altı:* Yaklaşım esas olarak yoksulluğun sebebi olarak toplumsal bir kesimi hedef alsa da tek ebeveynli aile, işsiz ya da mevsimsel işçi olarak çalışan bireyler ile eğitimsiz ve bağımlı kişilerin yoksulluğun temelini oluşturduğunu savunur.
- *Refah Sistemine Bağıllık:* Daha çok kadınların sosyal yardımlara bağımlılığı sonrası oluşan yoksulluğu ifade etmektedir. Kadınların emeğinin ev içi bakıma muhtaç yaşlı çocuk vb. bireylere harcamasının sonucu kadın yoksulluğu olduğu tezini savunur.
- *Toplumsal Dışlanma:* Toplumda marjinal durumda olan bağımlı işsiz suçlu engelli vb. bireylerin oluşturduğu toplumsal kesimlerin durumunu anlatır. İçinde yaşadığı toplumun kabul edilebilir asgari yaşam standartlarının ulaşmada sınırlılıkları olan bu kesim Avrupa Komisyonu tarafından yoksul olarak adlandırılmıştır.

Yapısal Yoksulluk Nedenleri ise şu şekilde sıralanmaktadır;

- *İkili İş Gücü Piyasası:* Bu yaklaşım bir nevi çalışma hayatı piyasasını iki elden inceler. Buna göre piyasa işçiler açısından sürekliliğin olduğu ve maaş, iş güvencesi, yüksek gelir ve sendikal faaliyetlerin güçlü olduğu piyasadır. Diğer piyasa ise emeğin sömürüldüğü düşük ücret sendikal ve sosyal hakların olmadığı bireylerin yer aldığı emek piyasasıdır. İkinci piyasada bulunan emekçiler birinci piyasada bulunan emekçilere nazaran dezavantajlı bireylerin oluşturduğu piyasa olmasından dolayı daha yoksul grubu temsil etmektedirler.
- *Radikal İş Gücü Piyasası:* Toplumda sınıfların daha keskin bir şekilde ayrıldığı sermayeyi elinde bulunduran bireylerin kendi sınıfındakilere sosyal ve ekonomik yatırımı öncelik kıldığı piyasa olarak adlandırılabilir. Sermeyenin kuşaktan kuşağa aktarılması sonucu yoksulluğun da kuşaktan kuşağa aktarılmasını öngörür.
- *Kapitalist Üretim Biçimi:* Emek gücünün kapitalist sistem içerisinde ürettiği emeğin karşılığı olan değeri alamadığı ile ilgilidir. Emek kapitalist sistem içerisinde sürekli gelirinin yükselmesi için mücadele verirken yedek emek gücü yaratılarak ücretler seviyesinin aşağıya çekilmek istenmesi ancak yoksul bir kesimin devamlılığı ile mümkün olacaktır. Kısaca kapitalist üretim sistemi varlığı için yoksulluğun devamını kullanacaktır (Güneş, 2017).

Yoksulluğun nedenlerinin iyi anlaşılması dünya üzerinde kalkınmanın temel şartı olan yoksulluğun her boyutunun ortadan kaldırılması için en önemli şarttır. Yoksulluğun ortadan kaldırılması için dünyada ve ülkemizde birçok aracı kuruluş ya da sosyal girişim örneği

bulunmaktadır. Sosyal kooperatiflerin kuruluş amaçları ve özellikleri ile kalkınma kelimesinin anlamının içerisinde bulunan faktörlerin iyileştirilmesi çabası arasında sıkı bir bağ vardır. Kalkınmanın en temel şartı yoksulluğu oluşturan şartların ve yoksul toplumu oluşturan bireylerin dezavantajlı durumlarını ortadan kaldırmak ve bu dezavantajlı bireyleri üretim süreçlerine dâhil ederken toplumsal faydayı ve üretim sürecinde ortaya çıkan emeğin değerinin maksimum seviyede bireye dönüşünün sağlanması amaçlanmalıdır.

Kooperatifçilik modelinin iyi anlaşabilmesi ve kalkınma için nasıl bir aracı olabileceği konusunun anlaşılması için sosyal politika biliminin hedeflerinin iyi bilinmesi halinde kooperatifçiliğin sosyal yönünü ile sosyal politikanın hedeflerinin birleştiği görülecektir. Sosyal politika hedef olarak sosyal yönden gelişmeyi, sosyal adaleti, sosyal barışı, sosyal denge, sosyal bütünleşme, sosyal demokrasi hedefleri bakımından bir toplumun dengeli büyümesini sağlıklı bir toplum düzeni oluşturmayı hedefler. Sosyal politika hedeflerine baktığımızda kooperatifçiliğin ilkeleri ile bütünleştiği kooperatiflerin gelirin geniş kitlelere adaletli dağılımındaki rolü ve demokratik ekonomik kuruluşlar olması bakımından sosyal politika hedeflerine hizmet ettiği görülmektedir (Güven, 1997).

Sosyal kooperatifçilik ile kalkınma ilişkisinin anlaşılabilmesi için sosyal kooperatifçiliğin amaçları ile kalkınmada zayıf kalmış toplumların özellikleri ve yoksulluğun giderilmesinde sosyal kooperatiflerin nasıl etki yaratabileceği tartışılmalıdır.

Sosyal kooperatifler; kamu yararı gözetmeleri, devlet dışı aktör olmaları, ortaklık yapısının çok paydaşlı olması, çalışan-işçi temsili, kâr payının dağıtılmaması ya da sınırlandırılması özellikleri ile kalkınma hedeflerine hizmet etmesi yanında toplumsal sorumluluk üstlenmeleri bakımından kalkınma ile yakın ilişkilidir. Sosyal kooperatifler yoksulluğun sebebi olan faktörlerin ortadan kaldırılması ve yoksulluk kuramlarında tanımlanan toplumsal kesimlerin üretime katılarak kalkınma hedeflerine aracılık etmeleri bakımından önemlidir. Kalkınma için sosyal kooperatifçiliğin geliştirilmesi ve kamu ve özel sektörün tek başına çözüm bulamadığı sosyal, sağlık, eğitim, çevre sorunlarının dezavantajlı gruplarında aktif rol oynadığı bir örgütlenmede rol alması kalkınma hedeflerine ulaşma açısından sosyal kooperatifçiliği ön plana çıkarmıştır.

2015 yılında kabul edilen 17 SKA 2030 yılına kadar yoksulluğun her boyutu ile ortadan kaldırılmasını insan haklarının ve kadın erkek eşitliğinin sağlanarak refahın her kesime yayılmasının yanında çevresel sorunların giderilmesi ve iklim değişikliklerinin olumsuzluklarını önüne geçme hedeflerine ulaşmayı amaçlamıştır. 2030 yılında ulaşılması gereken hedeflerin gerçekleşmesi için yoksulluğun ortadan kaldırılması temel şarttır. Dünyada

sürdürülebilir kalkınma hedeflerine hizmet eden her sektörde var olan ve kooperatifler kalkınma amaçlarının gerçekleşmesi için en güzel aracı olabilir.

İstihdam talebinin arttığı ve ekonomik eşitsizliklerin daha da arttığı son yıllarda ekonomik, teknolojik ve demografik değişimler insana yakışır iş fırsatlarını azalttığı; bu sebeple sosyal ve dayanışma ekonomisinin içerisinde yer alan kooperatiflerin güvene dayalı ve gönüllü birlikteliğin kar elde etme arzusunun geri planda olduğu özellikleri ekonomik ve sosyal kalkınma için önemli bir fırsattır. Son yıllarda Avrupa, Kuzey Amerika ve Asya da sayıları artan ve başarılı örnekleri ile ön plana çıkan sosyal girişim organizasyonları özellikle temel birleşenleri olarak kâr amacı gütmeyen hizmet ve ürün üreticileri olarak gözükmektedir. Öncelikli olarak toplum refahını ve refah sunumu sağlayan kooperatiflerin genel olarak çıkar hizmeti sağladıkları görülmektedir. Dezavantajlı kişilerin topluma ekonomik ve sosyal uyumları bakımından sosyal girişim örneği olan kooperatiflerin her alanda dezavantajlı grupları istihdam ettiği görülmektedir (Borzaga vd., 2017).

Bin yıllık kalkınma hedefleri 2015 yılında sonunda hedefine ulaşmış ve ulaşmadığı ile ilgili tartışmaların eşiğinde sona ermiştir. 2015 sonrası için belirlenen kalkınma hedefleri için ise kooperatifler üyelerinin sosyokültürel çıkarlarını korurken ekonomik iyileşme sunmaları ve çevreyi koruyan işletmeler olması bakımından kalkınma hedefleri için iyi bir alternatiftirler. SKA'na kooperatiflerin iyi bir alternatif olması kooperatiflerin amaç ve faaliyetleri olarak yoksulluğun azaltılmasında ve dezavantajlı grupların kendi çıkarlarını koruması ile ortakların kendileri ile ilgili kararlarda söz sahibi olmaları özelliği ile ilgilidir. Kooperatifler bireysel riskleri azaltarak toplumun birlikte hareket etme ve birlikte karar verme eğilimlerine katkı sunar. Farklı türden birçok kooperatif üyelerinin gelir sağlama ve asgari geçimlerini sağlamada katkı sağlaması amacı ile sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin temelinde olan gelir dağılımının adaletinin sağlanması ve yoksulluğun azaltılması konusunda öncüdürler.

Cinsiyet eşitliğinin sağlanması konusunda son yıllarda önemli adımlar atılmaya başlanmış Kooperatifler Kadın istihdamı konusunda dünya çapında yapmış oldukları atılım ile kadınların ekonomik kaynak yaratma ve fırsatlara erişme konusunda katkıda bulunmuşlardır. Kadın ve kız çocuklarına yönelik şiddetin azaltılması, kadınların karar alma sürecinde yer almaları ve kendi tasarruflarını değerlendirmeleri cinsiyet eşitliğinin sağlanması konusunda kooperatiflerin rolünü önemli kılmaktadır.

Dünyada sağlık hizmetlerinin sunumunda sağlık kooperatiflerinin evde bakım hizmetleri, üyelerine ya da topluluklarına sağlık hizmetlerinin sunulması yanı sıra dünyadaki güçlü eczane kooperatiflerinin varlığı sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden olan sağlıklı birey

ve toplumun oluşturulması açısından katkı sağlamaktadır. Dünya açlık ve gıda güvenliği konusunda kooperatiflerin rol alması gıda arzının artırılması, çeşitlendirilmesi, hane halkına güvenli gıdanın ulaştırılması açısından kooperatifler iyi birer rol alıcıdır. Dünya tatlı suyun gelecek nesillere aktarılması ve su kaynaklarının adil kullanımı konusunda son yıllarda farkındalık yaratma çabası içerisinde olmakla birlikte dünya üzerinde kurulan su kooperatifleri suyun bireylere ulaştırılması temiz kalmasının sağlanması yanında sayaç okuma, fatura toplama, operatör vb. istihdam alanları yaratması ile de katkı sağlamaktadırlar. Sürdürülebilir enerji kaynaklarının kullanımı, enerjinin ulaştırılması ve ucuz enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaştırılması konusunda enerji kooperatiflerinin temiz enerji ve temiz evre amacına hizmet ettikleri kalkınma açısından sosyal kooperatiflerin önemini göstermektedir (Wanyama, 2014).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA SOSYAL KOOPERATİFÇİLİK VE KALKINMA

1. TÜRKİYE'NİN KALKINMA ÇABALARI

Türkiye geçmişten günümüze hedef koyduğu kalkınma biçimleri mevcut iktisadi düzenin şartları ile şekillenmiştir. Kalkınma mevcut ve yabancı kaynakların kullanılması ile ulaşılmak istenen hedef olması bakımından hedefe ulaşmada izlenen politikalar farklılık göstermiştir. 1963 yılında planlı kalkınma modelleri benimsenmeye başlanmış olsa da cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarında benimsenen liberal yaklaşım özellikle 1930'lu yıllar sonrasında politikalar devletin müdahil olduğu devletçi bir yaklaşım çizgisine yaklaşılmış, 1950'li yıllara gelindiğinde ile liberal görüş etkisini tekrar hissettirmiştir. Savaş sonrası gelişen ekonomik buhran, yüksek enflasyonist durum ve dış borçların ödenmesinde yaşanan zorluklar ekonominin planlı bir şekilde yönetilmesini zorunlu kılmıştır (Çelik ve Çetiner, 2019).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) öncesi dönemde 1950'li yıllarda benimsenen liberal kalkınma modeli, artan enflasyonist baskılar gelir dağılımındaki adaleti aksatmış paranın değerinin diğer para birimleri karşısında azaltarak devleti iç ticarete müdahale etmek zorunda bırakmıştır. Mevcut dönemde kalkınmanın plansız ve öngörüsüz şekilde yapılması ciddi sorunlara yol açabileceğinden planlı kalkınma modeli ile ülkenin önünde bulunan 15 yıllık kalkınma hedeflerinin iktisadi ve sosyal açıdan gerçekleşmesini sağlamak amaçlanmıştır. Planda hedeflerin ana başlıkları olarak ekonominin %7 seviyesinde büyümesi, istihdam alanlarının yaratılması ve dış ödeme dengesinin sağlanabilmesi yanında bu hedefler gerçekleşirken sosyal adalet kriterlerinden ödün verilmemesi benimsenmiştir. Planlanan kalkınma hedeflerinin önünde duran en büyük engellerden biriside nüfus artış hızıdır. Aynı dönemde amaçlanan yüksek refah düzeyi nüfus artış hızının kontrol altına alınmasına bağlı olmakla birlikte temel hedeflerden birisi olan istihdam yaratma gücü de yaratmaktaydı.

Gelir dağılımındaki adaletin sağlanması açısından etkin bir sosyal güvenlik sisteminin kurulması, planlamanın amaçlarının gerçekleşmesi açısından gerek üretim gerek ise yönetsel alanlarda nitelikli iş gücü ve bireylerin yer alması açısından eğitimin her kesime ulaştırılarak kalitesinin artırılması gerekmektedir.

İktisadi hedefler kalkınmanın önemli bir boyutunu oluşturmuş olsa da birinci kalkınma planında yer alan sosyal hedefler iktisadi hedefler ile paralel bir şekilde gelişmesi

hedeflenmiştir Temelde %7'lik bir refah artışı ile büyüme hızı öngörülmüş ise de yatırım ve tasarruf dengesi, fiyatlar genel seviyesinin kontrolü gibi iktisadi hedefler yanında sosyal adalet dengesinin sağlanarak mümkün mertebe geniş halk kitlelerine yansıyacak refah düzeyi artışı hedeflenmiş, sosyal güvenlik sisteminin etkin kılınarak toplumun genelinin refahını artırıcı uygulamaları hayata geçirilmesi benimsenmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Geliştirme Başkanlığı, 2022).

1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulduktan sonra gelişen süreçte ekonominin plansız bir şekilde büyüme süreci yerini on beş er yıllık süreçlere yayılan ve beşer yıllık büyüme ve kalkınma planları almıştır. Özellikle İkinci Beş Yıllık Plan ile %7'lik büyüme hedefi korunmuş olup sanayi sektörünün lokomotif sektör olunması istenmiş ancak ülkenin içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve siyasal karmaşıklığın yanında askeri vesayetın etkisi ile planlanan hedefler genellikle mevcut durumun idare edilmesi günü kurtarma çabası olarak kalmıştır. Üçüncü beş yıllık plan Kıbrıs meselesi ve petrol krizlerinin gölgesinde GSMH'nın yıllık %7,9 büyüme hızına ulaşması, nüfus artışının 65 milyon sınırında baskılanması amaçlanmış olsa da sanayi sektöründe yaratılmak istenen yeni istihdam alanlarının dış politikada yaşanan gelişmelerin negatif etkisi ile istenen hedefe ulaşamamış tarım sektöründe ise dönem bazında yaşanan doğal olaylar ulaşmak istenen verilerde dalgalanmalara neden olmuştur (Şenel Uzunkaya, 2020).

1970'li yıllarda benimsenen ithal ikameci politikalar döviz rezervlerinde meydana gelen azalma sonucunda dış borç arayışları artmıştır. Dördüncü beş yıllık kalkınma planı aslında dünya genelinde egemen olan arz yönlü politikaların benimsendiği bir dönemde ağır borç yükü, döviz krizi vb. sorunlar karşısında sanayileşmenin devam ettirebilmesi için önemli bir eşik olarak kabul edilebilir. Ancak bu dönem emek bazlı bir ekonomik modelin oluşması ve dünya ekonomisine Türkiye'nin düşük ücretli emek yoğun bir ekonomi olarak entegre edilmesini isteyen kapitalist sistem ile ihracata yönelik bir ekonomik model ve sanayileşme hedeflerinin gerçekleştirilmesini isteyen dördüncü beş yıllık plan hazırlayıcıları arasında yaşanan çekişme neticesinde Dünya Bankası ve IMF gibi küresel kuruluşlar Türkiye'nin daha düşük profilli üretim yapısı istemişler sanayileşerek dışa açılım çabalarını engellemişlerdir (Eşiyok, 2008).

Kalkınma hamlelerinin birer yazılı politika haline getirildiği 1961 anayasası sonrası kalkınma planları ekseninde ülkemiz özellikle 1980'lerin sonlarına doğru ekonomide giderek serbestleşen politikalar izlemeye başlamıştır. Bu politikalar deneme yanılma ekseninde ilerlemiş olsa da dış ticaretin geliştirilmesi ve serbestleştirilmesi, döviz piyasasında esneklik,

kur izlemenin merkez bankasına bırakılarak günlük kur uygulaması modeline geçilmesi, sermaye girişlerinin kontrolünün gevşetilmesi politikaları izlenmiştir. Dönem açısından kalkınma hamleleri KİT'ler üzerinden devletin egemenliğinin azalmasına özel girişimcilerin sayısını artırmış fiyatlar özel girişimciler aracılığı ile dünya piyasalarına entegre olmaya başlamıştır (Düğer ve İskender, 1999).

Kalkınmanın en büyük sorunsallarından biriside ülke içerisinde kalkınma göstergeleri bakımından sonuçların bölgeler arasında büyük farklılıklar göstermesidir. Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana atağa geçirilmek istenen sanayi hamlesi yüksek enflasyonist dönem, metropollere göçün yoğunlaşması ve tarım egemen ekonomiden sanayi egemen ekonomiye geçilememesi gibi sebepler nedeni ile beşinci kalkınma planında bölgeler arası kalkınmışlık göstergelerindeki farklılıklarını gidermeye ve bölgesel kalkınmaya öncelik verme görüşünü ortaya çıkarmıştır. Planda sanayi bölgelerinin kurulması ile özel sektörün yapacağı yatırımların teşvik edilmesi ile bölgesel teşvik uygulamasının yanı sıra yatırımların sonucunun çevresel etkilerinin göz önüne alındığı görülmüştür (Kara, 2012).

Ayrıca planlı kalkınmanın ilk yıllarına bakıldığında hedeflenen yüzdelik büyüme oranları ve KBDMG rakamları son yıllarda ortaya konulan beş yıllık kalkınma planlarının içeriğine bakıldığında kalkınma açısından tek başına anlam ifade etmediği gelirin artırmanın bireylere tek başına mutluluk getirmediğinin anlaşıldığı yıllar olmuştur. 24 Ocak 1980 Kararları ile ekonomide yaşanan köklü değişiklik 1990'lı yıllarda yaşanan ekonomik ve siyasi krizler ülkemiz ekonomisini daraltmış ve işsizliğin önemli bir sorun haline gelmesine neden olmuştur. Uygulamaya sokulan Neoliberal politikalar ile derinleşen krizler yoksulluğu artırmış en zengin ile en fakir arasındaki makası açarak gelir dağılımı adaletindeki eşitsizliği daha da artırmıştır.

2000'li yıllar ülkemiz açısından ülke kalkınmasının hangi el ile sağlanacağı sorusunun arka planda kaldığı daha çok kalkınmanın anlam bakımından sadece bir iktisadi terim değil aynı zamanda üç temel göstergesi olan eğitim, sağlık ve çevre faktörlerinin göz ardı edilmeden beşeri sermayenin öneminin daha çok anlaşıldığı yıllar olmuştur.

2001-2005 yılını kapsayan sekizinci beş yıllık kalkınma planı özellikle sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin ulaşılmasında artan yaşlı nüfusun payının arttığı genç nüfus yaş aralığındaki nüfusun ise azalacağı öngörüldüğünden nüfus dinamiklerinin ayakta tutulması öngörülmüştür. Ayrıca ekonomik faaliyetler yanında doğal kaynakların etkin kullanımı sosyal ve kültürel yapı arasındaki dengenin korunmasının etkili ve dengeli bir planlamadan geçtiği tezi ortaya konulmuştur. Toplumda hayat boyu öğrenme kültürünün oluşturulması, bebek ölüm hızının düşürülmesi, hayatta kalma süresinin iyileştirilmesi, yükseköğrenim görmüş iş gücünün

toplam iş gücüne oranının artırılması, gençlerin spor vb. aktivitelere özendirilmesi yanında özellikle kadınların okuryazar oranın yükseltilerek beceri kazanma kursları yanında kadınların iş gücüne katılma oranlarının artırılması amaçlanmıştır. Gelir dağılımındaki adaletsizliklerin geçmiş dönemde artarak devam ettiği göz önüne alındığında özellikle kırsal kesimdeki nüfusun ekonomik ve kalkınma verilerine katkısını artıracak politikaların geliştirilmesi küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi, bölgesel olarak kalkınmışlık farklarının azaltılması amaçlanmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Geliştirme Başkanlığı, 2022).

Özellikle sekizinci, dokuzuncu ve onuncu kalkınma planında AB uyum sürecinde getirdiği girişimler nedeniyle toplumda dezavantajlı konumda olan kadınlar, işsizler, engelliler ve gençlerin istihdama kazandırılması, kadınların sosyal ve ekonomik hayata kazandıracak mesleki eğitim kurlarının yaygınlaştırılması amaçlandığı görülmektedir. Özellikle kadınların girişimcilik ve istihdamda fırsat eşitliğine kavuşmalarının yanı sıra iş ve aile yaşantısının uyumlaştırılması hedeflendiği görülmektedir (CSGB, 2022).

Gerek plansız dönem olsun gerek ise planlı dönem kalkınma yaklaşımları açısından ülkemizin durumuna bakıldığında karar vericilerin ortaya koyduğu kalkınma planlarındaki değişim, kalkınma kelimesinin yıllar içerisinde anlamının çeşitlenmesine bezenmektedir. Birinci kalkınma planından günümüzü kapsayan on birinci kalkınma planında yer alan hedefler, stratejiler ve planda yer verilen sosyoekonomik değerlerin çeşitlendiği görülmektedir. Yine de temelde yer alan gelir dağılımındaki eşitsizlik ve yoksullukla mücadele ile kişi başına düşen milli gelirin iyileştirilmesi hedeflerinin gerçekleşmesi için atılan adımlar planların temel hedefini oluşturmuş olsa da kalkınma için iş birliği, sosyoekonomik ve iktisadi hedeflerin istikrarlı olma hedefi, nitelikli insan gücü, yenilikçi üretim ve sürdürülebilir çevre kavramları kalkınmanın yeni anlam yüklemelerinin gerçekleşmesine hizmet etmesi bakımından önemlidir.

Özellikle 2018 yılı sonrası gelişen ve tüm dünyayı etkileyen gıda krizleri, savaşlar ve sonucunda meydana gelen göçler ile salgın hastalıklar ile mücadele topyekûn kalkınmanın önemini ortaya koymuştur. Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesine yapmış olduğu katkılar dünya barışının sağlanması, gıda enerji ve mülteci krizlerinin bölgesel kalkınma farklılıklarının azaltılmasına vermiş olduğu zararların en aza indirilmesi çabası olarak ortaya çıktığı görülmektedir. On birinci kalkınma planında yer alan amaç, izlenecek politika ve gerçekleştirilmek istenen hedeflere bakıldığında Türkiye'nin kalkınma profilinin istikrarlı ve güçlü ekonominin yanı sıra sürdürülebilir ve topyekûn bir kalkınmanın dünya için öneminin toplumdaki dezavantajlı grupların istihdama katılması,

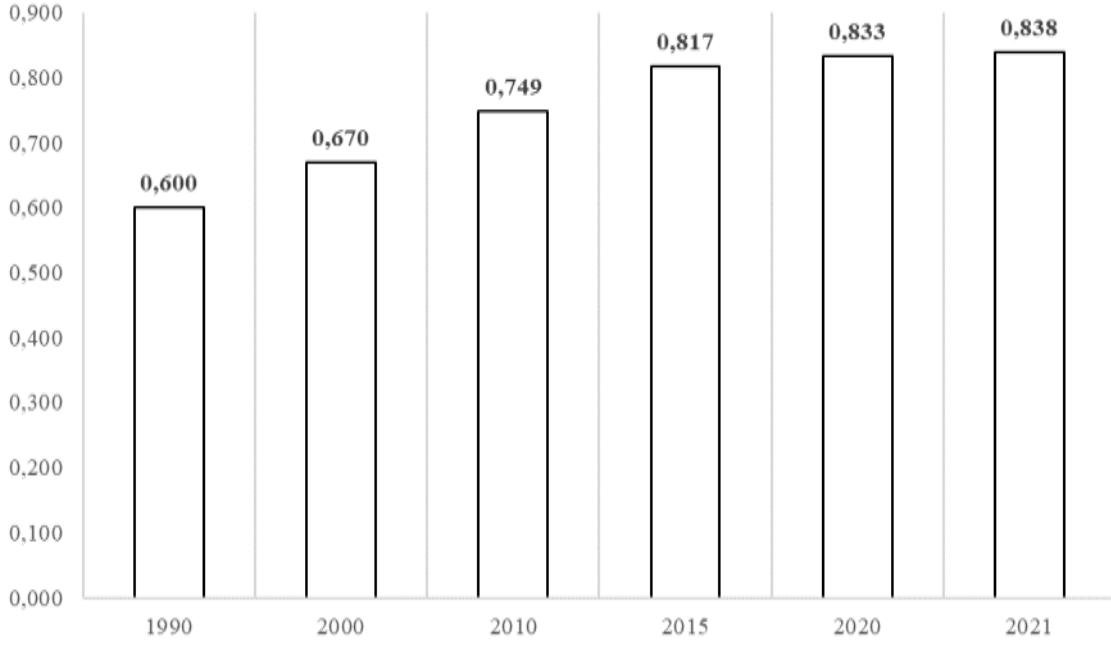
eşitsizliklerin giderilmesi, sağlık, eğitim ve çevresel faktörlerin göz ardı edilmemiş bir kalkınma planı ile mümkün olduğunu ortaya koymuştur.

Pakistanlı ekonomist Mahbub UL Haq 1990 yılında geliştirdiği ve daha sonra 1993 yılında bu yana Birleşmiş Milletler tarafından kullanılan İGE (İnsani Gelişme Endeksi) Birleşmiş Milletlerin kalkınmaya bakış açısını değiştirmiştir. Dünyada yaşanan bu gelişmeler çerçevesinde iktisadi büyüme ile sosyokültürel iyileşmeyi kalkınma için birlikte ele alan yaklaşımlar insan ömrünün süresi, yaşam kalitesi, okula giden birey sayısı, eğitim, refah düzeyi gibi faktörleri kalkınmaya bakış açısının alanına dâhil etmiştir. Endeks eğitim, gelir düzeyi ve sağlık için ortaya konulan sayısal verileri geometrik olarak hesaplarken ortaya çıkan sonucu 0 ile 1 arasında yorumlamış sifıra yaklaşan değerleri düşük insani gelişme değerleri 1'e yaklaşan değerleri ise yüksek insani gelişme değerleri olarak ortaya konulmuştur (Zor, 2020).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 2022 yılı Eylül ayında yayınlanan İnsani Gelişme Raporuna göre Türkiye diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi Covid-19 salgının etkileri, dünya genelinde görülen ekonomik dar boğaz, Ukrayna örneğinde görüldüğü üzere savaşın ekonomik, sosyal ve demografik yıkıcı etkileri gibi birçok nedene bağlı olarak insani gelişme endeksinde sayısal iyileşmenin yavaşladığı görülmektedir. Rapora göre 191 ülke içerisinde ülkemiz yerini kırk sekizinci sırada alırken “çok yüksek insani gelişme” kategorisi olan en üst kategoride üçüncü kez yer almayı başarmıştır. Endeksin kullanılmaya başladığı yıl olan 1990 yılında ülkemizin İGE değeri 0.600 iken 2021 yılı değerinin ise 0,0838 olarak görülmüştür. İGE UNDP tarafından hesaplanırken baz alınan; İnsana yakışır yaşam biçimi, bilgiye ulaşım olanakları ve ortalama yaşam süresi ve sağlıklı yaşam biçimi değerleri bazında ülkemiz doğu'da beklenen yaşam süresi ortalama öğrenim süresi ve beklenen öğrenim süresi sırasıyla 8,3- 4,2 ve 9,3 yıl olarak artışı görülmüştür (UNDP Türkiye, 2022).

Şekil-6 da ülkemizin 1990-2021 yılları arasında İGE değişim trendleri ortaya konulmuştur. Yıllar içerisinde artışın süreklilik olduğu görüldüğü ancak özellikle 2015 yılı ve sonrası için İGE'nin ülkemiz açısından durağan bir hal aldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 6. Türkiye'nin 1990-2021 Yılları İGE Değişim Trendleri

Kaynak: UNDP Türkiye <https://www.undp.org/tr/turkiye>

Gelir dağılımı eşitsizliği ölçütlerinden biri olan Gini Katsayısı değer olarak sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımındaki eşitliği bire yaklaştıkça gelir dağılımındaki eşitsizliği temsil etmektedir. TÜİK Mayıs 2022 verilerinden görüleceği üzere gini katsayısındaki değişim aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 1. Eşdeğer Hane Halkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Gelir Dağılımı Göstergeleri, 2012-2021

Anket Yılı	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Gelir Referans Yılı	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
P80/P20 Oranı	8,0	7,7	7,4	7,6	7,7	7,5	7,8	7,4	80,	7,6	7,9
P90/P10 Oranı	14,2	13,6	12,6	13,3	13,6	13,4	13,7	13,0	14,6	13,7	14,2
Gini Katsayısı	0,402	0,400	0,391	0,397	0,404	0,405	0,408	0,395	0,410	0,401	0,415

Kaynak: TÜİK

Gini katsayısının İGE verilerinde olduğu gibi ülkemiz içinde 2018-2019 yılları sonrasında 1'e doğru yaklaştığı 2022 yılı içerisinde ise bir önceki yıla göre 0.009 puan azaldığı görülmüştür. TÜİK verilerinden görüleceği üzere maddi yoksunluk tanımı; renkli televizyon, otomobil, çamaşır makinesi ve telefon sahipliği yanında ekonomik olarak rutin olmayan harcamaları yapabilme kira, konut kredisi, ısınma giderleri ve evden bir hafta uzak kalabilme masrafları vb. harcamaları karşılayabilme ile et tavuk vb. ürünler ile iki günde beslenebilme ihtiyaçlarının en az dördünün karşılanamaması durumu olarak tanımlanmaktadır. Ülkemizdeki bu oran 2020 yılında %27,4 iken 2021 yılında %27,2 olarak ölçülmüştür (TÜİK, 2022)

Ülkemizde kalkınma hedeflerinin ulaşılmasında alınan mesafe kadar kalkınmanın bölgeler arasında dengeli ve istikrarlı olma hedefi de önemli bir unsundur. Bu bakımdan kalkınma sürecinde ilk olarak 2006 yılında İzmir ve Çukurova kalkınma ajanslarının kuruluşu 5449 sayılı kanun ile gerçekleşmiştir. Günümüzde ise kalkınma ajanslarının ülke genelinde her ili kapsayacak şekilde yaygınlaştığı görülmektedir. Kuruluş amaçlarında ortaya konulan kalkınmanın ülke genelinde dengeli dağılımı ve refah payının her bölgeye eşit dağılımı ilkesinin gerçekleşmesi için faaliyetlerini sürdürdükleri görülmektedir. Ayrıca ekonomik ve sosyal olarak ülke genelinde bir bütünleşmenin sağlanması, nüfusun ülke coğrafyasına daha dengeli bir şekilde yerleşmesi kalkınma ajanslarının kuruluş amaçları arasındadır. Ekonomik kalkınma, alt yapı, yatırım ortamlarının elverişli hale getirilmesi, kalkınmanın sağlanabilmesi için yurt içi ve yurtdışı işbirlikçiler ile ilişkilerin geliştirilmesi yanında sosyal kalkınma göstergeleri açısından kalkınma ajanslarının sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin yakalanmasında izlenen ülke stratejisine katkısı oldukça önemlidir. Sosyal kalkınma açısından beşerî sermaye, sağlık, sosyal girişimcilik, kültür ve sosyal girişimcilik ile sosyal uyum kalkınma ajanslarının ana hedefleri arasında gösterilebilir.

- *Beşerî Sermaye:* Beşerî sermayenin bölgeler arasında eşit olarak dağılmaması söz konusu olduğunda emek gücünün yenilik yaratma, teknoloji ortaya koyma ve üretim sürecinin etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesini olumsuz etkileyeceğinden kişi başına düşen gelir dağılımı ve refah payı dağılımının bölgeler arasında kalkınmanın eşit ve sürdürülebilir hedefine negatif yapacağı etkinin önüne geçmede kalkınma ajansları önemli bir görev üstlenmiştir.
- *Sağlık:* Sağlık hizmetlerinin aksamaması kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesinin aksamaması açısından oldukça önemlidir. Kalkınma planlarının hedefleri arasında da yer alan sağlıklı bireylerin oluşturduğu topluluğu oluşturma hedefi ruhsal, fiziksel ve sosyal açıdan bireylerin sağlıklı olmalarını hedef edinmiştir. Bu kapsamda ajanslar

bölgelerin sağlık yatırımlarının gerçekleşmesinde ve desteklenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir.

- *Kültür:* Ekonomik, sosyal ve çevresel yönlerinin ön plana çıkarıldığı sürdürülebilir kalkınmanın sonradan keşfedilen bir diğer boyutu ise kültürdür. Kültür yerelde o yöredeki kültüre özgü ürünlerin ekonomik değer yaratılması ile yenilikçiliğin ortaya konulması açısından kalkınma için önemlidir. Yerel kalkınma ve yenilikçi fikirlerin ortaya konulması ve girişimciliğin ön plana çıkartılması hedefi kalkınma ajanslarının politika alanında yer almaktadır. Bu durumun desteklenmesi ortaya konulan yenilikçi fikirler ve ürünlerin pazarlanması açısından yörenin ziyaretçilere açılması ve bölgeler arası gelişmişlik farkının azaltılması açısından önemli olmakla birlikte yerelde yaratılan bu gibi kültürel sektörlerin diğer sektörler ile etkileşime geçmeleri kalkınmanın dinamiklerine yapacağı katkı açısından önemlidir.
- *Sosyal Girişimcilik:* Kalkınmışlık göstergelerinin bölgeler arasındaki farkın azaltılması açısından kalkınma ajanslarının sosyal fayda amacı güden işletmeler ile kooperatif tarzı kuruluşların desteklenmesi gerektiği öngörülmüştür. On birinci kalkınma planında “Rekabetçi Üretim ve verimlilik” hedefinin içerisinde barındırdığı sosyal girişimcilik kavramının toplum ve bireyler tarafından pekiştirilmesi ve öneminin anlatılmasının kalkınma açısından sosyal etki yaratacağı düşünülmektedir. Burada girişimcilik kültürünün farkındalık kazandırılması kadın kooperatifleri gibi daha çok amaç ve faaliyetlerinin sosyal girişimcilik olduğu belirlenen kooperatiflerin geliştirilmesi, desteklenmesi ve güçlendirilmesi dezavantajlı gruplar açısından sosyal girişimciliği yaygınlaşmasına katkı sağlayacaktır. Kalkınma planının ana amaçlarından birisi olan toplumdaki dezavantajlı grupların topluma sosyal olarak adaptasyonun sağlanması ve topluluk olarak hem birey hem de toplum için fayda sağlamanın sosyal girişimciliğin önemine dikkat çekmektedir.
- *Sosyal İçerme ve Sosyal Uyum:* Politika yapıcılarının izlemiş olduğu politikaların, eşitsizliklerin giderilmesi için izlenecek olan yöntem açısından özellikle de toplumun dezavantajlı grupların fırsatlara erişiminin sağlanması, sosyal ve ekonomik hayata entegre edilmeleri, bölgeler arası kalkınmışlık farkının olduğu toplumların topyekûn ekonomik olarak büyümeleri ve kalkınmaları açısından iyi tespit edilmiş bir yöntem olmalıdır. Bu kapsamda benimsenen yöntemlerden birisi olan Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı (SOGEP) programı göçler ile kentleşmenin artması ile çeşitli nedenler ile ortaya çıkan yoksulluk sorunun yıkıcı olarak ortaya çıkan sosyal boyutunun yok edilmesi, toplumun dezavantajlı kesimlerinin ekonomik ve sosyal yaşama

katılmalarının sağlanarak, sosyal içerme ve sosyal girişimciliğin artırılarak yenilikçiliğin meydana getirilmesi sosyal sorumluluk projelerinin geliştirilmesini sağlamaktır. Yoksulluğun kaynağının iyi bir şekilde tespit edilmesi ve analizlerinin sistemli bir şekilde yapılmış olması bölgesel kalkınma farklılıklarının olduğu toplumlarda eşitsizliklerin giderilmesi açısından önemlidir. Dezavantajlı grupların istihdama katılmaları, farklı iş gücü piyasalarının daha aktif hale getirilerek yerel dinamiklerin kullanılması, bölgesel yoksulluk ve kalkınma farklılıklarının ortadan kaldırılması açısından ülkemizin kalkınma hedefleri ve kalkınmak için ihtiyacı olan faktörlerin kalkınma açısından etkili bir şekilde kullanılmasının sağlamaktadır (Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü, 2022).

Kalkınma Ajanslarının on yıllık kalkınma karnesini değerlendiren Özkul ülkemizde kalkınma ajanslarının 2011-2021 yıllarında göstermiş olduğu performans bakımından kişi başına düşen milli gelirin en yüksek ve en az olduğu bölgelerde önemli değişiklik olmamasına rağmen kişi başına en düşük milli gelir ile en yüksek milli gelir düzeyine sahip bölgeler arasında farkın arttığına değinmektedir. Bu farkın 4,16'dan 4,59 kata yükselmesinin kalkınma ajanslarının göstermiş olduğu performans ve politikadan ziyade genel ve bölgesel politikaların etkili olduğu bunun ise bölgeler arasında eşitsizliklerin giderilmesi açısından tablodaki verilerin ne derece eşitsizliklerin giderildiğini göstermesi açısından önemine değinilmektedir (Özkul, 2023).

Tablo 2 'den de görülebileceği gibi 10 yıllık ortalama büyüme hızı açısından en yüksek büyüme hızının İpek Yolu Kalkınma Ajansı bölgesinde olduğu görülürken Karadeniz Bölgesi kalkınma ajanslarının karnesinde en düşük büyüme hızlarına sahip veriler olduğu görülmektedir. Bölgesel kalkınmışlık farkının gözler önüne serilmesi açısından ekonominin en büyük büyüme hızına katkı yapan il olan İstanbul'un ortalama büyüme hızının ülkemizin ortalama büyüme hızından yüksek olması bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi açısından olumsuz bir veri ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Kalkınma Ajansı Bölgelerine İlişkin Temel Göstergeler (2011-2021)

	<i>GSYH Büyümesi (%)</i>		<i>Bölgenin GSYH payı (%)</i>			<i>Görelî Kişi başına GSYH Düzeyi (Türkiye Ortalaması=100)</i>			<i>Kişi başına GSYH (Dolar)</i>		
	<i>10 Yıllık Toplam</i>	<i>Yıllık Ortalama</i>	<i>2011</i>	<i>2021</i>	<i>Fark</i>	<i>2011</i>	<i>2021</i>	<i>Fark</i>	<i>2011</i>	<i>2021</i>	<i>Fark</i>
TÜRKİYE	65,6	5,1	100	100	0	100	100	0	11.289	9,592	-1.698
TR10-İSTANBUL	72,4	5,6	29,4	30,3	0,9	162,7	163,3	0,5	18.377	15,666	-2.711
TR21-TRAKYA	86,21	6,4	2,4	2,8	0,44	117,5	129,6	12,1	13.268	12.434	-834
TR22-GÜNEY MARMARA	55,38	4,5	2,0	1,9	-0,15	93,4	90,0	-3,4	10.547	8.635	-1.912
TR32-GÜNEY EGE	64,0	5,0	6,2	6,3	0,15	116,8	121,6	4,7	13.193	11.668	-1.525
TR31-İZMİR	60,3	4,8	3,3	3,1	-0,2	91,1	84,3	-6,7	10.290	8.093	-2.197
TR33-ZAFER	57,6	4,6	3,3	3,1	-0,13	82,4	84,8	2,4	9.303	8.138	-1.165
TR41-Bursa Bilecik Eskişehir	56,0	4,5	5,6	5,6	-0,02	115,7	111,4	-4,3	13.069	10.687	-2.381
TR42-DOĞU MARMARA	75,2	5,7	5,7	6,6	0,9	129,5	137,0	7,5	14.625	13.148	-1.477
TR51-ANKARA	67,4	5,2	9,3	9,2	-0,1	143,7	135,7	-7,9	16.224	13.020	-3.204
TR52-MEVLÂNA	71,1	5,5	2,3	2,3	-0,01	76,1	77	0,9	8.593	7.392	-1.201
TR61-BATI AKDENİZ	45,5	3,8	4,1	3,5	-0,6	114,1	89,3	-24,8	12.887	8.571	-4.316
TR62-ÇUKUROVA	70,3	5,4	3,8	3,8	0,07	75,3	78,8	3,5	8.508	7.567	-941
TR63-DOĞU AKDENİZ	61,8	4,9	2,5	2,7	0,2	61,5	67	5,4	6.951	6.427	-525
TR71-AHİLER	58,2	4,7	1,4	1,3	-0,1	71,4	68,7	-2,7	8.063	6.592	-1.471
TR72-ORTA ANADOLU	51,0	4,2	2,4	2,2	-0,2	77,2	75,6	-1,5	8.719	7.255	-1.464
TR81-BATI KARADENİZ	31,1	2,7	1,0	0,9	-0,08	75,2	78,1	2,9	8.494	7.496	-998
TR82-KUZEY ANADOLU	52,0	4,2	0,7	0,6	-0,08	76,6	72,8	-3,7	8.649	6.988	-1.662
TR83-ORTA KARADENİZ	40,2	3,4	2,4	1,9	-0,4	66,5	58,5	-8,0	7.517	5.619	-1.898
TR90-DOĞU KARADENİZ	45,9	3,8	2,3	1,9	-0,3	68,6	60,8	-7,8	7.753	5.836	-1.917
TRA1-KUZEY DOĞU ANADOLU	52,7	4,3	0,9	0,8	-0,1	64,6	63,6	-0,9	7.295	6.107	-1.188
TRA2-SERHAT	48,5	4,0	0,6	0,5	-0,1	43,8	42,5	-1,2	4.951	4.083	-868
TR81-FIRAT	58,9	4,7	1,3	1,2	-0,1	60,7	59,4	-1,3	6.854	5.699	-1.155
TR82-DOĞU ANADOLU	63,6	5,0	1,0	0,9	-0,1	39,1	37,6	-1,5	4.421	3.607	-814
TRC1-İPEK YOLU	113,8	7,9	1,8	2,4	0,5	56,9	71,7	14,8	6.424	6.884	460
TRC2-KARACADAĞ	55,4	4,5	1,9	1,6	-0,2	43,9	35,5	-8,3	4.956	3.414	-1.542
TRC3-DİCLE	90,1	6,6	1,3	1,42	0,1	48,2	50,7	2,4	5.444	4.864	-580

Kaynak: Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü

Kalkınma ajanslarının kalkınmanın bir toplumda topyekûn sağlanması açısından önemi şüphesiz tartışılmaz bir oluşumdur. Kalkınmanın bölgeler arasında dengesizliklerin giderilmesi açısından gelir dağılımındaki adalet önemli bir kıstas kabul edilmekle birlikte

kalkınmanın giderek derinleşen anlamı günümüzde yeni kriterlerin bir toplumda sağlanıp sağlanmadığı açısından kalkınmışlığın boyutunun sorgulanır hale gelmesine yol açmıştır.

Özellikle onuncu kalkınma Planı ve on birinci kalkınma planı ekseninde ülkemizin kalkınma planlarının hedefleri açısından yeni bakış açılarının benimsenmeye başlaması açısından önemlidir. Onuncu kalkınma planında büyümenin yeni bir yaklaşımı olarak ortaya çıkan yeşil ekonomi kavramı ülkemizin kalkınmaya bakış açısının geldiği nokta açısından önemlidir. Bu yeni yaklaşım yeni büyüme modeli yaklaşımın ülkemiz açısından doğaya saygılı, ekonomik olarak verimliliğin benimsendiği, üretimin sürdürülebilirlik açısından temiz üretim şeklinde ortaya konduğu bu yeni yaklaşımı ortaya koymuş ve hedeflemiştir. Tarım ve turizm sektörlerinin gelişiminde çevre duyarlılığının göz önünde bulundurulduğu çevreye saygılı ekonomik oluşumların benimsenmesinin önemi vurgulanmıştır (Özaslan, 2023).

On birinci kalkınma planında yer alan yeşil büyüme modeli öncesinde ülkemizin ekonomik ve sosyal durumuna atıf yapılmış olsa da 157. Maddede yer alan ve ülkemizin jeopolitik konumunun iklim değişikliği ile yakın bir ilişki içerisinde olduğu farkındalığının yeşil ekonomi ve karbondioksit salınımı konusunda sınırlama getirilmesi hususuna dikkat çekilmiştir. Yeşil şehir planlamalarının yapılması, yeşil limanlar, Ulusal yeşil Bina sistemlerinin kurulma hedefleri plan dahilindedir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).

Ülkemizin kalkınma tarihine baktığımızda temelde cumhuriyet döneminde devlet eliyle planlanan sanayi hamleleri ve ekonominin tarıma dayalı yapısının güçlendirilmesi hedeflerinin yer aldığı görülmektedir. Planlı kalkınma dönemi ile birlikte hedeflenen büyüme oranları ve KBDMG'in yükseltilmesi hedefi gelirin bireyler arasında eşit dağılımının sağlanmasının öneminin arttığı ve bölgeler arası kalkınmışlık farklarının azaltılması için hedeflerin ortaya konulduğu kalkınma planları ile yeni politikalar üretilmeye çalışılmıştır. Kalkınmanın anlam derinleşmesinin artması ve sürdürülebilir kalkınmanın önemi ile gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakılması hedefinin benimsenmesi yanı sıra çevrenin korunarak bireylerin yaşam kalitesi iyileştirilmesi amacının devlet politikası haline getirilme çabası ülkemizin kalkınma geçmişi ve kalkınma planlamasında izlenecek politikalarda etki ettiği görülmektedir.

2. KALKINMADA YENİLİKÇİ YAKLAŞIMLAR VE SİVİL TOPLUMUN ROLÜ

Mevcut siyaset anlayışının aksine günümüzde ortaya çıkan yeni örgütsel hareketlerin hükümet dışı oluşumların katılımı ile mevcut sorunların çözümüne odaklanmaktadır. Çevreci, insani yardım ve insan hakları odaklı toplumsal hareketlerin karşılıklı kurdukları birliktelik

bünyesinde bulundukları devletin politikalarını ve kararlarını etkilemektedir. Modern sivil toplum mevcut ideolojik toplum arasındaki farkı anlamak için çoğulculuk ve farklılığa müsaade etme konusunda ayrıldıkları görülmekte ayrıca modern sivil toplumun tamamen gönüllülük esasına göre bireylerin bir araya geldiği ortak bir yaşam felsefesini ve amacı kurdukları yapı olarak görülebilir (Duran, 2005).

Sivil Toplum kelimesinin anlam karşılığının tartışılması ekseninde ikinci dünya savaşından sonra kullanılan uluslararası örgütler ifadesinden sivil toplum ifadesine anlam kazandırma çabaları sivil toplum kelimesinin geniş bir alanda anlamının tartışılmasına yol açmıştır.

Sivil toplum kelimesinin anlamı derin olsa da kavrama yaklaşım açısından farklı görüşlerin incelenmesinde fayda vardır. White (1995) sivil toplumu tanımlarken gerek devlet ile gerek ise devletten ayrı bir şekilde ilişkilerinde bağımsız olan üyelerinin kendi çıkarlarının korumak ve yaymak için gönüllü bir şekilde kurulan kuruluşlar olarak tanımlamıştır. Bu tanım ekseninde sivil toplumun oluşabilmesi için farklılaşmaya izin verilmesi, farklı oluşumların katılımının sağlanması ve devlet karşısında farklı duruş sergileyen farklı statüdeki oluşumların kendi kararlarını alabilme ve kendi kaderlerini tayin edebilme haklarına sahip olmaları gerekmektedir. Keane (1993) ise sivil toplum kelimesinin anlamı açısından tam bir görüş birliğinin zor olduğunu savunmuştur. Bir tanım yapılması gerekli ise de ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlarda farklı toplumsal oluşumların etkileşim içerisinde olduğu yapı olarak tanımlamaktadır. Bu oluşumlar ise ekonomik kuruluşlardan aileye, sosyal amaç taşıyan gönüllü topluluklar ile siyasi partileri de içerisine alan geniş bir yelpazeyi içermektedir. Sivil toplum için yapılan birçok tanıma bakıldığında ortaya çıkan genel bir değerlendirme ise devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkide birbirine bağlı ikili olarak görüldüğü bu bakımdan sivil toplum ile devletin birbirini tamamlayan niteliğe ulaştığı sınırlılıklarının belirlenmesi konusunda ise net bir ayırım yapılmasının zor olduğu görülmektedir (akt. Yüksel Acı, 2005).

Sivil toplum tanımının farklı boyutlarda tartışılması yanında küreselleşme ile ortaya çıkan sorunların çözümü ve yeni bir dünya inşasının tamamlanması için etkin bir rol almaktadır. STK'lar sürdürülebilir küreselleşme amaçlarına ulaşmada farklı metotların ortaya konulması açısından önemlidir. STK'ların varlığı ve tanımlanması açısından eleştirel bir bakış açısının ortaya konulduğu durumlarda vardır. Burada tanımı ve sınırlılıkları eksik yapılan ve devletçe yasal zeminde net bir şekilde tanımlanmayan STK'ları hizmet ettikleri amaçlar bakımından saydam olmayacak, kim adına ve kimin çıkarına sorularının sorulduğu bir soru bilmecesini akla getirecektir. STK'ların devletin üstlenmesi gereken görevleri yerine getirdikleri söylemine

karşı çıkan kimi düşünürler örgütsel saydamlık, harekete geçebilme ve belli bir düşünce yapısına ya da gruba göre etiketlenmeleri açısından sivil toplumun varlığına eleştirel yaklaşmışlardır (Ryfman, 2004).

Büyüme temelli kalkınma yaklaşımlarına yöneltilen ilk eleştirilerden birisi H. Singer (1959) tarafından ortaya konulmuştur. Kalkınma sürecinin beşerî sermaye faktörünün öneminin göz ardı edilemeyeceği fikri yeni kalkınma yaklaşımlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Seers (1979) “Gelişmenin Anlamı” adlı makalesinde yoksulluk, işsizlik ve eşitsizliğin önemine vurgu yapmış bu üç ögenin bir ya da ikisinin durumunun negatif seyretmesi halinde kişi başına milli gelirin öneminin kalkınma açısından önemsiz olacağına vurgu yapmıştır (akt. Yüksel Acı, 2005). BM, ILO ve Dünya Bankası gibi örgütlerin özellikle az gelişmiş ülkelerde büyümenin matematiksel olarak artmasına karşı yoksulluk, işsizlik gibi eşitsizliklerin bu ülkelerde çoğalmasının yeni kalkınma stratejilerinin belirlenmesi zorunlu kıldığı anlaşılmıştır. 1970’li yıllar ekonomik büyüme modeli yaklaşımların insanı merkezine alan insan odaklı kalkınma yaklaşımlarının benimsenmeye başladığı yıllar olmuştur. Demokratikleşme adına atılan adımlar, sivil toplum hareketlerinin desteklenmesi, yerel yönetimlerin sorumluluğunun artırılması ve STK’lara merkezi hükümetin yanında daha fazla söz verilmesi insan odaklı kalkınma anlayışının temel dinamiklerini oluşturmaktadır (Yüksel Acı, 2005).

Kalkınma amaçlı STÖ’ler ne hükümetlerin bir tamamlayıcısı ne de hükümetlerin politikalarının bir aracı olarak meydana gelmişlerdir. 1950’li yıllarda yoksulluk karşısında çözüm üretmeyi ve yardım etme ilkesini benimseyen STÖ’ler sonraki yıllarda kalkınma amaçlı faaliyetler yürütmeye başlamışlardır (Ergüden, 2001).

Bu bakımdan kalkınma planlarında STK’lar kalkınmanın önemli bir tamamlayıcısı olduğu düşünüldüğünden STK’lara önemli bir yer verilmiştir. STK’ların dört temel işlevi kalkınma sürecinde katkı sağlaması açısından önemli görülmektedir. STK Hizmet sunucu rolü, Öncü Rol, Değer Koruma Rolü ve Savunuculuk Rolü ile temelde dört işlevinden bahsedilmektedir. Burada bahsedilen dört temel rol ayrı ayrı incelendiğinden Hizmet sunucu rol olarak STK’ların devlet ya da özel sektörün varlık sürdürmek istemedikleri ya da sürdüremedikleri özellikle azınlıklara hitap eden ve bu istekler karşısında mal ve hizmet eden yapılar olarak görülmektedir. Öncü rolü ekseninde ise gerek kalkınma süreci olsun gerek ise üretilecek mal ve hizmetlerin meydana getirilmesi esnasında yeni yaklaşım ve yöntemlerin öncülüğünü yapabilmektedir. Kâr amacı güden işletmelerin bir toplumu oluşturan değerlerin korunması açısından refleksi bulunmamaktadır. Ancak STK’lar toplumun gerek geneli gerek ise azınlığını oluşturan grupların değerlerinin korunması ve yükseltilmesi ile toplumun sosyo

kültürel yapısı ve dini değerleri, düşünce yapısı ya da kendine özgü değerlerinin korunması açısından önemli roller üstlenmektedir. Savunuculuk rolü ile ise toplumda azınlık kalan ve düşünceleri ve değerleri dikkate alınmayan grupların seslerinin duyulması dikkate alınması açısından savunuculuk yaparak alınan kararlarda toplumun tüm paydaşlarının kararlara yansıtılmasında öncülük yapmaktadırlar (Kalkınma Bakanlığı, 2018).

Ülkemizde STK'lar varlığını sürdürürken devlet ile iş birliği yapmakta toplumda meydana gelen işsizlik, yoksulluk vb. temel sorunların yanında çevresel sorunların giderilmesi ile afetlerle mücadele edilmesi gibi birçok alanda sürece katkı sağlamaktadır. Kalkınmanın temel unsurlarından biri olarak görülen devlet STK ilişkileri Anayasa açısından yasal zemini olmasa da özellikle AB sürecinde önemi anlaşılmıştır. Onuncu kalkınma planında da görüleceği üzere STK'ların yasal ve mevzuat açısından güçlendirilmesi sürdürülebilirliklerinin artırılması ve kalkınmanın her evresine katkılarının güçlendirilmesi adına adımlar atılmıştır. Mülteci sorunları afetler gibi dünya da ve ülkemizde giderek artan sorunlar küreselleşme ile birlikte artan etkileşim ve ilişkilerin karmaşık hale gelmesine neden olacak artan sorunlar karşısında çözüm önerilerinde yetersizliklerin baş göstermesi STK'ların karar alma süreci ve çözüm üretme aşamasında daha etkili olmalarının önemini artıracaktır (Kalkınma Bakanlığı, 2018).

Geçmişten günümüze ortaya konulan kalkınma yaklaşımları amaçlanan hedeflerin tam olarak gerçekleşmesini sağlayamamıştır. Dünya ülkeleri ve ortaya konulan politikalar topyekûn kalkınma amacı taşısa da geline nokta da az gelişmiş ülkelerin bu hedefe ulaştırılması için geleneksel kalkınma yaklaşımlarının yerine yeni fikirlerin ortaya konulmasını zorunlu kılmıştır.

20. yüzyılda yaşanan siyasi ekonomik gelişmeler sonucunda Keynesyen İktisat politikalarından esinlenen bazı iktisatçılar ülke kalkınması yanında kalkınma için bölgesel kalkınma amacına aracılık edecek stratejilerinde önemli olduğunu dile getirmeye başlamışlardır. Geleneksel kalkınma modelinin hâkim olduğu bu yıllarda bölgesel kalkınma farklılıklarının azaltılması için merkezden yürütülen kalkınma modeli ile sanayileşme odaklı adımlar atılmıştır. Geleneksel kalkınma yaklaşımı ile tümden gelim yöntemi benimsenmiş küçük ölçekli işletmeler yerine büyük şirketler muhatap alınmış merkezi fikirlerin benimsendiği ve yerelin kendine özgü özellikleri göz ardı edilmiştir (Yıldırım ve Akın, 2020).

Kalkınma konusunda 1980'li yıllar sonrasında yeni kalkınma modelleri benimsenmeye başlamıştır. Bu kalkınma yaklaşımları daha çok dışsal etkilerin değil içsel etkilerin ekonomide kalkınma için ele alınmasını benimsemişlerdir.

Sermayenin neoklasikler tarafından tek başına değerlendirilmesi ve teknolojinin ayrı değerlendirilmesi görüşü yeni kalkınma yaklaşımları açısından eksik bulunmuş fiziksel sermaye ile beşerî sermayenin gelişiminin kalkınma için önemli bir kaynak olduğu görüşünü ortaya koymuşlardır. Yatırımların yeni olanaklar ve kolaylıklar getirdiği düşünüldüğünde bilgi teknoloji ve yeniliğin Neoklasik modeller tarafından dışsal tutulması yeni kalkınma amaçlı yaklaşımlar tarafından eleştirilmiş teknolojinin bir ülkenin kalkınması açısından içsel bir faktör olduğu ve karlılığı artırması yanında bilgi aktarımı açısından az gelişmiş ve gelişmiş ülkelerin arasında oluşturduğu teknolojik transfer içsel teknolojik gelişme olarak kalkınma açısından önemlidir. R.E. Lucas tarafından geliştirilen ve insan sermayesinin kalkınma için öneminin vurgulandığı model ile sermayenin fiziki ve beşerî sermaye olarak belirtildiği beşerî sermayesini geliştirmiş ülkelerin kalkınmış ülkeler olarak görmüştür.

3.TÜRKİYE’DE SOSYAL KOOPERATİFÇİLİĞİN GELİŞİMİ VE GELECEĞİ

Dünyada köklü bir geçmişe sahip sosyal kooperatifçilik hareketleri ülkemizde özellikle 2000 sonrası işlevlerinin önemli olduğunun farkına varmış olsa da gelinen noktada Sosyal Kooperatifçiliğin gelişimi ve toplum olarak farkındalığı yeterli düzeyde değildir. Asıl sorun olarak sosyal kooperatifçiliğin yasal zeminde bir tanımının olmaması ülkemizde varlığını sürdüren ve sosyal kooperatifçilik tanımına uygun hareket eden kooperatiflerin diğer kooperatifler ile ayırt edici özelliklerinin farkına varılmaması olarak görülebilir.

Kamunun ve özel sektör temsilcileri tarafından toplumda meydana gelen ve çözüm üretilme noktasında eksikliği hissedilen konular olan özellikle çevresel, sağlık ve eğitim gibi sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin ana bileşeni olan alanlarda yeterliliğin sağlanması için sosyal kooperatiflere ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyal olaylar karşısında toplumda sosyal kooperatifçiliğin ortaklık yapısının ve hedef kitlesinin ana omurgasını oluşturan dezavantajlı grupların sosyal hayata katılımlarının sağlanarak iş gücü piyasasına da kazanımlarının sağlanması açısından sosyal kooperatiflere ihtiyaç duyulmaktadır (Genç İşi Kooperatif, tarih yok).

Ülkemizdeki sosyal kooperatifçiliğin konumunun iyi anlaşılabilmesi için önemli olan nokta ülkemizin diğer ülkeler ve ilgili kuruluşlar bakış açısından sosyal kooperatifçiliğin yerininim ne şekilde görüldüğünü bilmekten geçmektedir.

ICA 2020-2030 İnsan Merkezli Bir Yol adlı stratejik planında Küreselleşen dünyada dünyanın karşı karşıya kaldığı zorluklar karşısında 2030 yılına kadar kooperatifçiliğin on yılı olarak görerek dünyadaki kooperatiflerin daha etkin ve işbirlikçi hale getirilmesi üzerine bir

eylem planı ortaya koymuştur. Artan yoksulluk ve zenginlik eşitsizliği ile cinsiyet eşitsizliği başta olmak üzere iklim değişikliğinin yıkıcı etkisi, çeşitli nedenler ile artan göç ve geride bıraktığı yer değişikliklerine uyum sağlama problemleri, kitlesel genç işsizliğin azaltılması noktasında kooperatifleşmenin önemine planda vurgu yapılmaktadır. ICA bu planında sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada kooperatifler aracılığı ile katkı yapmayı teşvik etmektedir. Raporda bu kapsamda ülkelerde hükümetler ile iş birliği yapmanın ve 2030 yılı sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada kooperatiflerin katkı sağlaması adına strateji belirlemenin önemine dikkat çekmektedir. Kooperatif eksenli büyüme modelinin demokratik güçlendirme yolu izlenerek bireylerin ekonomik sosyal kültürel yaşantılarının iyileştirilmesi ile genel manada ekonomik sosyal ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında ciddi bir rol üstleneceği düşünülmektedir (ICA, 2020).

Ticaret Bakanlığı 2021 yılı Performans Programı kapsamında bakanlığın On Birinci Kalkınma Planı ve 2021-2023 Yeni Ekonomi Programı ekseninde rol üstleneceği politika ve tedbirler belirlenmiştir. Program kapsamında Kooperatif Destek Sistemi aktif hale getirilerek kooperatifleri finansmanının sağlanması açısından kooperatiflerin destek araçlarının çeşitlendirilmesi hedeflenmektedir. KOOPDES programı kapsamında kooperatiflere makine ve ekipman ve demirbaş alımı ile istihdam konusunda destek verilmesi amaçlanmış ayrıca kooperatiflerin tanıtımı vb. amaçları için fuar organizasyonlarında yer almalarının desteklenmesi hedeflenmiştir. Planın ilk etapta tarım satış kooperatifleri ile tür olarak kadın kooperatifleri ve sosyal amaçlı kooperatiflerin desteklenmesinin sağlanmasının amaçladığı görülmektedir. Ayrıca kooperatifçiliğin gelişimi, tanımı ve farkındalığının artırılması içinde gerekli çalışmalar yapılacağı açıklanmıştır. Kadın kooperatiflerinin kuruluş aşamasında hukuki açıdan gerekli kolaylığın sağlanması ile danışmanlık, eğitim ve girişimcilik konularında gerekli desteğin sağlanması amaçlanmaktadır. Kooperatifçiliğin mevzuat açısından gerekli düzenlemelerin yapılması özellikle yönetsel şeffaflığın sağlanması ile denetim organlarının daha aktif hale getirilmesi açısından mevzuat güncellemelerinin gerekliliği ortaya konulmuştur. Kooperatiflerin ekonomide daha etkin olması, kooperatifçilik bilincinin artırılması sonucunda aşağıda toplada gösterilen gerçekleşen ve beklenen hedefler doğrultusunda kooperatif sayısının artırılması amaçlanmaktadır.

Ticaret Bakanlığı 2021 yılı performansı kapsamında elde edilen verilerden ülkemizde faal olan kooperatif sayısında bir artış trendi gözlemlenmiştir. Kooperatifçiliğin sayısal olarak artış trendi göstermesi ülkemiz açısından ve kooperatifçiliğin geliştirilmesi açısından oldukça önemlidir.

Tablo 3. 2021 Yılı Performans Raporu Kapsamında Kooperatif Sayıları

	2019	2020 Planlanan	2020 YS Gerçekleşme Tahmini	2021 Hedef	2022 Tahmin	2023 Tahmin
Aktif Kooperatifler	12.230	12.400	13.000	12.200	13.400	13.600
Kadın Kooperatifleri	177	65	380	418	460	506

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

Ticaret Bakanlığı 2021 yılı performansı kapsamında ülkemizde 2019 yılına nazaran kooperatif türü olarak kadın kooperatiflerinin kuruluşunda önemli bir artış olacağı tahmin edilmektedir. Tür açısından ve ana sözleşmenin faaliyetler kısmına bakıldığında kadın kooperatiflerinin sosyal kooperatifçiliğin edindiği amaç ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Ancak burada sayısal olarak kooperatifçiliğin fazlalığından ziyade ülke ekonomisine ve kalkınma ekonomisine katkı yapan kooperatif sayısının artırılması önemsenmelidir.

Ülkemizde son yıllarda başarı hikayelerini gördüğümüz kadın kooperatifleri başta olmak üzere birçok kooperatifin sosyal ve dayanışma ekonomisine katkıları gün geçtikçe artmaktadır. Sadece yoksullukla mücadele etmekle kalmayan sosyal kooperatifler içinde bulundukları ekonomimin tüm alanlarında yer almaktadırlar. BM bünyesinde devletlerin kooperatiflerin önemini anlamış olmaları tıpkı ICA gibi kuruluşların benimsemiş oldukları stratejik planlardaki hedefler doğrultusunda kooperatifçiliğin geliştirilmesi, teşvik edilmesi gerekmektedir. Özellikle sosyal boyutu ile sosyal sorumluluk sahibi olmaları nedeni ile eşitsizliklerin giderilmesinde sosyal ve dayanışma ekonomisinin önemli bir figürü haline gelmişlerdir (Akar vd., 2020).

4. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE SOSYAL KOOPERATİFÇİLİK

Ülkemiz ve dünya son yıllarda yaşanan iklim krizi, askeri ve jeopolitik krizler, biyolojik tehditler, sağlık vb. birçok kriz nedeniyle süründürülebilir kalkınma hedeflerinin yakalanması adına büyük engeller ile mücadele etmektedir. Sürdürülebilir Kalkınma İçin Bilimsel Yaklaşımlar ve Çözümler Ağı (SDSN) Türkiye platformu 2022 Türkiye raporu için yapmış olduğu atıfta küresel olarak yaşanan gıda güvenliği ve arzındaki tehlikeler ile enerji alanında

meydana gelen krizler gibi birçok nedenin SKA'nın yakalanabilmesi adına birer tehdit unsuru olduğunu son iki yılda da öngörülebileceği üzere Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarındaki (SKA'lar) iyileşmeyi ortaya koyan SKA İndeksinin bir düşme yaşadığına dikkat çekmiştir. Dünyada ve ülkemizde meydana gelen ve SKA'ndan uzaklaşma anlamına gelen bu durum için hedeflerin yakalanması adına iş birliği yapılması gerekliliği temel şarttır. SKA İndeksinin raporda ülkeler bazında yapılan değerlendirilmesinde sıralamanın ilk on ülkesinin Avrupa Ülkesi olması göz önüne çıkarken ülkemizin ise 70.4 puan ile 71. sırada yer aldığı görülmektedir (SDSN Türkiye, 2022).

Tablo 4. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları İndeksine Göre Seçilmiş Ülkelerin Performansı (2022)

<i>Sıra No</i>	<i>Ülke Adı</i>	<i>Notu</i>
1	Finlandiya	86,5
2	Danimarka	85,6
3	İsveç	85,2
4	Norveç	82,3
5	Avusturya	82,3
6	Almanya	82,2
7	Fransa	81,2
8	İsviçre	80,8
9	İrlanda	80,7
10	Estonya	80,6
71	Türkiye	70,4

Kaynak: UNSDSN Türkiye

Ülkemiz açısından tabloya bakıldığında SKA için sıralamanın iyileştirilmesi adına hayata geçirilecek birçok kalkınma modelinin ve iktisadi programların hayata geçirilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Yayınlanan raporda ülkemiz için ortaya konulan verilere SKA olan 17 hedefin her biri için değerlendirildiğinde ortaya çıkan tabloda ekonomik faydaların ve sosyal kalkınma getirilerinin adil paylaşılması için sosyoekonomik hayata daha fazla katkı yapan paylaşımcı ve teknolojik ve yenilikçi bilgileri üretim aşamalarında işleyebilen girişimlerin kırsal ve şehirlerde alanların yaratılması gerekmektedir.

Tablo 4'de görüleceği üzere SKA açısından ülkemizin SDSN tarafından yayınlanan 2022 Türkiye raporu 17 sürdürülebilir kalkınma amacı için ülkemizin performansını ortaya

koymaktadır. Hedeflerin amacına ulaşma aşaması açısından tabloya bakıldığında ülkemizin SKA ulaşması bakımından durağan bir görüntü sergilememiş olsa da durağan ve ilerlemenin az olduğu hedefler açısından alternatif kalkınma politikalarının benimsenmesinde ve desteklenmesinde fayda olacağı düşünülmektedir.

Bu kapsamda iyi bir kalkınma performansı ortaya koymak için devlet, özel sektör, sivil toplum, yerel yönetimler ve üniversiteler gibi rol alıcılar birçok politikayı ortaya koymuş olsalar da son zamanlarda hem yerelden filizlenen hem de omurgasını kalkınmanın negatif etkisini en çok hisseden grupların oluşturduğu ve bu gruplara hizmet etmeyi amaçlayan sosyal kooperatiflerin varlıkları göz önüne çıkmaktadır.

Dünya sosyal ekonominin önemine vurgu yaparken birçok uluslararası kuruluş sosyal ekonominin önemine dikkat çekmekte küresel tehditlere karşı sosyal ve dayanışma ekonomisinin tüm paydaşları ile harekete geçmesini önermektedir.

Dünya Ekonomik Formu (WEF) 2022 yılında yayınladığı Kapsayıcı ve Esnek Bir toplum için sosyal ve dayanışma ekonomilerinin kilidini açmak başlıklı raporunda sosyal ekonomiyi tanımlarken ortak bir amaç için kapsayıcı bir yelpazede dernekler, vakıflar, kooperatifler ve kar amacı gütmeyen kuruluşların eğitim, sağlık, finans ve sigorta hizmetleri, konut, tarım ormancılık, emlak ile geri dönüşüm vb. alanların yanı sıra sanat, kültür gibi alanlarda da faaliyetlerini sürdüren sektör, yasal durumları ve hedefleri açısından heterojen bir yapıya sahip, amacı kar etmenin önüne koyan yapılar olarak tanımlamaktadır.

Sosyal ekonomi aktörleri olarak göze çarpan Sivil Toplum-Sosyal Ekonomi ve İşletmeler toplum için ortak bir istek etrafında rol alırlar. Bu roller;

- Çevresel ve sosyal yeniliklerin öncülüğünü yapmaları
- Yerelde istihdam yaratarak yerel toplumların güçlenmesi ve gelişmesi için yürüttükleri faaliyetler
- Değer odaklı faaliyetlerde bulunarak yeşil ekonomiye kapı açan sürdürülebilir kalkınma için değişimlere katkıda bulunmak
- İnovasyon oluşturma teknolojik ve dijital dönüşüme katkı sağlamak
- Şoklara ve krizlere karşı tedbir almak, olası bir şok ve kriz halinde rol alarak toplum ve birey nezdinde etkilerini hafifletmek

- Özel sektöre sürdürülebilir ve kapsayıcı iş gönüllülükleri açısından rol model olmak olarak raporda sayılmaktadır.

Dünyada sosyal ekonominin genel durumuna baktığımızda hükümetler sosyal girişimin etki alanını genişletmek adına çeşitli adımlar atmaktadır. Birçok ülkede sosyal ve dayanışma ekonomisi için bilgi birikimi olmamasına karşı Asya Pasifik ülkelerinde sosyal ekonominin önemini ortaya çıkaran politikalar ortaya konulmaktadır. Güney Kore’de yasalaşan Sosyal Girişim Teşvik Yasası, Japonya’daki Sosyal Etki tahvili, Avrupa ise sosyal ve dayanışma ekonomisi tarihinin köklü oluşu yanı sıra batı Avrupa ile Doğu Avrupa arasında sosyal ve dayanışma ekonomilerinin gelişimi açısından Batı Avrupa’nın sosyal girişim ekonomisi açısından önemli bir gelişmişlik farkı yarattığını söylenebilir. Polonya’da dezavantajlı grupları sisteme dahil eden ve sosyal kooperatiflerin yasal statüye kavuştuğu Sosyal Kooperatifler Yasası (2006), İtalya’da sosyal kooperatifler yasası sosyal ve dayanışma ekonomisi ve sosyal kooperatifler açısından yasal zemine oturtulmuş olsa da birçok ülke sosyal ve dayanışma ekonomisini terim olarak kullanmak için bile yasal zeminde tanımlama eksikliğini barındırmaktadır (WEF¹ 2022).

BM 70/128 sayılı kararında türlerine göre kooperatiflerin gençler, yaşlılar, kadınlar engelliler ve yerel halkın ekonomik ve sosyal kalkınmasına yapmış olduğu katkıları kabul ederek 2030 SKA için kooperatiflerin potansiyel olarak güçlü bir katkı sağlayacağını ifade etmiştir. Konum itibari ile 2030 SKA katkı yapması açısından kooperatifler eşsiz bir fırsat olup sosyal ekonomik ve çevresel kalkınmayı hızlandırması açısından önemli fırsat olarak ön plana çıkmaktadırlar.

Temelde kalkınmanın en temel taşlarından birisi olan yoksulluğun son bulması hedefi açısından kooperatifleri arkasında hiçbir bireyi bırakmadan eşit bir şekilde hedefe ulaşılacağı bir kalkınma modelini planlarlar. Kooperatifler bu yaklaşımı ile;

- a) Üyelerine en ideal ekonomik fırsatları belirleyerek bu fırsatlardan üyelerinin yararlanmasını sağlamaktadır.
- b) Dezavantajlı durumdaki bireylerin kooperatif işlerine katılımın sağlanarak kendi bireysel çıkarlarını korumaları ve toplumun tüm katmanlarında yer alma fırsatı yakalarlar.

¹ <https://www.weforum.org/reports?year=2022#filter>

- c) Bireysel olarak alınan riskleri kollektif riske dönüştürerek bireyleri korumacı bir politika benimserler.
- d) Bireylerin hayatlarını devam ettirme ve ideal bir yaşam fırsatı yakalamalarına aracılık etmektedirler.
- e) Toplumun en dışlanmış kesimlerine ulaşmada başarılıdırlar ve bu dışlanmış kesimin özel sektör ve devlet tarafından karşılanamayan mal ve hizmetlerin sunulmasında öncüdürler.
- f) Kayıt dışı olan emek gücünün ve üretimin daha geniş çerçevede kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması açısından iyi bir fırsattırlar.
- g) Sağlık, eğitim ve temel hizmetler üzerine yoğunlaşmaları açısından iyi bir kalkınma araçlarıdır.
- h) Kadınların ekonomik hayata katılmalarının sağlanması açısından toplumsal cinsiyet eşitliğini savunurlar ve aile yapısının güçlendirilmesi için çalışırlar.
- i) Ekonomik ve mali krizler ile olağandışı zamanlarda muadillerine göre daha dayanıklı bir yapı sergileyerek üretimin ve büyümenin devam etmesine aracılık ederler.
- j) Gelişimin sanayinin ve yeniliklerin geliştirilmesine katkı sağlarlar

Çevreye duyarlılığın artırılması sürdürülebilir üretim ve tüketim modellerinin benimsenmesi toplumun dezavantajlı gruplarının sosyal ve ekonomik yönden toplumun diğer paydaşları ile uyumunun yakalamasına olanak sağlarlar (BM², 2017).

Oxfam eşitsizliklerin giderilmesi adına yaptığı çalışmalar ve yoksulluğun yok edilmesi adına verdiği mücadele kapsamında yayınladığı raporlardan birisi olan 2022 Şubat raporunun Covid-19 pandemisi esnasında ve sonrasında gelişen ekonomik hadiselerin eşitsizlik ve yoksulluk üzerine yıkıcı etkilerinin telafi edilmesi adına harekete geçilmesi çağrısı yapmakta ve kriz anlarında inisiyatif alabilecek oluşumların sayılarının artırılmasına dikkat çekmektedir. Özellikle pandemi sürecinde dünyadaki gelir dağılımı adaletsizliği konusunda zenginlerin daha zengin olduğu yoksulluğun boyutunun ise daha ağır şartlar halini aldığı bilinen bir gerçek. Eşitsizliğin her gün 21.300 kişinin ölümüne hatta her dört saniyede bir kişinin eşitsizlik nedeni ile ölümünün gerçekleştiği tahminini ortaya koyan raporda eşitsizliğin sadece sağlık konusunda değil insanlığın tüm umutları için negatif bir etki ortaya koyduğu belirtilmektedir. Dünya

² <https://digitallibrary.un.org/record/1298696?ln=en>

çapından artan eşitsizlik sorunu yoksulluk için mücadele veren birçok insanı etkilerken kız çocukları, kadınları, ötelenmiş marjinal sınıfları, işçileri ve engelliler gibi birçok sınıfı negatif oranda etkilemektedir. Pandemi sürecinde eşitsizliklerin özellikle dezavantajlı grupları etkilediği ekonomik şiddetin dört kategoride sağlık, cinsiyete dayalı şiddet, iklim ve yoksulluk ile açlık konusunda yıkıcı etkisini artırdığı belirtilmektedir. Ülkeler 21. yüzyılda eşitsizliklerin giderilmesi adına birçok adım attı. Bu insanlık tarihi için önemli bir fırsat olarak görülmelidir. Güney Kore, Sri Lanka gibi ülkeler eşitsizliklerin giderilmesi için taahhütler ortaya koyarken, Yeni Zelanda, İrlanda gibi ülkelerin refah göstergelerinin GSYİH oranlarına göre öncelik verilmesi gerektiği adımlarını attılar. Son yıllarda yapılan araştırmaların pandeminin yıkıcı etkileri karşısında yaşanan eşitsizliklerin giderilmesi için toplumsal tepkilerin ortaya çıktığı ve bu tepkilerin zaman içerisinde daha da artacağı görüşünü ortaya koymaktadır. Raporda eşitsizliklerin giderilmesi adına 8 Milyar çözüm vurgusu yapması eşitsizlikler karşısında toplumsal hareketlerin kooperatiflerin ve sosyal girişimlerin daha adil bir iş düzeni kuracağı belirtilmiştir (Oxfam, 2022).

ILO 2002 de kooperatifleri uluslararası ekonominin ve sosyal kalkınmanın ana direkleri olarak kabul etmesi 2004 yılında AB İstihdam politikası, sosyal bütünleşme ve bölgesel ve kırsal kalkınma için kooperatiflerin artan önemini kabul etmiştir. Birleşmiş Milletler genel sekreteri 2021 yılında sosyal kooperatifler hakkında bir rapor yayınlamış Kooperatiflerin Covid-19 ile mücadeledeki başarısına vurgu yapmıştır. İspanya ve İtalya’da işçi kooperatiflerinin sadece istihdam yaratma potansiyeli değil işçilerin sosyal yönden refah düzeylerinin iyileştirilmesi gibi ek faydalar sağladığı bilinmektedir. İşçi kooperatiflerinin işçiler arasında iş yeri adaletini sağlama, işçiler için yararlı sözleşmeler hazırlama gibi faaliyetleri geniş açıdan toplumun demografik yapısı, iş birliği, bireysel becerilerinin artması, eğitim ve rekabet gibi alanlarda pozitif etkisi ile toplumun dönüşümü ve sosyal hayatın pozitif etki yaratacak şekilde yeniden düzenlenmesi açısından önemlidir (Cecop, 2021).

Fair & Bio Social Coop Çek Cumhuriyeti’nde faaliyetlerini sürdürürken çevresel sürdürülebilirlik odaklı bir eko turizm yaratma amacıyla faaliyet gösteren sosyal bir kooperatiftir. Kooperatif gıda israfının önlenmesi, kadın göçmenlerin ekolojik tarım ile ayakta kalmaları, negatif karbonlu yenilenebilir enerji üretiminin desteklenmesi gibi birçok faaliyeti ile 17 SKA için bir katkı sunmayı amaçlamaktadır (Fairbnb, 2023).

Birleşik Krallıkta InFact Kooperatif adı altında teknolojinin insanlığın ve doğanın hizmetine kullanmayı kendilerine amaç edinmiş bir genç girişimi kooperatiftir. Kâr amacı

gütmeyen kooperatif, dernek, vakıf ve hayır kuruluşlarına ücretsiz web hizmeti vererek kar amacı gütmeyen bu kuruluşların etki ağını genişletmeyi hedeflemektedir. İnternetin sınırsız ve ücretsiz bir fikir alışveriş ortamı yaratma potansiyeli ekseninde sosyal fayda yaratma amacı taşıyan işçi kooperatifi üyeleri faaliyetlerini sürdürürken işçi, muhasebeci, web tasarımcısı, yönetici, olarak farklı roller ile kendi kendine kontrol edebilen bir sosyal kooperatif örneğidir (Infact, 2023).

Mısırdaki faaliyet gösteren Better Life Association for Comprehensive Development (BLACD) kooperatif kurmak yolu ile kendi finansal özgürlüklerini kazanmak isteyen 9 kadına destek verme kararı alarak kadınların geleneksel, finansal ve bürokratik engelleri aşması konusunda yardımcı olmuş Mısır'daki kayıtlı ilk kadın kooperatifinin kurulmasına öncülük etmiştir. Kadın kooperatifinin üyelerinin üretim, pazarlama, yeni üyelerin kaydı, müşteri ilişkileri gibi çeşitli eğitimlere tabi tutmuştur. Kooperatif oluşumu sonrası kadınların yerelde kendi meclislerinde görev alma atılımları, kız çocuklarını okutma ve kadın sünneti uygulamasını kendi kız çocuklarına yaptırmama kararı verdiler. Covid-19 pandemisi döneminde daralan ekonomik faaliyet alanları zamanında alternatif üretim yolları geliştirerek kurulan bu sanat kooperatifinin sadece ekonomik kazanç değil sosyal yönden de kazanımlar elde ederek kalkınma ekonomisi için örnek bir vaka ortaya koymaktadır (Yasmine, 2021).

Ruanda'da eşitsizliklerin ve sosyal adalet dengesinin en şiddetli şekilde yaşandığı bir ortamda yerel kadın çiftçilerin Tuzamurane Kooperatifi çatısı altında yetiştirmiş oldukları ve yerel pazarda çok düşük ücretlere satmak zorunda kaldıkları Ananas ürününün uluslararası pazarlarda yerini alması ve ciddi bir gelir artışının ortaklarına sağlanması için çabalamaktadır. 300 kişilik bir otaklık yapısı ile göze çarpan ve almış olduğu finansal destekler ile organik ürün sertifikası alan kooperatif, kurutma tesisi kurarak katma değeri yüksek ürünler satmaya başlamıştır. Gelirin artırıcı etkisiyle hane üzerinde etkin olan üyelerin, arazi konut ve besi hayvanları üzerine yatırımlarını artırıcı bir etki yapmış sağlık, sigorta ve eğitim masraflarını karşılayabilecek bir duruma getirmiştir (Oxfam, 2018).

Uluslararası Kooperatif Girişimciliği Düşünce Kuruluşu (ICETT) bir ICA kuruluşu olup kooperatifçilik oluşumunun SKA için önemli bir aktör haline getirerek bu hedeflerin gerçekleşmesi için önemli bir oyun kurucusu olmasını amaçlamaktadır. Amaç olarak yeni fikirlerin ortaya konulması ve fikirlerin tartışılması sonucu harekete katkı sağlayacak fikirlerin birbirlerine olumlu katkı yapması hedeflemektedir. Ticari olarak güç birliğinin sağlanması, girişimcilerin bir araya gelerek daha geniş platformlarda buluşmasını ve iş birliğinin

sağlanmasını, gelecek nesillerin kooperatifçilik modelini benimsemesi açısından gençlerin rol model olarak kooperatifçilik ve kooperatifçilik hareketinin yapmış olduğu katkıların benimsenmesini amaçlamaktadır. İlgili alanında teknolojik gelişmelerin robotik üretim faaliyetlerini artırdığı bunun sonucunda yenilik ve öğrenme konusu ile teknolojik ilerlemenin yeni üretim biçimlerinin kadınlar, gençler ve engelliler gibi grupların dahil olduğu yeni bir sosyal ve ekonomik bir model yaratmada kooperatiflerin iyi bir fırsat olduğunu savunmaktadır. İnsan odaklı ve insanı kar getirisinden ön plana çıkartan kooperatifler yoksulluk ve gelir dağılımındaki adaletin sağlanması için daha demokratik ve insan haklarına saygılı kendi kendine yardım edebilen bireylerin oluşturduğu bir sistemin inşa edilmesinin öncüsüdürler (ICA, 2022). Dünyada sosyal ekonomik iş birliğini güçlendirmek ve SKA gerçekleşmesi için katkıda bulunmak isteyen girişimcilerin güçlerini birleştirdiği birçok başarılı sosyal kooperatifçilik örneğinin sayıları her geçen gün artarken sosyal ve dayanışma ekonomisi ve adil bir kalkınma süreci için iyi bir model olma yolunda ilerlenmektedir.

Sosyal kooperatifçilik demokratik, katılımcı ve bireylerin eşitlikçi bir şekilde örgütlenmeleri ortak üretim, ortak hizmet anlayışı ve ortak fayda ortaya konulması için iyi bir fırsattır. Özellikleri gereği sosyal kooperatifler toplumun önceliğini düşündüğünden toplumsal faydadan bireysel faydaya ulaştıran bir modeldirler. Sosyal kooperatifler ilgili alanları gereği sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmışlık için iyi bir model olmanın yanında sürdürülebilirliği ön planda tutarak gelecek nesiller için iyi bir hizmet aracıdır. Konuları çevresel, ekolojik ve iklimsel tehditlerin önlenmesi ve bu tehditlerin yaşanmaması adına toplumsal duyarlılığı yaratma etkisi nedeni ile SKA'na katkı sağlamaktadır. Sosyal kooperatifçilik toplumsal kalkınmaya katkı sağlaması açısından gelecek nesiller için iyi bir fırsattır.

Tablo 5. Dünyadan Sosyal Kooperatifçilik İçin Bazı Örnekler

<i>Kooperatif Adı</i>	<i>Ana Faaliyet Konusu</i>	<i>Ülke</i>
VARKKAYS	İstihdam	Finlandiya
VISTA COOP	Eğitim	Malta
ELAP	Üretim	Çekya
PROGETTO QUID	Üretim	İtalya
SPAZIO APERTO SERVİZİ	İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet	İtalya
SWINGA	Eşya Paylaşımı	İsveç
COOPTECH HUB	Danışmanlık, Dönüşüm, Öncülük	Polonya
DIOMCOOP	Kayıt Dışı Göçmen İşsizliğine Çözümler Üretmek	İspanya
SOGLASNIK	Adil İş Koşulları Yaratmak	Slovenya
TOUTENVÉLO	Kargo, Taşımacılık	Fransa
MUNCĂ ȘI ARTĂ, BUCAREST	İş ve Sanat, Üretim	Romanya
SOLEA	Engelli Bireylerin İstihdamı	Çek Cumhuriyeti
INSTITUTO DE LECTURA FÁCIL	İletişim	İspanya
FAJNA SZTUKA	Film, Müzik, Fotoğrafçılık	Polonya
CERCINA	Eğitim	Portekiz

Kaynak: <https://www.cecop.coop/stories>

Tablo 6. Faaliyetlerini Sosyal Kooperatifçilik Bazlı Yürüten Bazı Türkiye Kooperatifleri

<i>Kooperatif Adı</i>	<i>Hedef Kitle</i>	<i>Faaliyet Konuları</i>
İhtiyaç Haritası Kooperatifi	İhtiyaç sahibi taraflar	İhtiyaç sahibi bireylerle ihtiyacı karşılamaya gönüllü olan kişilerin bir araya getirilmesi
Genç İşi Kooperatifi	Kadınlar, Gençler, Mülteciler, Engelliler, Diğer	Eşitlikçi, demokratik ve sürdürülebilir bir ekonomik model ile toplumun tüm kesimlerinin insana yakışır iş olanaklarına erişimi
Kalkınma Atölyesi Kooperatifi	Çocuk İşçiler, Mevsimlik Tarım İşçileri	Toplumdaki dezavantajlı grupların faydalanması için sürdürülebilir çevresel ekonomik sosyal ağların kurulması için proje üretimi ve uygulaması
İzmir Başka Bir Okul Mümkün Kooperatifi	Çocuklar, Eğitimciler ve Aileler	Türkiye'nin tarihsel kültürel ve toplumsal ihtiyaçlarına uygun okul öncesi ve ilkokul çağını kapsayan ekolojik duruş sergileyen bir eğitim modeli geliştirme
Yerküre Kooperatifi	Üretici ve Çiftçiler, Diğer Gıda Sistemi Aktörleri	Biyolojik ve kültürel mirasın korunduğu adil bir yaşamın tüm canlılar için eşit şekilde paylaşıldığı toplumsal ve ekolojik olarak sürdürülebilirliği ön planda tutan ve bilimsel araştırma metotları ile katkı sağlama
Genedos Gayrimenkul İşletme Kooperatifi	Kadınlar, Gençler, Çocuklar	Dezavantajlı bireylere ilişkin sosyal projeler geliştirme, alternatif turizm, toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı yaratma, iyi ve organik tarım metotları, eğitim kültür projeleri geliştirme yoluyla ekolojik ve sürdürülebilir toplumsal değişim sağlama
Anadolu Engelliler Tolu Yapı ve Sosyal Destek Kooperatifi	Kadınlar, Gençler, Çocuklar, Engelliler	Engelli bireylerin sosyal açıdan topluma adaptasyonunun sağlanması, ekonomik ve sosyal olarak topluma katılımlarının sağlanması ve ortak bir yaşam alanı oluşturulması
SADA Kadın Kooperatifi	Kadınlar, Mülteciler, Çocuklar	Türkiye Cumhuriyeti, Afganistan ve Suriye vatandaşlarının kurucusu olduğu "Suriyeli Kadın ve Kız Çocuklarının Dayanıklılığının Artırılması Projesi" temelindeki faaliyetler
Meryem Kadın Kooperatifi	Kadınlar, Mülteciler, Çocuklar	Dezavantajlı gruplar için yaşam standartlarının iyileştirilmesi, kadınlar çocuklar ve sığınmacılar için öncelikli olarak sosyal adaletin geliştirilmesi ve ekonomik büyümeye katkı sağlama
Tomurcuk Eğitim Kooperatifi	Bedensel ve Zihinsel Engelliler	Bedensel ve zihinsel engellilerin istihdama katılımları için ücretsiz eğitimler
Mutlu Beslen Kooperatifi	Çocuklar, Bireyler	Çölyak hastalığı ile mücadele eden çocukların sağlıklı beslenmeleri ve bireylerin organik besinlere daha ucuz ulaşmaları odaklı faaliyetler

İlgili literatüre bakıldığında kooperatifçiliğin kalkınma ekonomisi üzerine katkılarının daha çok tarımsal kalkınma kooperatifleri üzerinden ortaya konulduğu görülmüştür. Ancak geçmişten günümüze benimsenen ekonomi politikalarına bakıldığında tarımsal ekonomiden sanayi eksenli kalkınma hamlelerine giden süreçte uluslararası kuruluşların ve ülkelerin ortaya koyduğu SKA'na ulaşmada yeni tip kooperatifçilik yaklaşımının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Ülkemizde de son yıllarda üzerine düşünülen ve tartışma ortamı yaratılan sosyal kooperatifler çevresel, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın kapsayıcı ve demokratik bir yapı olan sosyal kooperatifler aracılığı ile de mümkün olduğunu savunmaktadır. Sosyal kooperatiflerin dünyadaki başarılı örnekleri incelendiğinde alındığında ülkemizde de tartışılması, anlaşılması ve özellikle genç nesillerin benimsenmesi için gerekli çalışmalar başlatılmalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YENİ NESİL KOOPERATİFLERİN EKONOMİK ROLÜ VE ÖNEMİ

1.ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Ülkeler ulaşmak istedikleri refah düzeyleri ve ekonomik gelişmişlikleri için geçmişten günümüze birçok yöntem ve metodu uygulamaya sokmuşlardır. Ekonomik gelişmenin bir toplumun kültürel, sosyal ve çevresel iyileşmenin göz ardı edilerek yakalanabilmesi zorluğuna dikkat çeken görüşler aynı zamanda ekonomik gelişmenin uzun vadede sosyal, kültürel ve çevresel yıkımının meydana getirdiği tahribat açısından birbiri ile tamamlayıcı ve birbirini destekler nitelikte olması, kalkınma açısından en iyi yöntem olarak kabul edilmektedir. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesi hedefinin yakalanabilmesi adına ulusal ve uluslararası kuruluşlar ile karar verici merciler ekonomik hedeflerin yanında kalkınma hedeflerinin yakalanabilmesi için çeşitli programlar ortaya koymuşlardır. Ayrıca kalkınmanın çeşitli bileşenlerinin ön plana çıkarıldığı ya da kalkınma için ideal kalkınma modelinin benimsenmesi adına üretilen modeller sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin yakalanabilmesi adına umut verici olmuştur. Devlet, özel sektör ya da farklı bir rol alıcı tarafından kalkınma metot ve modeli ortaya konulmuş olsa da bireysel girişimler ve toplumu oluşturan kendi dinamiklerinin harekete geçmesi sonucu yerelde benimsenen ve hayata geçirilen kalkınma modeli örneklerini de gerek dünyada gerek ise ülkemizde örneklendirmek mümkün.

Bir sivil toplum hareketi olarak da görülebilen kooperatifçilik hareketi bireyi ilgilendiren sorunlar karşısında bireylerin tek başlarına bu sorunların üstesinden gelmesinde yetersiz kalacağı durumlarda emek ve sermayenin birleşmesi sonucu üretim ve hizmetlerde meydana gelen pozitif iyileşme ile bireyin sonrasında ise toplumun refah düzeyinin artışı yakalamak amaçlanmıştır. Sadece iktisadi büyümenin amaçlandığı büyümenin yerel halka nasıl etki ettiği üzerinde durmayan yaklaşımlar kalkınmanın sürdürülebilir olması açısından olumsuz bir yaklaşımdır. Kalkınma için önemli bir yaklaşım olarak görülen dünya ve ülkemizde önemi gittikçe anlaşılan bir diğer oluşum ise kooperatifçiliktir. Kooperatifçilik özellikle 20. yüzyıl ile birlikte çağın sosyoekonomik özelliklerine göre kendisini yenileme eğilimine girmiştir (GEKA, 2017).

Kooperatifçiliğin iktisat, sosyoloji ve ekonomi ile olan ilişkisi gerek ekonomik olsun gerek ise sosyolojik olsun toplumun ortaya koyduğu emeğin değerlendirilmesi, sınıflar arasında çıkacak zedeleyici rekabetin önlenmesi gibi toplumsal sorunların çözümü konusunda

öncüdürler. Kooperatifler bireylerin ahenk içerisinde çalışmasını dayanışma duygusunun geliştirilmesi açısından bir toplumda oyun kurucu, bir araya getirici ve bireylerin yeni şeyler öğrenmesi açısından önemlidir. Kooperatifçiliğin hukuki statüsü de göz önüne alındığında demokratik olması, çevresel sorunlara eğilmesi, istihdam yaratma konusunda potansiyel yaratması, yoksullukla mücadele konusunda rol alması kooperatiflerin her yönü ile ekonomik ve sosyal açıdan kalkınma için önemli bir araç olduğu kabul edilmektedir (Aydoğan ve Kılıç, 2022).

Bu kapsamda ekonomik olsun ya da kalkınma açısından olsun kooperatiflerin öneminin anlaşılması açısından ekonomik kalkınmanın kapsayıcı boyutundan kırsal, yöresel ya da bölgesel kalkınma açısından yerelde harekete geçirilerek kalkınma atılımlarının kooperatifler açısından öneminin anlaşılması amacıyla bu çalışma yapılmıştır. Kooperatiflerin kalkınma açısından önemli bir işlevi olması yanında olağan zamanlar dışında meydana gelen doğal afet, siyasi ve ekonomik gelişmeler, göç, savaş vb. sosyolojik olarak tahribat yaratacak olaylar karşısında rol alma, hızlı harekete geçme ve bireylere daha hızlı ulaşarak sürecin içerisine katma açısından kooperatifçiliğin kalkınma açısından göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Araştırmanın asıl amacının bir rol model olarak kooperatiflerin kalkınma için iyi bir araç olduğunu ve özellikle sosyal kooperatif olarak kendisini tanımlamış kooperatifler açısından kalkınma göstergelerine ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yapmış olduğu faydaları ortaya koymak ülkemizdeki sosyal kooperatifler olarak faaliyetlerini sürdüren kooperatiflerin kalkınma modelleri arasında yerini almasına katkı sağlamak olarak sıralanabilir. Geniş ve temel bir yaklaşım olarak sosyal kooperatiflerin mevcut durumlarının sosyal kalkınma açısından konumuna odaklanarak sosyal kalkınma açısından sosyal kooperatifçiliğin önemine dikkat çekmekte araştırmanın amaçları arasında gösterebiliriz. Sosyal kooperatifçiliğin sosyal kalkınma açısından öneminin anlaşılması açısından örnek olay çalışmaları ışığında ortaya çıkacak olan sonuçları ortaya koymadan araştırmanın temel amaçları aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- Ülkemizdeki kooperatifçiliğin hukuki, sosyal ve tüzel yapısının ve tanımının bireyler ve toplum nezdinde yeri ve önemi ne boyutta olduğunu incelemek.
- Kooperatifçiliğin ülkemizde ve dünyadaki örneklerine bakıldığında mevcut gelişmişlik düzeyi ve bireye ve topluma sağladığı faydalar açısından yerinin incelenmesi
- Hukuki bir tanımlama eşliğinde sosyal kooperatifçiliğin tanımının yasal zeminde yerinin tespiti

- Kooperatiflerin ve sosyal kooperatifçiliğin sosyal ekonomik ve çevresel kalkınma açısından sağladığı faydaların kalkınma yaklaşımları açısından konumu
- Sosyal kooperatifçiliğin faaliyet alanları nezdinde bireysel ve toplumsal fayda sağlama yöntemlerine sağladığı çeşitliliğin incelenmesi
- Kooperatifçiliğin ve sosyal kooperatifçiliğin gelişimine yapılabilecek katkıların ve yaklaşımların çeşitliliğini artırmak adına izlenecek olan yeni stratejileri ortaya koymak
- İyi uygulama örnekleri eşliğinde nitel veriler ile sosyal kooperatifçiliğin ortaya koyduğu performansların toplumsal refah ve sosyal fayda açısından katkıları farkındalığı oluşturmak
- Olağanüstü zamanlar ile sosyal, siyasal ve çevresel krizlerin aşılması sürecinde sosyal kooperatifçiliğin inisiyatif alma hızı ve sorunların çözümünde göstermiş oldukları refleksin kamu, özel sektör ve sivil toplum gücü ekseninde konumunun ve katkısının incelenmesi
- Bir kalkınma yaklaşımı olarak sosyal kooperatifçiliğin sosyal kalkınma, dayanışma ekonomisi, sivil toplumun gelişimi, sosyal, kültürel ve çevresel sorunlar karşısında toplum ve bireyin duyarlılığın artırılmasının amaçlanması
- Kooperatifçiliğin ve sosyal kooperatifçiliğin dünya ülkelerinde gelişmişlik düzeyi seviyesinin yakalanması, öneminin anlaşılması ve kalkınma için önemli bir model olduğunun ortaya konulması

2. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Ülkemizde 2000’li yıllar sonrasında daha fazla atılım yapan kooperatifçilik hareketi ve bu hareket içerisinde kendisine yer bulmaya çalışan sosyal kooperatifçilik hareketi gelinen noktada yasal zeminde bir karşılığı olmamış olsa da özellikle son yıllarda mevcut sorunlar karşısında aktif rol almaya başlamışlardır. Faaliyetlerini tam olarak yasal zemine oturtamamış olan sosyal kooperatifçilik hareketi Ticaret Bakanlığı Esnaf Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan ve türlerine göre yayınlanan örnek ana sözleşmeler üzerine farklı türlerde kurulmuştur. Kooperatiflerin faaliyet alanlarına bakıldığında sosyal kooperatifçilik hareketine uygun bir hareket alanında varlıklarını sürdürdükleri söylenebilir.

Araştırmanın hipotezlerini ortaya koyarken sosyal kalkınma ile kooperatifçilik arasındaki ilişkinin pozitif bir ilişki ağına sahip olduğunu bu ağı oluşturan ve kalkınma için gerekli olan şartların çok iyi irdelenmesi gerekmektedir. Sosyal kalkınma ekonomisinin başarılı olabilmesi için gerekli olan şartlar ile sosyal kooperatifçiliğin belirgin özelliklerinin

karşılaştırılması ile sosyal kooperatifçiliğin her alanda sosyal kalkınma ekonomisine yaptığı katkılar anlaşılabilecektir.

3. ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI

Ülkemizde kooperatifçilik geleneği çok eski tarihlerden itibaren yaşatılan ve yaşamın her alanında yer alan bir oluşumdur. Dünyada ise kooperatifçilik eski bir kavram olmasının yanında bireylerin kooperatifçiliğe katılımı ve ekonomik büyükleri açısından önemli bir paya sahiptirler. Dünya genelinde artan küresel ekonomik kriz, çatışmalar, ekolojik dengenin bozulması, iklim değişikliği, göçler, siyasi krizler ile kültürel yozlaşma bireylerin ve devletlerin meseleler karşısında çözüm üretme pratiğini zora sokmakta ve önemli bir güç kaybına neden olmaktadır. SKA'nın dünya için 2030 yılında planladığı gibi gerçekleşmesi için devletlerin iyi bir performans sağlaması ve meselelere derinlemesine önem vermesini gerekmektedir. Dünya birçok kriz ile karşı karşıya iken mevcut durumun SKA ulaşmada meydana getirdiği güçlüklerin devletlerin tek başlarına başa çıkması imkânsızdır. Bu açıdan sürdürülebilir ekonomi, sosyal yaşam, kültürel miras ve çevre için önemli bir dayanışmaya ihtiyaç vardır. Bu dayanışma farklı enstrümanların bir araya gelmesi ile ortaya çıkacak güçlü bir ses ile mümkündür.

Dayanışma odaklı demokratik ve katılımcı bireylerin tek tek sorumluluk aldığı kooperatifçilik modeli bireyden topluma yayılan bir refah aracı olabileceği düşüncesi kooperatifçiliğin ekonomik ve sosyal kalkınma açısından önemini ortaya çıkarmıştır. Ancak kooperatifçiliği de tıpkı şirketler ve ticari işletmeler gibi kar etme arzusu ile meydana gelmiş oluşumlar olarak düşündüğümüzde tür olarak sosyal kooperatifçiliğin kendine has özellikleri ve amacı kalkınma ekonomisi ve SKA'ne katkı sağlayacağı düşünülen oluşumlar olarak görülmektedir. Dünyadaki sosyal kooperatifçilik hareketlerinin klasik kooperatiflere nazaran iktisadi büyümenin savunuculuğundan ziyade sosyal, kültürel ve çevresel kalkınma göstergelerine hizmet etmesi sosyal kooperatifçiliğin kalkınma ekonomisi için önemli bir araç olabileceği fikrinin her geçen gün benimsendiği söylenebilir.

Bu kapsamda sosyal kooperatifçiliğin kalkınma açısından önemini anlamak için dünyadaki sosyal kooperatiflerin mevcut durumunun iyi anlaşılması gerekmekte olup son yıllarda önemi vurgulanan sosyal kooperatiflerin ülkemizde de kalkınma açısından öneminin tartışılması, anlatılması ve konu üzerine bilimsel araştırmaların ortaya konulması gerekmektedir.

Bu açıdan bakıldığında ülkemizde sosyal kooperatifçiliğin kendine özgü özellikleri yanında dünya sosyal kooperatifçilik hareketlerinin özelliklerini taşıması sosyal kooperatifler

açısından yeni bir kimlik ortaya konulmasını zorunlu kılmış sosyal kooperatifçiliğin dayanışma ekonomisi açısından öneminin anlaşılması ve kalkınma ekonomisinin önemli bir figürü haline gelmesi açısından yapılması gerekenlerin bilimsel ve metodolojik metotlarla ortaya konulması gerekmektedir.

Kalkınma ekonomisi için sosyal kooperatiflerin öneminin anlaşılması, sosyal kooperatifçiliğin gelişimine ve tanıtılmasına katkı sağlanarak yaygınlaştırılması, sosyal kooperatifçiliğin kooperatifçilik hareketi içerisinde ulusal kimliğine kavuşması ile yerel kalkınma dinamiklerinin topluma yansması için sosyal kooperatifçiliğin önemli bir araç olduğunun örnekleri ile ortaya konulması gerekliliği inancı araştırmanın sosyal kooperatifler nezdinde yürütülmesini gerektirmektedir.

Bu kapsamda 1163 sayılı Kooperatifler Kanunda sosyal kooperatifçilik yasal zeminde bir tanımlama şeklinde kendisine yer bulmamış olsa da özellikle son yıllarda kamu nezdinde yapılan çalışmalar sosyal kooperatifçiliğin tanımı ve özelliklerinin ortaya konulmasına olanak sağlamıştır. Bu tanım ve sosyal kooperatifçiliği diğer kooperatiflerden ayıran kendine has özelliklerden yola çıkarak araştırmanın sosyal kooperatifler nezdinde tamamlanması amaçlanmış araştırmanın kapsam olarak sosyal kooperatifçiliği dikkate alması ve sınırlılıklarının sosyal kooperatifler ve kendisini sosyal kooperatifçilik hareketinin bir üyesi olarak gören kooperatifler nezdinde sınırlandırılması amaçlanmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmalar konusunu oluşturan araştırmalara göre sahada ya da laboratuvar ortam araştırmaları; düzeylerine göre ise kurumsal ve uygulama şeklinde, yöntem ve zaman açısından ise betimleme, tarihsel ve deneysel araştırmalar şeklinde sınıflandırılmaktadır (Kaptan, 1998:45).

Türkiye’de sosyal kooperatifçilik ve kalkınma ilişkisini incelerken araştırmaya konu sosyal kooperatifçilik hareketine tabi kooperatiflerin sayıları ve kümелendikleri çalışma alanlarına ilişkin sağlıklı bir veri deposunun olmaması, güncel istatistik verilerin bulunmaması, sosyal kooperatifçilik tanımına uygun kooperatiflerin işletme, üretim ve pazarlama, kalkınma, bilimsel araştırma ve geliştirme ile kadın girişimi üretim ve pazarlama kooperatifi vb. kooperatif türleri ile faaliyet göstermeleri araştırmanın yöntem olarak yorumlayıcı, keşfedici ve örnek olay araştırması şeklinde ortaya konulmasının daha sağlıklı ve derinlemesine bilgi edinileceği fikrini ortaya koymuştur.

Seyidoğlu (1995) araştırmaların nedensellik yönünden sınıflandırılmasında deneysel, tanıtıcı, istatistiksel ve alan araştırmaları olarak tanımlamıştır. Alan araştırmasının kapsamını açıklarken incelenen bireylerin gerçek yaşantısına odaklanan araştırmalar olarak belirtmiştir. Deneysel ve tanıtım biçimdeki araştırmalara nazaran alan araştırması araştırılan konu tüm yönleri ile belirlenebilme özelliğine sahip olup daha çok hipotezler üzerine değil hipotez kurma üzerine veriler toplayarak Tüme varım metodu ile genele ulaşmaya çalışılmaktadır (Seyidoğlu, 1995:26).

Vaka incelemesi ise belirli bir olgu ya da grup, kişi, aile, kurum, küçük bir topluluğun bağımsız bir şekilde derinlemesine nitel verilerin ortaya konulduğu araştırmalar olup ortaya çıkan betimlemenin sayısal olmaktan ziyade nitel ve yazı dili ile ortaya konulduğu araştırma metodudur (Kaptan, 1998:66).

Bu kapsamda araştırma için en ideal araştırma topluluklarının tespit edilmesi gerekmektedir. Kalkınma ekonomisi için somut katkılar ortaya koyarak gerek ana sözleşmesinde bulundurduğu faaliyet alanları gerek ise kooperatifin sosyal bir kooperatifte taşıması gereken özellikler açısından bu şartları taşıdığı düşünölen kooperatiflere ilişkin literatür taraması yapılmış bu konuda yazılan tez, makale ve örgütlenmelerin kendi sosyal medya siteleri ve internet siteleri incelenmiştir. Ticaret bakanlığı tarafından ortaya konulan bültenler ile sosyal kooperatifçiliğin geliştirilmesi ve tanıtılması adına yapılan geziler, seyahatler, konferanslar ile fuarlar takip edilmiş 5-8 Aralık 2019 tarihinde Ankara’da düzenlenen Türkiye Kooperatifler Fuarı ile Sosyal Kooperatif treninin Afyonkarahisar durağında gerçekleştirilen etkinliklere bizzat katılarak gerek bakanlık uzmanları gerek ise Üst düzey bürokrat ve yöneticilerin söyleşi ve seminerlerine ilişkin notlar alınarak araştırmanın temel alt yapısı oluşturulmuştur.

Saha araştırmaları gerçek hayattan kesit sunmaları ve araştırma sonucunda elde edilecek sonuçlar genele uyarlandığında hata payının daha az olduğu araştırmalardır (Kaptan, 1998:52). Sosyal kooperatiflerin ölkemizdeki mevcut durumu, dünyadaki örneklerinden ayıran özellikler ile klasik kooperatifçilik anlayışının sosyal kooperatifçilik anlayışı ile etkileşim içerisinde olduğu alanlar, kalkınma ekonomisine bakış açıları, kuruluş hikâyeleri, reelde yaşamış oldukları mali, hukuki ve sosyal sorunların keşfedilmesi, iyi anlaşılması ve iyi analiz edilmesi için bizzat kooperatiflerin kuruluş ve faaliyetlerini gerçekleştirdikleri zaman dilimlerine katkı sağlamış ve bu sürece şahitlik ederek halen mevcut ortaklığı devam eden paydaşlar ile görüşmelerin sağlanarak sahadaki pozitif ve negatif yansımaları birinci ağızdan tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Vaka incelemesine konu kooperatifler tespit edilirken özellikle sosyal kooperatifçiliğin tanımına uygun faaliyet gösteren kooperatiflerin keşfedilmesi ve bu kooperatifler ile görüşmelerin sağlanması adına araştırmacı tarafından örnek kooperatifler tespit edilmiştir. Hazırlanan mülakat soruları ile sosyal kooperatiflerin üç ana başlık altında Kuruluş ve Yapılanma, Finans ve Mevzuat ile İş Birliği ve Dayanışma başlıkları altında toplamda 13 sorudan oluşan açık uçlu, yorumlayıcı ve tanıyıcı mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Tezin araştırma ve örnek olayların incelenmesi kısmının hazırlanma aşamasının Covid-19 ile mücadele dönemine denk gelmesi ülkemizin özellikle son yıllarda etkisi altına alan doğal afet tarzı deprem, sel ve yangın felaketlerinin yıkıcı etkisi bu alanlarda sosyal yardımlaşma ve dayanışma faaliyetleri gösteren kooperatifler ve ortakları ile görüşmelerin zaman ve kooperatiflerin gündemlerinin meşgul olması gereği nedeniyle görüşmeler yüz yüze değil 30 dk. ile 90 dk. arasında gerçekleşen ve Zoom üzerinden toplantı planlaması şeklinde uzaktan erişim yolu ile gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılara hazırlanmış olan mülakat soruları yöneltilmiş mülakat sonucunda vermiş oldukları cevapların ve katılımcı bilgilerinin sadece araştırmaya konu tez için kaynak ve veri oluşturması amacıyla kullanılacağı Kişisel verilerin Korunması Kanunu kapsamındaki zorunlu hükümlere riayet edileceği açıklanmış soruların cevaplanması bölümünün tamamlanması sonucunda araştırma konusuna teşkil edecek şekilde katılımcıların tüm konularda görüşlerinin belirtebileceği, konu ile ilgili istek tavsiye ve kayıt altına alınması gereken hususların kayıt altına alınabileceği hatırlatılmıştır. Katılımcılara eklemek istedikleri hususlar sorulmuş söz konusu mülakata ilişkin notlar ve görüşler tezin ilgili bölümüne aktarılması ve yayınlanması kısmına geçilmeden önce katılımcılar tarafından görüşmeye ilişkin düzeltme, eklenme vb. hususların dikkate alınarak söz konusu isteklerin araştırmacı tarafından yerine getirileceği hususu açıklanmıştır.

4.1. VERİ TOPLAMA YÖNTEMİ

Araştırmanın konusuna veri olabilecek kaynaklar araştırmanın örnek olay şeklinde yapılacak olması nedeni ile genel manada nitel değişkenler elde edilerek oluşturulacaktır. Araştırma konusuna kaynak oluşturabilecek toplulukların sosyal kooperatifler olması öncelikle ülkemizdeki kooperatifçiliğin genel durumu hakkında bilgi sahibi olmamızı zorunlu kılmıştır. Ayrıca ülkemizde kooperatiflerin türlere göre sınıflandırılması açısından sosyal kooperatiflerin yasada belirli bir tanımının bulunmaması sosyal kooperatifçiliğin özellikleri ve anlamının ne olduğunun temelde öğrenilmesini zorunlu kılmıştır. Literatür taraması esnasında kaynakların kıtlığı ve bu alanda yapılan çalışmaların yeni yeni literatürde yer almaya başladığı

gözlemlenmiştir. Bu sebeple sosyal kooperatifçilik kavramından dünyanın ne anladığı ve ülkemizde sosyal kooperatifçilik kavramına uygun faaliyetlerde bulunan kooperatiflerin hangi alanlarda faaliyet gösterdiğinin bilinmesi araştırmanın temel yapısını oluşturmuştur. Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü sitesinde yayınlanan örnek ana sözleşmeler incelendiğinde tür olarak sosyal kooperatiflere özgü ana sözleşmelerinin bulunmadığı görülmüştür. Araştırmaya konu tezin hipotezlerine kaynak oluşturması açısından sosyal kooperatiflerin belirlenmesi için ülkemizde faaliyet gösteren kooperatiflerin sosyal kooperatif özelliklerine uyan ve ana sözleşmelerinde kar dağıtımını öncelikli kılmayan, toplumsal duyarlılık sahibi, kardan önce toplumsal yararı ilke edinmiş kooperatiflerin belirlenmesi hedeflenmiştir.

Değişkenler arasında bilgi toplanabilmesi adına kullanılan birincil veriler ve ikincil veriler veri toplamanın iki yolu olarak görülmektedir. Birincil veriler araştırmacının ilgi duyduğu konu için doğrudan derlediği veriler olarak tanımlanmıştır. İkincil veriler ise araştırmacının cevaplarını aradığı soruları ararken kendi verilerine başvurduğu yöntemdir. Araştırmaya konu fark etmeksizin araştırma ister nitel isterse nicel bir araştırma metodu kullanıyor olsun veri toplamak için genel olarak üç yöntemi kullanmaktadır. Bunlar anket, mülakat ve gözlem olarak sıralanabilir. Araştırmacının dikkat etmesi gereken konu hangi veri toplama yöntemini kullanacağını iyi belirlemesi gerekmektedir. Burada önemli olan araştırma ile hangi yöntemin daha sağlıklı sonuçlar ortaya konulacak olması ve veri toplama metodunun zayıf ve güçlü yönlerinin iyi anlaşılmasıdır (Altunışık vd., 2017:80-84).

Mülakat iki ya da daha fazla insanın bir araya gelerek belirli bir konu üzerinde belli bir amaç için belirledikleri bir ortam ya da platformda soru- cevap şeklinde yaptıkları söyleşilerdir. Mülakatlar anketlere göre daha derinlikte bilgi edilmesine olanak sağlar. Katılımcıların cevapları görüşleri ve söyledikleri ile yeni fikir ve görüşlerin ortaya konulmasına zemin hazırlar. Mülakatta bir araya gelen bireylerin karşılıklı güven ve ilişkilerinin pozitif yönde olması anketlere oranla daha sağlıklı ve doğru verilerin elde edilmesine olanak sağlar. Ayrıca veriyi ortaya koyan kaynağın güvenilirliğinden emin olunması, ilave soru sorma imkânı ile açıklanamayan konuların açıklayıcı etkisi mülakatların veri toplamada üstün yanlarını ortaya koymaktadır (Altunışık vd., 2017:102).

Araştırmaya konu bilgilerin edinme sürecinde araştırma konusunun kaynağına ilişkin belirsizliklerin oluşu öncelikli olarak sosyal kooperatifçilik ve sosyal ve dayanışma ekonomileri için ön plana çıkan Genç İşçi Kooperatifi, İhtiyaç Haritası, Kalkınma Atölyesi Kooperatifi vb. kooperatiflerin faaliyet alanları ve programları hakkında bilgi edinilmiş olup görüşmeler

Kalkınma Atölyesi temsilcisinin katılmış olduğu mülakat ile başlamıştır. Burada dikkat edilen bir başka husus ise özellikle araştırmaya konu kooperatiflerin belirlenmesinde dayanışma ekonomisi çerçevesinde görüşülen kooperatiflerin dayanışma ağı kurduğu ve özellik olarak sosyal kooperatifçiliği temsil eden kooperatifler hakkında öneriler toplanmıştır.

Araştırma konusuna veri toplama esnasında tez öneri formunda belirtilen ve mülakat süreci gerçekleştirilmesi düşünülen 3 örnek kooperatife ek olarak 3 kooperatif ile daha mülakat gerçekleştirilmiştir. Görüşülen kooperatif sayısında meydana gelen artışın sebebi ise araştırmacının görüşmelerine başlaması sonrasında mülakat yaptığı kooperatif temsilcilerinden sosyal kooperatiflerin farklı özelliklerini taşıyan ve araştırma için önemli ipucu vereceği düşünülen kooperatiflerin örnek gösterilmesi etkili olmuştur. Anket yerine mülakat şeklinde veri toplama sürecinin seçilmesi mülakat sürecinde soru çerçevesinin genişleme olanağı sunmasıdır. Yine araştırma konusu kooperatiflerin yeni nesil kooperatifler olması edinilecek farklı görüşlerin ortaya konulmasına olanak vermesi gerektiği düşünüldüğünden mülakat şeklinde veri toplama metodu benimsenmiştir. Anket tarzı veri toplama metodunun konuyu kısıtlayıcı etkisinden kurtarmak amacıyla mülakat yöntemi seçilmiş olup araştırma konusunun merkezinde yer alan paydaşların samimi görüşmelerinin ortaya konulabilmesi benimsenmiş ortaya konulan görüşler betimleyici metot ile analiz edilerek elde edilen bulguların ortaya konulması sağlanmıştır.

4.2 ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Sayım bir olayın ya da olgunun araştırılması için araştırmaya konu topluluktaki her ögenin tek tek belirlenmiş olan değişkenler ile ilgili bilgi toplamaktır. Burada grup ya da topluluğun küçük ya da büyük olması durumu veri toplama tekniğini etkilemektedir. Grubun büyük bir alana hitap etmesi sayım metodu ile veri toplama tekniği açısından zorlukları beraberinde getirecektir. Ancak bazı teknikler örnek kütle sayesinde ana kütle hakkında genellemeler yapılarak doğru sonuçların ortaya konulması açısından doğru verileri ortaya koyabilmektedir. Bu tekniğin adı örnekleme metodu olup örneklemenin temelinde yatan amaç araştırmaya konu topluluğun tek tek araştırılmasına gerek kalmaksızın ana kütlelerin özelliklerini yansıtan bir örneklem üzerinde araştırma yapmaktır. (Altunışık vd., 2017:137).

Örneklemler olasılığa dayalı olan ve olasılığa dayalı olmayan örnekleme teknikleri olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Olasılığa dayalı olmayan örnekleme çeşitleri olan Basit tesadüfî örnekleme, Tabakalı örnekleme, Kümelere göre örnekleme ve Sistematiik örnekleme şeklindedir. Önyargılı örnekleme şekilleri olan olasılığa dayalı olmayan örnekleme türleri kolay örnekleme, kasti örnekleme, kota örnekleme ve kartopu örnekleme olarak çeşitlendirilmiştir.

Kasti kararsal örnekleme örnekleme oluşturan ögeler araştırmayı yürüten tarafından cevap aradığı sorulara karşılık bulabileceği ve araştırmacının kendi sezgileri ile seçtiği elemanlardan oluşur. Araştırmaya konu katılımcılar belli bir düzen içerisinde seçilerek nitel araştırma tekniklerinde doğru sonuçların ortaya konulduğu bir örnekleme tipidir. Yine kartopu örnekleme tipi ise araştırmaya konu ögelerin tam olarak belirlenemediği durumlarda araştırma için doğru elemanların bulunduktan sonra o elemanlar sayesinde yeni araştırmaya konu elemanların bulunma şeklidir. Bu tip örneklemeler zincirleme şeklinde ana kütleyi büyütmenin yanında birinci elemanın doğru bulunması halinde aynı özellikleri taşıyan diğer elemanların ulaşılmasını kolaylaştırmaktadır (Altunışık vd., 2017:148).

4.3.ÖRNEK OLAY ÇALIŞMALARI

Örnek olay çalışmaları kapsamında mülakatı gerçekleştirilen altı kooperatif temsilcisi ile telefon ile ön görüşme yapılmış olup yapılacak olan görüşmenin amacının belirtilmesi açısından açıklayıcı bir metin hazırlanarak mail ortamında görüşmeciler ile ön bilgilendirme şeklinde paylaşılmıştır. Bu çerçevede Kalkınma Atölyesi Bilim Eğitim Kültür Araştırma Uygulama Üretim ve İşletme Kooperatifi, Genç İş Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Eğitim Kooperatifi, Yerküre Yerel Çalışmalar, Sosyal Kalkınma, Proje Danışmanlığı, Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Kooperatifi, İzmir Başka Bir Okul Mümkün Eğitim Kooperatifi, Meryem Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi ve Mutlu Beslen Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, temsilcileri ile müsaitlik durumlarına göre randevu usulü ile Zoom üzerinden gerçekleştirilen görüşmeler içerikleri açısından planlandığı şekliyle icra edilmiştir. Aşağıdaki Tablo-7’de mülakat sürecinde araştırmaya destek veren ve araştırmaya konu sosyal kooperatifçiliğin kalkınma ekonomisi açısından yerinin tespiti için veri kaynağı oluşturulmasına katkı sağlayan katılımcılara ve kooperatiflere ilişkin bilgiler sunulmuştur. Araştırmaya konu kooperatiflerin incelenmesine geçilmeden önce kooperatiflerin genel yapısını tanımak amacıyla bazı sorular katılımcılara yöneltilmiştir. Tablo-8’de görüleceği üzere Kooperatif temsilcileri ile mülakat görüşmeleri için hazırlanan soru cevap bölümüne geçilmeden önce yapılan soru cevap neticesinde kooperatiflerin kuruluş yılı, ortak sayısı, ortakların cinsiyet dağılımı, çalışma şekilleri, gönüllü sayısı vb. kooperatifin genel yapısını oluşturan aşağıdaki tablodaki bilgiler elde edilmiştir.

Tablo 7. Mülakat Görüşmelerine Katılan Kooperatif ve Temsilci Bilgileri

<i>Kooperatif Adı</i>	<i>Adı Soyadı</i>	<i>Statüsü</i>	<i>Tarih</i>	<i>Süre</i>	<i>Yöntem</i>
<i>Kalkınma Atölyesi Bilim Eğitim Kültür Araştırma Uygulama Üretim ve İşletme Kooperatifi</i>	<i>Özgür Çetinkaya</i>	<i>Kurucu Ortak</i>	<i>14.04.2023</i>	<i>80 Dk.</i>	<i>Çevrimiçi Görüşme</i>
<i>Genç İşi Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Eğitim Kooperatifi</i>	<i>Metin Özarslan</i>	<i>Kurucu Ortak</i>	<i>20.04.2023</i>	<i>45 Dk.</i>	<i>Çevrimiçi Görüşme</i>
<i>Yerküre Yerel Çalışmalar, Sosyal Kalkınma, Proje Danışmanlığı, Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Kooperatifi</i>	<i>Orkun Doğan</i>	<i>Kurucu Ortak</i>	<i>20.04.2023</i>	<i>60 Dk.</i>	<i>Çevrimiçi Görüşme</i>
<i>İzmir Başka Bir Okul Mümkün Eğitim Kooperatifi</i>	<i>Yasin Sancak</i>	<i>Kurucu Ortak</i>	<i>22.04.2023</i>	<i>45 Dk.</i>	<i>Çevrimiçi Görüşme</i>
<i>Meryem Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi</i>	<i>Kadem Doğan</i>	<i>Kurucu Ortak</i>	<i>29.04.2023</i>	<i>45 Dk.</i>	<i>Çevrimiçi Görüşme</i>
<i>Mutlu Beslen Tarımsal Kalkınma Kooperatifi</i>	<i>Halim Şivecan</i>	<i>Kurucu Ortak</i>	<i>02.05.2023</i>	<i>35 Dk.</i>	<i>Çevrimiçi Görüşme</i>

Tablo 8. Mülakat Görüşmelerine Katılan Kooperatif Bilgileri

<i>Kooperatif Adı</i>	<i>Kuruluş Yılı</i>	<i>Ortak Sayısı</i>	<i>Gönüllü Sayısı</i>	<i>Cinsiyet Dağılımı</i>	<i>Merkezi</i>
<i>Kalkınma Atölyesi Bilim Eğitim Kültür Araştırma Uygulama Üretim ve İşletme Kooperatifi</i>	2004	13	10	Karma Erkek ortak sayısı fazla	Ankara
<i>Genç İş Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Eğitim Kooperatifi</i>	2015	12	1	Karma Erkek ortak sayısı fazla	İzmir
<i>Yerküre Yerel Çalışmalar, Sosyal Kalkınma, Proje Danışmanlığı, Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Kooperatifi</i>	2019	8	0	Karma Erkek-Kadın ortak sayısı eşit	Ankara
<i>İzmir Başka Bir Okul Mümkün Eğitim Kooperatifi</i>	2014	14	10	Karma Kadın ortak sayısı fazla	İzmir
<i>Meryem Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi</i>	2020	37	200	Karma Kadın ortak sayısı fazla	Adana
<i>Mutlu Beslen Tarımsal Kalkınma Kooperatifi</i>	2021	14	60	Karma Kadın ortak sayısı fazla	Manisa

Bulgular kısmında, mülakata katılan kooperatifler ve temsil eden kişilerin isimleri yerine kooperatiflere ilişkin kısaltmalar kullanılmıştır. Bu çerçevede Kalkınma Atölyesi Bilim Eğitim Kültür Araştırma Uygulama Üretim ve İşletme Kooperatifi, *Kalkınma Atölyesi*; Genç İş Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Eğitim Kooperatifi, *Genç İş*; Yerküre Yerel Çalışmalar, Sosyal Kalkınma, Proje Danışmanlığı, Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Kooperatifi, *Yerküre Kalkınma*; İzmir Başka Bir Okul Mümkün Eğitim Kooperatifi, *Başka Bir Okul*; Meryem Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi, *Meryem Kadın Girişimi* ve Mutlu Beslen Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, *Mutlu Beslen* olarak anılmaktadır.

Araştırmaya katkı sağlayan kooperatiflerle gerçekleştirilen yapılandırılmış mülakatlar, (i) kooperatiflerin kuruluş ve yapılanma süreci; (ii) finans ve mevzuat yapısı; (iii) iş birliği ve dayanışma ve (iv) kalkınma ve kooperatifleşme olmak üzere dört başlık altında ele alınmıştır.

4.3.1. Sosyal Kooperatiflerin Kuruluş ve Yapılandırma Süreci

Kooperatiflerin kuruluş işlemleri belirli bir şarta bağlanmış olup 1163 sayılı kanun ile düzenlenmiştir. Kooperatifler kuruluşlarının amaçları doğrultusunda kurucu ortaklar tarafından imzalanan ve kooperatiflerin işleyişi açısından el kitabı niteliğinde olan örnek ana sözleşmeleri oluşturmak zorundadırlar. Bu örnek ana sözleşmeler ilgili bakanlıkların internet sitelerinde yayınlanmış durumdadır. Bununla birlikte sosyal kooperatiflerin kuruluş aşamasında kendilerine özgü bir örnek ana sözleşmelerinin olmayışı sebebiyle süreç ilgili bakanlık tarafından yayımlanan örnek ana sözleşmeler üzerinden yürütülmektedir. Sosyal kooperatifin amaçları ve kurulma hedefi ile yapacak oldukları faaliyetler kapsamında kendisine uygun örnek ana sözleşme taslağı kullanılarak kuruluşları gerçekleştirilmektedir. Bu aşamada en önemli ayırım, sosyal kooperatifler için en önemli husus kuruluş amacı ile gösterecek olduğu faaliyetlerin nelerden ibaret olduğu kar dağıtım politikasında hangi yolu izleyeceğidir.

Sosyal kooperatifler bilindiği üzere sosyal bir faydayı sağlamak, toplumun dezavantajlı gruplarına yönelik eşitsizlikleri gidermek, bireyden çok kamu yararını düşünmek amaçlarının yanında kar dağıtım politikası ile elde edilen karın toplum yararına kullanma açısından klasik kooperatifçilik anlayışından farklılaşmaktadır.

Araştırmanın sosyal kooperatifler için kuruluş ve yapılandırma süreci için katılımcılara 3 soru başlığında sorular yöneltilmiş ülkemizde faaliyet gösteren sosyal kooperatiflerin sosyal kooperatifçiliğin özelliklerini hangi yönlerden taşıyıp taşımadıkları incelemeye alınmıştır. Kuruluş amacı açısından incelenen kooperatiflerin bir araya geliş öyküleri ve amaçları genel

olarak sosyal kooperatiflerin dayanışma ekonomisine yapacağı katkılar ekseninde ele alınmış ortaya çıkan sonuçta savunuculuk faaliyetleri ve dezavantajlı grupların eşitsizliklerini giderici etkisi ile demokratik, katılımcı yapıları sosyal kooperatif olarak hareket etiklerini ortaya koymuştur. Bu kapsamda Kalkınma Atölyesi'nin kuruluş sürecinde yer alan katılımcı kooperatifin kuruluş amacını şu şekilde özetlemektedir:

“Öncelikle ortaklar olarak 2002 yılında bir saha çalışmasında bir araya geldik. Adana'da pamuk hasadında çalışan çocuk işçilere yönelik ILO tarafından yürütülen saha çalışmasında bir araya gelmiştik. 2 yıllık bir zaman diliminde birlikte neler yapılabilir, bir organizasyon yapılabilir mi, bunları yapmak için dernek, vakıf şirket, kooperatif vb. yapılanmalardan hangisi ile yolu yürüyeceğimize karar vermemiz gerekti. Ve sonrasında bir kooperatif kurmaya karar verdik. Kurulma amacımız genel çerçevede dezavantajlı gruplara kalkınma alanında çalışmalar yapmak. Bu insanların yaşam standartlarını yükseltmek, çalışma koşullarını iyileştirmek, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir kalkınma anlayışını geliştirmek, uluslararası iş birliğini geliştirmek ve STK'lar arası iş birliğini geliştirmek gibi bir dizi amacımız bulunmaktadır. Daha spesifik olarak çalışma alanlarımızın birinci öncülüğü çocuk işçiliği alanında çalışmalar yapmak. İkincisi ise mevsimlik tarım işçilerinin yaşam alanları ve koşullarının iyileştirilmesi. Üçüncü ise kalkınma atölyesi bünyesinde alt gruplara ayrılmış atölyelerden eğitim atölyesi olarak Türkiye'de eğitimin kalitesinin yükseltilmesine yönelik uzman arkadaşlarımız çalışmalar yapmaktadır. Bizim kurulma amacımız sosyal ekonomik etki yaratmak ve insani kalkınma alanında çalışma yapmak. Bizim somut olarak ortaya koyduğumuz bir ürün yok. Bizim bir kadın kooperatifi ya da üretim kooperatifi gibi somut olarak ortaya koyduğumuz bir ürünümüz yok. Biz bilgi üretiriz. Proje geliştiririz. Proje üretiriz. Diğer kamu kurumları y ada STK'ların kapasitesini geliştirmek için eğitimler organize ederiz. Kanıtlara dayalı savunuculuk yaparız. Yani araştırma yaparız araştırmanın sonuçlarına göre neyin değişmesi gerektiği ne nasıl değişmesi gerektiğine ilişkin kamuoyu yaratmaya çalışırız.”

Kalkınma Atölyesi kooperatifinin faaliyetlerinde aktif görev alan ortakların ve gönüllülerin çalışma prensiplerine ilişkin ortaya konulan politikaya dair açıklama ise şu şekildedir:

“Gönüllü politikamız profesyonel işin olduğu yerde gönüllü emeği kullanmayız, gönüllü emeğin olduğu yerde profesyonel emeği kullanmayız. Kooperatifin para kazandığı işlerde gönüllü emek kullanmayız. Gönüllerimiz çeşitli alanlarda çalışmaktadır. Bunlar genelde üniversite öğrencisi olup alan olarak çocuk işçiliği, mevsimsel tarım işçileri, barınma sorunları vb. çeşitlendirebileceğimiz alanlarda çalışmaktadır”

Bu görüş kooperatifin çalışma prensibi açısından gönüllü ve profesyonel iş gücünün amaçlar için bir araya geldiği bu yapı bakımından sivil toplum örgütleri ile benzer bir çalışma fikrini benimsediği görülmektedir.

Genç İş Kooperatifin kuruluş amacı ve diğer başlıklar altında ortaya koyduğu görüşlerin Genç İş Kooperatifin kuruluş amacı, çalışma biçimi, demokratik yapısı ve ortaklık ilişkileri ve çalışma prensibi bakımından kurumsal bir görüşü ortaya koyduğunu belirterek kuruluş amacını şu şekilde anlatmaktadır:

“Kooperatifler bir veya birden fazla toplumsal ihtiyaca yanıt vermek ile mülhem. Yani toplumsal müşterek bir ihtiyacın olduğu yerde doğal olarak kooperatif çaresi ortaya çıkıyor. Genç İş Kooperatif de belirli bir toplumsal ihtiyaçtan doğdu. Hareket noktası olan ihtiyaç; üniversiteden mezun olmuş, belirli yetkinliklere ve becerilere sahip gençlerin, örgün eğitimden işe geçiş sürecinde, yani mezun olduktan sonra iş bulma sürecinde yaşadığı sıkıntılara çareler üretmek.”

Genç İş konuşmasının devamında 2015 yılında belirli bir amaç için bir araya gelmiş gençler olarak bu amacı gerçekleştirmede neden kooperatif modelini seçtiklerin şu şekilde ifade etmiştir:

“Yedi kurucu ortak, bireysel ihtiyaç tespitlerimiz üzerinden belirli çalışmalar yürütmeye başladık ve bizi ortaklaştıran birkaç önemli nokta vardı. En başta patronsuz çalışmak istememiz. Aynı ihtiyaçlara sahip olan bu gençlik grubu dikey ilişkili, hiyerarşik değil yatay ilişkili örgütlenmek istedi. İçerisinden bir lider, önder, patron çıkarmayı reddetti. Dedik ki, hepimiz benzer ya da farklı alanlarda uzman olabiliriz ama bir patronun etrafında şirketleşmeyi reddediyoruz. Yatay ilişkiyi tesis edelim. Patronsuz olalım ve birbirimizle rekabet halinde değil,

dayanışma halinde serbest piyasa ekonomisinde yaşayabilelim. Bunun adına sosyal ve dayanışma ekonomisi diyorlar. Sosyal ve dayanışma ekonomisi kavramının çerçevesi de bizim kurulduğumuz yıllarda, 2011-2013 arasında ortaya çıktı zaten ki bu da bir tesadüf değil. 2008-2009 yıllarında küresel finansal kriz sonrası Avrupa’da bilhassa gençler arasında ortaya çıkan yüksek işsizlik, kayıt dışılık, sosyal güvenceden yoksun esnek çalışma modelleriyle çalışma sonucu ortaya çıkan bir ihtiyaç aslında bu.”

Yerküre Kooperatifi, kuruluş amaçlarını özetlerken şunları ifade etmiştir:

“Biz daha çok tarım, gıda ve kırsal kalkınma alanlarında çalışma yapan fikir üreten ve uygulama projeleri oluşturmaya çalışan akademisyen, araştırmacı ve sivil toplum çalışanı aktivist kişiler olarak bir araya geldik. Birlikteliğimizi ve fikirlerimizi bir kurumsal çatı altında sürdürmemiz gerektiği fikri ile çıktığımız bu yolda ürettiğimiz fikir ve projelerin toplumsal bir fayda sağlaması gerektiği fikri ile aynı zamanda ortaya koyduğumuz emeğin değerlendirilebilme potansiyelinin olması gerektiği inancı gereği işletme formatında kooperatif kurma fikrini benimsedik. Her ne kadar resmi olarak kooperatif türü olarak Bilimsel araştırma geliştirme kooperatifi kurmuş olsak da kendi iç disiplinlerimiz gereği aynı zamanda bir eğitim, hizmet, fikri mülkiyet hakları kooperatifi olarak da faaliyetlerimizi yürütüyoruz diyebiliriz. Amacımız kâr amacı gütmeyen, faaliyetlerinde toplum çıkarını düşünen ekolojik ve toplumsal açıdan gelecek nesillere miras bırakabileceğimiz bir yer küre oluşturma misyonu edinmiş bir kooperatif olarak yolumuza devam ettiriyoruz”

Sosyal kooperatiflerin sosyal fayda yaratma özelliği ile de örtüşen bir görüş benimseyen Yerküre Kooperatifi aynı zamanda gıda, tarım, ekolojik ve toplumsal yönden sürdürülebilir bir hayat kurmayı benimsemiş katılımcı bir kalkınma modeli fikri ile hareket eden fikirlere destek vermektedir.

Sosyal kooperatiflerin özelliklerinden bahsederken eğitim, öğretim ve bilgiye erişim amacından bahsetmiştik. Sosyal kooperatifin türü ne olursa olsun farklı alanlarda faaliyet gösteren sosyal kooperatiflerin kendi ortakları nezdinden öğretici, eğitici ve bilgi üretici özelliklerini ortaya koyarak ortaklarına katkı sağladığı; bu bilginin ortakları aracılığı ile topluma yansıtılmasına zemin hazırladığı söylenebilir.

Bir sosyal kooperatif örneği olan ve eğitimde dönüşümü amaçlayan çocukların kendi haklarını savunduğu, çocukların katılımcı olduğu aynı zamanda ticari kâr amacı gütmeyip ekolojik, doğaya saygılı, mevcut eğitim istemindeki sorunların çözümüne katkı sağlayacak okullar kurma hedefi ile ortaya çıkmış bir fikrin eseri olan Başka Bir Okul Mümkün İzmir Kooperatifi sosyal kooperatiflerin eğitim, öğretim ve bilgi üretimi açısından en güzel örneklerinden. Başka Bir Okul Mümkün İzmir Kooperatifi ise kuruluş hikâyesini şu şekilde anlatıyor:

“Amacımız alternatif okullar açmaktı ancak bu okullar ticari amaç ile değil kamusal fayda sağlamak amacıyla açılacaktı. Türkiye’de devlet ve özel sektörün açmış olduğu okullar arasında eğitim sıkışmış durumda. Aslında tüm dünyada eğitimdeki sorunlara çözüm arayan kurumlar var. Ülkemizde de eğitim sorunlarına çözüm arayan aile ve eğitimcilerin bir araya geldiği bir kooperatifiz. Biz okul açma fikrinin eğitimsel açıdan ve finansal açıdan değerlendirdiğimizde kooperatif açma fikri ortaya çıktı. Aslında fikrimiz bir grup akademisyen ve eğitimci tarafından ortaya atıldı. Bodrum, Eskişehir, Ankara, İstanbul gibi şehirlerde eğitim kooperatifleri kuruldu ve biz bu kooperatiflerin İzmir Kooperatifiyiz. Eğitim sonuçta Kamusal bir hak. Kooperatifimiz ile burs sağlama ve alternatif bir eğitim modeli yaratma konusunda kamusal fayda sağlamaktayız. Demokratik okul modeli, alternatif pedagoji, ormana gitme gibi yönleri ile okulumuz aslında bir Ar-Ge merkezi şeklinde çalışmaktadır. Ülkemizde düzenli olarak ilkökul düzeyinde ormana giden ilk okulumuz. Eğitimde alternatif modeller konusunda aslında öncü bir STK gibi çalışmaktayız. Burada kooperatif kurma fikrimiz yaptığımız işin kültürüne çok uygun olması ve bu amacımızın toplum nezdinde benimsenmesi durumunda ticari bir faaliyete dönüşmesin fikriydi. Kooperatif modeli bu konuda ana sözleşmeye koyduğumuz hükümler ile ortaya konulan faydanın tekrar amaçlanan döngüye aktarılması açısından bizim için iyi bir modeldi.”

17 SKA 2030 yılına kadar ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan kalkınmayı amaçlamaktadır. Hedeflerden toplumsal cinsiyet eşitliği kendi başına bir hedef olsa da bu hedef çoğu başlığın alt başlıklarında işlenmektedir. Bu hedef açlığın sona erdirilmesi, yoksulluğun yok edilmesi, barış, adalet, eğitim ve sağlığa erişim hedeflerine doğrudan katkı sağlamaktadır. Kadınların güçlendirilmesi ve ekonomik kalkınma ile sosyal ve çevresel kalkınma hedeflerinin yakalanabilmesi açısından üretim ve yönetim aşamalarında kadın emeğinin yer alması kadın

emeğinin zayi olmasını engelleyecek beraberinde sosyal adalet ve kültürel zenginliği beraberinde getirecektir.

Meryem Kadın Girişimi kadınların dil, din, ırk ayrımı gözetmeksizin bir araya geldiklerinde ortaya koyabilecekleri üretim modelleri ile kadının toplumdaki konumunun güçlendirilmesi, üretime katkı sağlaması, kadınlar açısından ekonomik ve kültürel zorlukların aşılması ile toplumdaki cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacıyla Adana kurulmuş bir kadın kooperatiftir.

Meryem Kadın Girişimi, kooperatifin kuruluş amacını şu şekilde ifade etmiştir:

Kooperatifin kadının toplumdaki yaşadığı her türlü sorun karşısında güç birlikteliği yapmak amacıyla kurulduğunu ve ortaya koyduğumuz kooperatifçilik modeli ile sosyal kooperatifçiliğin benimsemiş olduğu değerleri benimsediklerini belirtmektedir. Kurucu ortakların Türkiye Vatandaşı, Suriyeli, İranlı ve Afganlı kadınların oluşturduğunu Meryem Kooperatifinin hikâyesinin Seyhan Belediyesi'nde 2018-2019 yıllarında Seyhan İlçe Belediyesi Kadın Dayanışma Merkezinde başladığını söyledi. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ile belediyenin "İnsana Yakışır İş Olanaklarını Geliştirme Projesi" kapsamında birçok kadın, bu merkezde meslek edindirme kursları aldı. Bu proje kapsamında ve buradaki ilişkilerle bir insan kaynağı ortaya çıktı. ILO'nun da önerisiyle bir kooperatifleşme süreci başladı. Bu süreçte belediye seçimleri vardı. Zeydan Karalar, Büyükşehir Belediyesi daire başkanı oldu. Biz de kooperatifleşme sürecini ve iş birliğini büyükşehir ile devam ettirmeye karar verdik. Kooperatifimiz kurulum aşaması Covid-19 dönemine gelmesi sonrasında siperlik ve maske dikimi, Açık alan tarımı ile seracılık, Mantar yetiştiriciliği ile sebze meyve kurutma faaliyetleri üzerine üretimlerini sürdürdüklerini açıklamıştır.

Sosyal kooperatiflerin toplumun her kesiminde dezavantajlı durumda olan ya da yoksunlukları aynı olan bireylerin bu yoksunlukları üzerinden iş birliği yaparak ortaya koyduğu performansın değeri kalkınma ekonomisi için önemli bir güç kaynağı olarak görülmelidir. Sağlıklı ve beslenme sorunlarına eğilim gösteren ve faaliyetlerini bu ekseninde yoğunlaştırarak toplumun en derin sorunlarının çözümüne odaklanan Manisa Çölyak ve Organik Beslenme Derneği öncelikli olarak çölyak hastası olan ailelerin glütensiz beslenmesi için çözümler üretmeye başlamıştır. Glütensiz ürünlerin pazarlamasının artırılması, üretilmesi ve çeşitliliğinin artırılarak çölyak hastalığı ile mücadele etmekte olan aileler ve çocukların gülen yüzü olması

açısından toplumsal farkındalığın artırılması hedefine odaklanan dernek kooperatifleşme süreci ile sosyal kooperatifçiliğin ülkemizdeki en güzel örneklerinden birisidir. Mutlu Beslen, kooperatifleşme öyküsünü ve amacını şu şekilde anlatıyor;

“Bu kooperatifi çölyaklı anne ve kadınlar kurmuştur. Çölyaklı bireylerin yaşadığı en büyük sıkıntı glütensiz ürünlere ulaşmak. Bu ürünler ulaşılmasının zorluğunun yanında parasal açıdan da çok pahalı ürünler. Bu sorunlar karşısında biz bir dernek olarak bu iki sorunun farkındalığını yaratıyorduk. Ayrıca konu ile kanun değişikliklerinin yapılması için çaba içerisindeyiz. Ancak fiyatlar konusunda çabamızın ortaya koyduğu performans çok etkili olamadı. Ve biz bu ürünleri kendimiz üreterek ürün pahalılığını yenme çalışma fikri ile yola çıktık. Ve bu amacın dernek olarak değil bir kooperatifleşme ile amacına ulaşacağı konusunda mutabık kaldık. Çölyaklı anne ve kadınlar kooperatifleşme sürecini tamamladılar. Bizde dernek olarak kurucu ortağıyız. Aslında kooperatifimizin üyesi olan bir sivil toplum kuruluşu olarak katkı sağlamaktayız. Bizim kooperatifimizin farkı ticari bir işletme olan kooperatiflere göre sosyal bir kooperatif olmasıdır. Biz yaptığımız bu faaliyetlerden kazanç elde etmeyi düşünmüyoruz. Bu konuda ana sözleşmemizde yer alan yönetim ve denetim kurulu üyelerinin huzur hakkı almaması ve kardan pay dağıtmama maddelerimiz ile tamamı ile bir sosyal kooperatif örneği olduğumuzu düşünmekteyiz. İsim fikri Çölyaklı çocukların fikrinden gelmekte olup çocukların glütensiz beslenme ile mutlu oldukları için mutlu çocuklar mutlu beslen fikri ile Mutlu Beslen Kooperatifinin isim fikrinin çocuklar olduğu tescillendi. Biz gelirimizi çölyaklı çocuklara ürün dağıtarak kullanmaktayız. Biz ortaya konulan ürünlerin emeği olan kadınların emeklerini ve kira, vergi vb. giderlerimizi ödedikten sonra kalan kar kısmı ile ülkemizde çeşitli bölgelerde glütensiz ürün desteği sağlamaktayız.”

İfade edildiği üzere sosyal kooperatiflerin kuruluş amaçları sosyal bir ihtiyacın karşılanabilmesi ya da sosyal kültürel ve ekonomik açıdan problem yaşayan bireylerin birliktelik sağlayarak aynı düşünce ve amaç etrafında birleşmeleri sonucu kuruldukları görülmüştür. Amaçların gerçekleştirilmesi ya da ortaya koyacakları faaliyetlerin niçin kooperatif yapılanması üzerinden hedeflendiği ise kooperatiflerin demokratik, katılımcı ve eşitlikçi karar alma süreçlerine hizmet ettiğinin göstergesidir. Sosyal kooperatifler hizmet ettiği alanlarda sağlık, eğitim, hizmet, üretim, çocuk hakları, tarım, gıda, temiz enerji, karasal ve

sudaki yaşamın korunması, toplumsal cinsiyet eşitliği, işsizlik, göç sorunu gibi birçok alanda yapıcı etkisi ve ortaya koyduğu performans ile kalkınma ekonomisine hizmet eden yeni bir soluk olarak görülmelidir.

4.3.2. Sosyal Kooperatiflerin Finans ve Mevzuat Açısından Ele Alınması

Kooperatifler T.T.K. ve 1163 Sayılı kooperatifler kanunu kapsamında ticari işletmelerdir. Ancak bir kooperatifin hem ticari işletme olması hem de kâr amacı gütmeyen bir oluşum içerisinde faaliyetlerini devam ettirmesi sosyal kooperatiflerin tanımına uygun bir kooperatifçilik modeli açısından anlam bulanıklığına sebep vermektedir. Çoğu sosyal kooperatif ya da klasik kooperatif hareketi sosyal kooperatif gibi hareket ettiğinin farkında bile olmamasının sebebi kooperatifçiliğin bir işletme modeli olması ve bu model üzerinden sosyal kalkınmaya hizmet etmek isteyen oluşumların kooperatifçilik tanımı içerisinde net bir şekilde ifade edilmemelerinden kaynaklanmaktadır.

Bugün dünyada AB, BM, ILO, ICA, ICAO vb. kuruluşlar kooperatifleri desteklemektedir. Ülkemizde de kalkınma planları ile kooperatifçilik stratejisi ve eylem planları ile kooperatifçiliğin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Kooperatifler yapmış oldukları faaliyetler ve üretmiş oldukları mal ve hizmetlerin getirisini ortaklarına kar dağıtım politikaları ile dağıtarak belirli bir kazanç elde etmeyi hedeflemişlerdir. Kooperatifçiliğin geliştirilmesi ve sürdürülebilmesi mali açıdan sürdürülebilirlik ile mümkündür. Kooperatiflerin desteklenmesi amacı ile çeşitli destek programları açıklanmakta kooperatiflerin istihdam, makine teçhizat alımı ve fuar alanlarına katılımlarının artırılması ile yeni pazar alanlarının keşfedilmesine yönelik adımlar atılmaktadır. Ancak sosyal kooperatifler kar dağıtım politikası ile kazanç getirici faaliyetleri diğer kooperatifler gibi olmamakla birlikte aynı zamanda kooperatiflerin sürdürülebilirliğini sağlamak zorunda kaldıklarından sosyal kooperatiflerin finans ve mevzuat açısından yapısının ele alınmasında fayda bulunmaktadır.

Kalkınma Atölyesi Kooperatifi kuruluşunun 2000’li yıllara dayanması kooperatifçiliğin o dönem için bulunduğu ortamı ve kooperatiflere verilen desteği değerlendiren Kalkınma Atölyesi şu hususlara dikkat çekmiştir:

“O dönemde kooperatiflere dayalı bir istihdam yaratma, dezavantajlı gruplara kooperatifler üzerinden ulaşma ya da kadın emeğinin kooperatifler üzerinden ekonomiye kazandırılması gibi farkındalık olmamakla birlikte KOOP-DES ya da Ticaret Bakanlığı fonları gibi fonlar yoktu ve her kooperatif kendi yağında kavruluyordu. Günümüzde de hiçbir kamu kurumu ya da belediyeden destek

ilişkimiz yok. Bizim kamuda dâhil profesyonel iş anlayişımız var. Aslında şu an Ticaret Bakanlığı tarafından yûrûtilen KOOP-DES gibi programların bizim gibi kooperatiflerinde yararlanacağı şekilde dûzenlenmesini tercih ederiz. Ancak bakanlıkların bu anlamda yayınladığı fonlar maalesef ûretime dayalı. Kooperatiflere dayalı kadın kooperatiflerine yûnelik desteklere ise pozitif ayrımcılık yûnûnden bir itirazımız yok. Ama en azından kadın kooperatiflerinin KOOP-DES programından aldıkları destekler ile bir şeyler yapabildiğine şahit oluyoruz. Ama programın en azından bizim gibi kooperatifleri kapsayacak şekilde genişletilmesinin dûşûnûlmesi gerekmektedir. Sadece ûretime dayalı değil hizmet temelli işler yapan, bilgi ûretimine yûnelik işler yapan kooperatiflerinde insan kaynağının geliştirilmesi ve kapasitelerinin artırılması gibi konularda bileşenleri olması bizim ûnerimizdir.”

Meryem Kadın Girişimi yapmış olduğu değerlendirmede kar etme politikasını şu şekilde tanımlamıştır.

“Gûvenceli istihdam ûzerine şalışmalar yûrûtûyoruz. Kâr amacı gûtmûyor değiliz. Kooperatif bir işletme modelidir. Kar dağıtmıyoruz. Kooperatiflerin kara geçmesi çok zor olmakla birlikte edilen kâr payı da dağıtıldığında kooperatifin ayakta kalması mûmkûn gûrûnmûyor. Meryem Kadın Kooperatifi kar etmeyi ûnemsiyor. Kooperatif kar etmeli ki kooperatif sûrdûrûlebilirliğini sağlasın, kadın istihdamını artırılsın. Çûnkû biz Kooperatifinizin toplumsal fayda odaklı (kâr amacı gûtmeyen) şalışma fikrinin motivasyonunu toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için kadın istihdamını artırmaktan aldığına inanıyoruz.

Ayrıca kadın kooperatifleri olarak Koop-Des projesinden yararlanarak Tarlada kullanılmak ûzere 11 tane ekipman alımı gerçekteştirdik. Adana Bûyûkřehir Belediyesi destekli bir kooperatifiz. Belediye 60 dõnûmlûk bir tarla tahsis etti, bu alanda çiftçilik yapılmaktadır. Adana Bûyûkřehir Belediyesi, Uluslararası Gõç Ôrgûtû (IOM) ’in desteğiyle belediye arazisi ûzerine bir dõnûmlûk alada kurutma tesisi yapıldı ve burası meyve sebze kurutarak ve kadın istihdamı sağlayarak mali sûrdûrûlebilirlik sağlıyor. Ayrıca tekstil atõlyemizde bulunmaktadır.”

Başka Bir Okul ise kendi kooperatiflerini bir nevi ôzel bir işletme bir nevi iste sivil toplum ôrgûtû gibi gûrdûklerini belirtmektedir. Bu konuda belediyelerin kooperatifimizi bir

şirket gibi gördüklerinden kamusal kaynak kullandırma konusunda çekingen davranmalarından bahsetmektedir. Aslında doğrudan destek almadıklarını ancak ticari bir amaç gütmedikleri, kamusal faydayı amaç edindikleri şeklinde faaliyet göstermelerinin yanında kamuda çalışan öğretmenlere de destek vermeleri hususu küçük iş birliklerini beraberinde getirdiğini belirtmektedir. Kooperatif olarak en büyük desteğin kurulmamız aşamasında bulunduğumuz çevredeki güçlü kooperatiflerden tecrübelerinin kendi kooperatifleri ile paylaşılması şeklinde olduğunu söylemektedir.

Başka Bir Okul mevzuat açısından eksikliklerin illaki olduğunu temelde ortaklık modelleri açısından düzenlemelerin yapılması gerektiğini belirtmiştir. Kooperatiflerin güçlü kılan olgunun ortak katılımları üzerine duran Sancak farklı ortaklık modellerinin gönüllü ortaklık, ön ortaklık, tam yetkili ortaklık, geçici ortaklık modelleri olmasını istedik. Burada temel amaç kooperatiflerin belirli bir büyüklüğe ulaştığında yönetsel açıdan ortaya çıkan zorluklar. Ayrıca sosyal kooperatifler dernek ile işletme arasındaki yapılanmalar olup üst birlik kurmaları ve örgütlenmeleri açısından yasal düzenlemelerin yapılmasının önemli olduğuna vurgu yapmaktadır.

Yerküre Kalkınma kâr amacı gütmemek ve kamu yararı güden bir sivil toplum kuruluşu gibi hareket ederek sivil toplum kuruluşlarına açılan birkaç destek programından yararlandıklarını ancak maddi olarak değil web sitemizin tasarımı vb. maddi olmayan destek türlerinden yararlandığını beyan etti. Ancak destek programlarından yapmak istediklerimiz politikaların düşündüğümüz ilkeler çerçevesinde çalışmalarımız destekleyecek projelerden yararlanmak istediklerini belirtti. Bu tür desteklerin çok yaygın olmadığından bahsetti. Biz çeşitli üretim araçlarını destekleyecek kurumsal desteklerin olmasını önemsiyoruz. Bu tarz personel istihdam ve yönetim vb. desteklerin kooperatifler için önemli olduğunu beyan etti.

Ayrıca Yerküre Kalkınma'nın belirtmiş olduğu şu husus dikkat çekicidir:

“Bizim gibi bilgi üreten kooperatiflerin erişebileceği ekonomik büyüklük sınırlı. Mali sürdürülebilirlik açısından özellikle yeni kurulan kooperatiflerin desteklenmesi açısından kooperatifin belirli bir mali büyüklüğe gelene kadar bazı vergi ve harçlardan istisna tutulabileceğini belirtmek isterim. İlk istihdam edeceği personelin sigorta giderlerinin devlet tarafından karşılanabilmesi gibi teşvik edici uygulamalar olabilir. Burada bu istisnaların sadece kâr amacı gütmeyen ya da sosyal kooperatifler açısından uygulanması mevzuat açısından düzenlenebilir

Ayrıca mevzuat açısından yapılan değerlendirmede Yerküre Kalkınma mevzuatın sadeleştirilmesi gerektiği ve kamunun kooperatiflerin hamisi olmasından ziyade rolünün Anayasada yazan ifade gibi destekleyici bir rolü olması gerektiğini belirtti. Ama bu konunun sosyal kooperatifler açısından dünyada var olan örnekleri ve tabandan gelen düzenleme ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir düzenlemenin kamu tarafından yapılması gerektiği vurgusu yapan Doğan bunun şartları belirlenmesi ötesinde bu sosyal kooperatif statüsü kazanan kooperatiflerin bu özelliklerini kaybedip kaybetmedikleri konusunda denetim mekanizması oluşturulabileceğine vurgu yapmıştır.

Genç İş Kooperatifi kooperatifler açısından yapısal ve mali zorlukların neler olduğuna dair yapmış olduğu açıklamada şu hususları ortaya koymuştur:

“Bir ticaret şirketi olan kooperatiflerin diğer ticaret şirketleri ile prensipte aynı vergisel yükümlülüğe sahip olacağı muhakkaktır. Sosyal kooperatiflerin göreceli üstünlüğü vergisel muafiyet/istisnalardan değil yarattığı toplumsal artı değerden ileri gelmelidir. Kamu politikası eğer bu toplumsal artı değeri artırma niyetinde ise o halde sosyal kooperatiflerin vergilendirmesini diğer ticaret şirketlerinden farklılaştırabilir. Muafiyet veya istisna olmaksızın örneğin kooperatiflere müterakki/artan oranlı kurumlar vergisi uygulanabilir, sosyal kooperatiflere ilk 5 yıl veya yıllık bilançolarına göre %10’dan %22’ye yükselen oranlı kurumlar vergisi uygulanabilir.

İkinci olarak, özellikle kamu alımlarında sosyal ölçütlerin bir değerlendirme kriteri olarak konması ve/veya kooperatiflerden alımların öncelik verilmesi (alınamıyorsa diğer ticaret şirketlerinden teklif alınması usulü) yarar sağlayabilir. AB’de bu uygulama “sosyal satın alma” olarak adlandırılmaktadır- öncü örnekleri İspanya yerel yönetimlerinde görülmektedir.

Sosyal kooperatifler açısından bir diğer mali aksaklık kurumlar vergisi muafiyeti alma hakkına da dayanak oluşturan ortak içi-ortak dışı işlem durumudur. 5520 sayılı kanuna göre sermaye üzerinden kazanç dağıtılmayan, Yönetim kurulu başkan ve üyelerine kazanç üzerinden pay verilmeyen, yedek akçelerini ortaklara dağıtılmayan ve sadece ortakları ile iş gören kooperatifler kurumlar vergisi muafiyetinden yararlanırlar. Ortağı olmayan yararlanıcılar ile ticari faaliyet yapan sosyal kooperatiflerin bu faaliyeti ortak dışı işlem addedilmekte ve tüm

vergilere tâbi kılınmaktadır. Hâlbuki bu faaliyet ortak içi işlem sayılsaydı muafiyet hükümlerine uyulmuş olacaktı.

Mutlu Beslen Kooperatifi yapmış olduğu çalışmaların hiçbir şekilde kar beklentisi içerisinde yapılmamasına rağmen kar amaçlı kurulan kooperatifler ile aynı kefedeki değerlendirilmesine ilişkin yapmış olduğu itirazı şu sözlerle bitirdi:

“Özellikle kooperatifler açısından geçmişte oluşan imaj sorunu insanların kooperatifleşmesinden kaçmasına neden olmuş. Yapı kooperatiflerinin olumsuz sonuçlanması, üretici kooperatiflerinin yaşanan olumsuzluklar insanların ön yargılı baktıkları bir durumu kooperatifleşme. Ancak son yıllarda artışı devam eden kooperatif kurulmalarını normal karşılamıyoruz. Çünkü bizim bir amacımız ve sebebimiz var. Amaçsız ve kuruluş sebepleri belli olmayan kooperatiflerin kuruluşları açısından bir denetim mekanizması geliştirilmesini istiyoruz. Çünkü bu yapıların başarısızlığı kooperatifleşme sürecine olumsuz imajın yeniden gündeme gelmesine neden olacaktır. Biz kooperatifleşme açısından son yıllarda oluşan imajın devam ettirilmesi inancındayız. Ülkemizde sivil toplum örgütü ve derneklere çok destek olunduğunu düşünmüyorum. Biz gelir düzeyi çok iyi olmayan anne ve babalar tarafından kurulmuş bir kooperatifiz. Ve gelirlerimiz kooperatif olarak kısıtlı. Kooperatif olarak yazmış olduğumuz projeler bulunmaktadır. Bu konuda Kızılay ve UNHCR tarafından yürütülen “Kooperatif, Kooperatif Girişimi ve Sosyal Girişim Kapasite Geliştirme Destekleri” projesi kapsamında kooperatifimiz makine ekipman ve ham madde desteği aldık ve üretimimize başlamış olduk. Belediyeler ile yapılan görüşmelerimizde ise ürünlerin dağıtımı ile ilgili destekler almaktayız. Belediyeler bizlerden ürün alarak çölyaklı hastalarımıza dağıtarak bizlere destek vermektedir. Bizler sosyal kooperatif olarak Tarım Bakanlığı’na bağlı kooperatifiz. Ancak Ticaret Bakanlığı’nın sağlamış olduğu Koop-Des programından yararlanamıyoruz. Bu konuda kooperatiflerin bir çatı altında toplanmasında fayda olacağını düşünmekteyim. Biz mali zorluk açısından bizler kâr amacı güden kooperatifler ile kâr amacı gütmeyen kooperatifler açısından kanuni açıdan bir farkımız yok. Aslında öncelikli olarak bu ayrımın yapılması gerekmektedir. Ben kâr amacı gütmeyen kooperatiflerin pozitif ayrımcılık olması gerektiğini düşünüyorum. Biz kâr amacı gütmeyen kooperatiflerin mali açıdan desteklenmesi sürdürülebilirliğimiz açısından önemli.

Ayrıca biz sosyal kooperatifçilik ile ilgili bir tanım olmadığından kanunları yeterli bulmuyoruz. Bu bizi rekabet ettiğimiz yapılar karşısında dezavantajlı konuma düşürüyor. Bu bizim sağladığımız faydayı düşürüyor. Bu eksikliklerimiz açısından ülkemizde çalışmalar yapılmakta ancak somut olarak atılan bir adım yok. Bu konuda sosyal kooperatiflerin sürdürülebilirliği açısından destekleyici adımların atılması gerekmektedir. Bunlar vergi indirimi, KDV muafiyeti, sosyal kooperatiflerin üretmiş olduğu ürünlerin satılması ve pazarlanması hususunda destekler en azından bizim statümüzdeki kooperatifleri ayakta tutacaktır.”

Yapılan mülakat görüşmelerinden anlaşılabacağı üzere sosyal kooperatiflerin diğer kooperatifler gibi kâr amacı güden kategorisine alınıp vergisel muafiyet sağlanmaması sosyal kooperatifler için bir dezavantaj olarak görülmektedir. Yine kooperatiflerin özellikle mali açıdan sürdürülebilirlik sağlayabilmeleri için belirli bir kazanç getirici faaliyetle mümkün olduğu aşikâr. Burada kooperatiflerin tescil, muhasebe, noter, ofis vb. giderleri için aidat ya da üyelerinin başka işlerden elde ettikleri gelirin belirli bir oranının kooperatif kasasına aktarılması ile ayakta kaldıkları gözlemlenmiştir. Bu açıdan ele alındığında kooperatiflerin kâr amacı gütmemesi açısından ele alınması toplumsal faydaya dönüşen faaliyetleri ile ilgili devletin kooperatiflerin mali yapısına destek olması bakımından muafiyet sağlamasında fayda olduğu gözlemlenmiştir.

4.3.3. Sosyal Kooperatiflerin İş Birliği ve Dayanışma Açısından Ele Alınması

Kooperatiflerin her biri tek başlarına amaç ve faaliyetlerini gerçekleştirmek için faaliyetlerini sürdürmekte olsa da çeşitli alanlarda faaliyet gösteren kooperatiflerin birbirleri ile dayanışma içerisinde olması ve iş birliğine gitmelerinde fayda olduğu düşünülmektedir. Özellikle sosyal kooperatiflerin toplumsal bir fayda yaratma düşüncesi ben yerine biz olgusunun daha önemli hale getirmiştir. Sosyal kooperatiflerin sahada yapacakları iş birliğinin toplumsal faydanın boyutunu büyüteceğini düşünmekteyiz. Sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından sosyal kooperatiflerin her birinin kendileri için belirli bir küçük alanda faaliyet gösterdikleri görülmüş olup dayanışmanın SKA ana başlıkları açısından getirisinin daha büyük olacağı düşünülmektedir. İster toplumdaki bir sosyal açığı kapatmak isteyen kooperatifler olsun isterse kendi dezavantajlı durumlarının ortadan kaldırılması hedefi taşıyan kooperatifler olsun belirli bir dayanışmanın ürünü olarak bu toplumsal faydayı sağlayabilmektedirler.

Bu kapsamda “Başka Bir Okul Mümkün” kooperatifinin eğitimde yeni bir arayış arayan ortaklarının dayanışmasının hem kamu nezdinde hem de diğer aileler nezdinde bir fayda ortaya koyduğu görülmektedir. Başka Bir Okul dayanışmanın ortaya çıkardığı faydaya ilişkin görüşlerini ortaya koyarken şu ifadeleri kullanmıştır.

“Bizler aynı fikirden beslenen kooperatifler olarak sürekli irtibat halindeyiz. Bu konuda bir farkındalığın arttığına düşünmekteyim. Kooperatiflerin özelliklerinden biriside güçlü bir iş birliğidir. Ancak ekonomik sorunlar kooperatiflerin bir araya gelmeleri ve güçlenmesi açısından önemli bir engel. Ayrıca kültürel düşünce yapımızın küçük ama bizim olsun düşüncesi anlayışı bir araya gelip iş birliğini yapmayı zorlaştırmaktadır. Tarım kooperatifleri ile gıda toplulukları üzerinden çalışmalarımız var. Bizim için gıda ve tarım önemli. Bu yüzden tarımsal kalkınma kooperatifleri ile yapmış olduğumuz ortak çalışmalar mevcut.

Yerküre Kalkınma ise dayanışmanın kooperatifler için önemi ve mevcut durumun analizini yaparken aslında dayanışmanın mevzuat açısından bölge birlikleri, merkez birlikleri vb. yapılanmış durumda olduğuna vurgu yaptı. Ancak bu yapı tarihsel açıdan baktığımızda kooperatifçiliği geliştirecek, iş birliği yapılacak bir ortamı şekillendirememiş. Bu konuda son yıllarda kooperatifçiliği geliştirilmesi açısından kamunun yapmış olduğu atılımlar ile bazı örgütlenmelerin dayanışmayı geliştirici adımlarını önemli bulduğunu belirtti. Bu konuda KEDEM’in daha çok kadın kooperatiflerine yönelik çalışmaları örnek verirken Sosyal kooperatifçilik mükemmeliyetçilik merkezi gibi ihtiyaç haritasının yapmış olduğu çalışmalar ile Genç İş Kooperatifinin Yeni Nesil Kooperatifler Ağı olarak ortaya koyduğu çalışmalar kooperatifler için dayanışmanın daha ileriye taşınacak olması açısından olumlu bulduğunu belirtmiştir.

Kooperatifler arsında iş birliğinin aslında kooperatifleri geliştirici bir etken olduğunun örnekleri ortadayken her kooperatifin kendi alanı ile ilgili konularda uzmanlaşarak bu tecrübe ve fikirlerini diğer kooperatiflerle paylaşması kooperatiflerin gelişimi açısından önemli bir güç. Bu konuda kalkınma atölyesinin dayanışma açısından verdiği örnek kooperatiflerin geliştirilmesi ve dayanışmanın artırılması için önemli.

“Biz aslında kendi çalıştığımız alanlarda iş birliği yaparız. Ancak örnek vermek gerekirse örneğin kırsal kalkınma alanı ile ilgili bir çalışma yapılacağı zaman bunu kendisine dert edinmiş Yerküre kooperatifi ile yan yana gelmeye çalışırız. Diğer bir

örnek Adana ilinde dağıtılacak olan hijyen kitlerinin dağıtımı için Meryem Kadın Kooperatifi ile iş birliği içerisindeyiz. Bir dönem üretim yapan kooperatiflerden kendi ortaklarımıza dağıtmak üzere toplu alımlar yaptığımızda oldu. Biz çalıştığımız ve ilgi duyduğumuz alanlarda kooperatifler ile yan yana gelmekteyiz. Ama şunu çok isteriz örneğin yazılım ile ilgili kooperatif olsa ve biz hizmet alsak. Ya da çeviri ile ilgili kooperatif olsa ve çevirmen ihtiyacı olduğunda o kooperatiften hizmet alsak. Araç kiralama kooperatifi gibi karşılıklı ihtiyaçların giderildiği kooperatiflerin çeşitlenmesinde fayda var. Bu çeşitlilik sayesinde dayanışmamız artsa ve ekonomik açıdan çemberimizi büyütebilsek.”

Kooperatifler arasın iş birliği ve dayanışma için olumsuzluklarında yaşandığını belirten Meryem Kadın Girişimi farklı bir yaklaşım ve sorun ile şunu belirtmektedir;

Türkiye’de bazı kooperatifler arasında ilişkiler kurulabiliyor ama birçoğu için bu söz konusu olamıyor. Sonuçta bu bir işletme modeli ve serbest piyasa kanunları kooperatifler için de geçerli olmaktadır. Her kooperatif kendi ayakları üzerinde durmaya ve ortaklarını kalkındırmaya odaklanmış durumdadır. Başka kooperatiflerle belli alanlarda bir araya gelinebiliyor. Fuarlar, Pazar yerleri, satış noktaları gibi alanlarda bir araya gelinebilmekte. Ancak kooperatifler arası iş birliğinin kurulamamasının temel faktörleri arasında siyasallaşma bulunmaktadır

Kooperatifler arasında dayanışma ve iş birliği ile ilgili Genç İşi Kooperatifinin içinde bulunduğu örgütlenmeler, yapmış olduğu öncülükler ve dayanışma için geliştirmiş olduğu programlar sosyal kooperatifler ve yeni nesil kooperatifler için son derece önemli. Bu konuda Genç İşi kooperatifin Uluslararası Kooperatifler Birliği Gençlik Komitesinde Avrupa’yı temsilen yönetim kurulu üyesi olması ile Yeni Nesil Kooperatifler Topluluğu, TSGA, Young European Cooperators Network (YECN) üyesi olması kooperatiflerin dayanışma birliği içinde hareket etmesi ve sosyal kooperatifçiliğin evrensel ilkelerinin benimsenmesi açısından önemli.

Genç İşi Kooperatifi kooperatifler arasındaki dayanışma ilişkilerine ilişkin yapmış olduğu açıklamada şu hususlara dikkat çekmiştir.

Genel olarak örgütlenmelerde sıkıntılarımız var. Bu sıkıntılar hem kooperatif iç işleyişinde hem de kooperatiflerin kendi arasında yapacağı iş birliklerini engellemektedirler. Sosyolojik olarak bireyselleşme ve rekabet kültürü

kooperatifler arası ilişkiler ve ortaklar arasında bir problem yarattığını söyleyebilirim. Bunu sivil toplum örgütlerinde de görmekteyiz. Bir ağın altında bir araya gelememe problemi her kooperatifin kendi alanında çalışmasına neden olmaktadır. Biz Genç İşi kooperatifi olarak birtakım amaçları hem kendimiz hem de diğer kooperatifler için geniş manada sosyal ve dayanışma ekonomisini kapsayan bütün bileşenleri ve örüntüleri bir araya davet ederek ortak bir iş çıkartma peşindeyiz. Bu nedenle Yeni Nesil Kooperatifler adında bir ağ tanımladık. Bu yeni nesil kooperatiflerden ne anlaşılması gerektiği konusunda ABD ve diğer Avrupa örneklerini de araştırarak ülkemizdeki yeni nesil kooperatifler ile ilgili kavramsal çerçeve oluşturmak adına bir araya gelerek tartışma ortamı hazırladık. Ve yeni nesil kooperatifler tanımı yaparak yeni nesil kooperatifler ağı oluşturduk. Bu kooperatifler olarak düzenli olarak bir araya gelememe sorunumuzu bir kenara bırakırsak kooperatiflerin bir etkileşim alanı oluşturmaya ve birbirini tanıması açısından önemli bir adım olarak görüyorum. Biz savunuculuk faaliyetlerimizi yaparken birçok kooperatifin kuruluşu esnasında ve kapasite geliştirme eğitimleri sağlıyoruz. Burada en önemli nokta kooperatifin ortakları arasında meydana gelebilecek çatışma ortamlarının kooperatifin dağıtılmasına ve çalışamaz hale gelmesine yol açmadan nasıl bir süreç ile yönetilebileceğine ilişkin çeşitli oyunlar ve webinar faaliyetleri sürdürmekteyiz. Ancak bireysel olarak değerlendirmem sonucunda bu emeğin karşılığını tam olarak alabildiğimizi düşünmemekteyim.

Genç İşi Kooperatifi amaçlarını sıralarken üç hususa dikkat çekmiştir.

- Sosyal ve dayanışma ekonomisinin paydaşları ve özellikle kooperatiflerin kapasitesini geliştirmeye yönelik faaliyetleri
- Kooperatifçilik kavramı üzerinde bilgi ve farkındalık oluşturma çabası
- Yapılan girişimler yolu ile ortakların insan onuruna yakışır iş ve geçim kaynaklarına ulaşmasının sağlanması.

Amaçları açısından da incelendiğinde sosyal ve dayanışma ekonomisinin bileşenlerini bir araya getirici faaliyetler yürüttüğü yeni nesil kooperatiflerin dayanışma içerisinde daha güçlü toplumsal fayda yaratmasını hedeflediğini görebiliriz.

Genç İşi Kooperatifinin öncülük ve savunuculuk yaptığı birçok alanda yolunun kesiştiği kooperatiflerden birisi olan Mutlu Beslen Kooperatifi faaliyet alanı itibarıyla kurduğu

dayanışma ağı sosyal kooperatiflerin dayanışma ekonomisi için önemi kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesi için ise önemli bir araç olduğunun göstergesidir. Kooperatiflerin dayanışma ve iş birliği açısından önemine ilişkin yapılan açıklamada Mutlu Beslen şunları ifade etmiştir:

“Ülkemizin her bölgesindeki beşer tane çocuğa glütensiz ürün desteği sağlamaktayız. Bu konuda örnek vermek gerekirse Şanlıurfa ilimize bir destek gönderdik. Edirne ilimize yine glütensiz ürün desteği sağladık. Deprem bölgesindeki 1001 çocuğa glütensiz ürün desteği sağladık ayrıca un gönderdik. Afetlerde en çok etkilenen engelli bireyler. Bizim gibi beslenme problemi olan bireylerin daha çok sorun ile karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle deprem döneminde oluşan farkındalık ile beslenme engeli olan bireyler için önlem alınmasını istedik. Ancak bununla ilgili yeterli tedbir alınmadı. Biz bu konuda faaliyet gösteren dernek vb. kuruluşlar ile temas kurarak glütensiz ürün desteği sağladık. Bu şekilde iş birliklerimiz devam etmektedir. Aslında kooperatifler ile dayanışma içerisinde olmak adına üst birliğe üye olmak istemekteyiz ve konu hakkında araştırma içerisindeyiz. Biz üst birliğe üye olmanın bize ve onlara bir şeyler katması gerektiği düşüncesindeyiz. Gen İşi kooperatifi ile ilişkilerimizde bizlere mentorluk desteği sağlamaktadırlar. Ayrıca yeni nesil kooperatifler üyesiyiz.”

Özellikle deprem, sel, yangın gibi doğal afet zamanlarında sivil toplum kuruluşları, devlet, yardım kuruluşları ve sivil hareketlerin yanında sosyal kooperatifler karar alma, krizlere karşı refleks gösterme konularında attıkları hızlı adımlar ve bölgedeki kooperatifler, sivil toplum, belediyeler vb. kuruluşlar ile kurdukları dayanışma ağının önemli olduğu görülmektedir. Toplumsal bir ihtiyacın karşılanması ya da toplumsal bir sorunun giderilmesi açısından öneminin örnekleri ile ortaya konulduğu sosyal kooperatifler gelecekte dayanışma ekonomisinin önemli bileşenleri olacaktır.

Dayanışmanın klasik kooperatiflere göre yeni nesil kooperatiflerde daha güçlü kılınması kooperatifçiliğin yeni bir boyut kazanmasında önemli olduğu düşünülmektedir. Bu yeni boyut kooperatifçiliğin ülkemizdeki imajının yeniden çizilmesi ve kooperatiflerin demokratik yönetim anlayışının pekişmesi ile sosyal fayda etkisinin daha güçlü ortaya konmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca etkileşim halindeki kooperatiflerin öğrenme, yönetme, katılım ve mal ve hizmet üretimin ortaya konuluş biçimi ile ortaklar arası ilişkilerin güçlenmesine olanak verecektir.

4.3.4. Sosyal Kooperatiflerin Kalkınma ve Kooperatifleşme Açısından Ele Alınması

Araştırmanın örnek olay incelemesi kısmında ele alınan kooperatiflerin toplum yararına yürütmüş oldukları faaliyetler dışında kooperatifler arası iş birliği kapsamında birçok kooperatif ile bağının olduğu ayrıca toplumsal olaylar, sosyal sorunlar ve eşitsizliklerin çözümünde iş birliği yaptığını tespit etmiştik. Sosyal kooperatifçiliğin tanımının içerisinde yer alan ve hedef kitlesini oluşturan işsizler, kadınlar, gençler, engelli ve mülteciler gibi dezavantajlı grupların eşitsizliklerini giderme amacı kooperatifleşme süreci ile birlikte sosyal kooperatiflerin saha çalışmaları, iş birlikleri bu amacın çemberinin genişlediğine ve toplumsal faydanın etkisinin güçlendiğine işaret etmektedir.

Bir savunuculuk fikri ile hareket eden Genç İş Kooperatifinin kalkınma açısından ortaya koyduğu öncülük ve hedefine aldığı hassas grupların eşitsizliklerinin giderilmesi için yürüttüğü faaliyetler ve ortaya koyduğu fikirler kooperatifleşmenin sosyal kooperatifler ve kalkınma ekonomisi açısından önemini ortaya koyan başlı başına bir örnek olarak sunulabilir.

Genç İş Kooperatif hedef kitlesi olarak belirlediği Gençler, Ücretsiz Ev Emekçileri, Engelli ve Engellenmiş Bireyler, Mülteciler ve Kent Çeperinde Yerleşik Grupların istihdam, sosyal hayata uyum, emeğin değer kazandırılması gibi birçok hedef sosyal ve dayanışma ekonomisi açısından büyük önem arz etmektedir.

Gençlerin eğitim ve ekonomik yapı içerisinde yer almalarının kooperatifleşme yolu ile sağlanması konusunda öncü bir fikir ortaya koyan Genç İş Kooperatifi kooperatifleşmenin ortaklık yapısının sınırlı sorumlu olması ve düşük sermaye getirmesi olanağına dikkat çekmektedir. Kendi hazırladıkları ana sözleşmeleri ekseninde hareket kabiliyeti yakalayarak iş sözleşmelerinin emredici ve hükmedici maddelerinden bağımsız kendi demokratik yapıları ekseninde kendi namına çalışmalarına olanak sağlaması açısından kooperatifçiliğin nitelikli iş gücünün istihdama katılmasını teşvik edecektir. Ülkemizde kadınların ev işleri ile uğraşmaları nedeniyle daha az işgücüne katıldıkları tespit edilmekle birlikte kooperatifleşme yolu ile ev kadınlarının demokratik, katılımcı ve iş saatlerinin kendileri tarafından belirlenen iş modelleri yaratılabileceği fikrini ortaya koymaktadır. Genç İş Kooperatifi engelli bireylerin kendi demokratik yönetimleri aracılığı ile üreten ve yöneten konumda ucuz ve ulaşılabilir ürün ve hizmet ortaya koymasına kooperatiflerin olanak sağlayacağını ve ekonomik refah yanında sosyal bütünleşmenin engelli bireyler açısından ulaşılabilir hale geleceğine dikkat çekmektedir. Mülteciler ekseninde kurulan kooperatiflerin kültürel çeşitlilik, sosyal bağlar ve insan kaynağı

vb. ihtiyaçlar açısından önemli olduğunu, kent çeperlerinde insan kaynağının kooperatifleşme yolu ile ekonomiye kazandırılacağını, bu gruplar için refah düzeyinin artırıcı etkisinin hissedileceğini belirtmektedir.

Kalkınma Atölyesi Kooperatifi eğitim, ocuk hakları, barış, inovasyon, yaşlılık, kooperatifçilik, Arı dostu şehir atölyeleri şeklinde farklı alanlarda kalkınma ekonomisinin ülkemiz açısından sürdürülebilir projeler üreterek bu projelerin sürdürülebilir ve tekrarlanabilir şekilde başarılı olmasını amaçlamıştır. Mülakat sürecinde de Kalkınma Atölyesi Kooperatifinin ortaklarının sosyal kooperatifçilik ile ilgili genel düşüncesini ortaya koyan etinkaya sosyal kooperatiflerin ülkemizde çok tanınmadığını daha çok tartışılmasını ve tanıtılmasını istediğini belirtti. rneklerinin daha çok İspanya İtalya vb. lkelerde gördüğümüz sosyal kooperatiflerin kurumsal yapı ve anlam bakımından ülkemize özgü bir tanımının yapılmasının sosyal kooperatiflerin neden var olduğu neye hizmet ettiği ne şekilde çalıştığının anlaşılması ve anlatılması açısından önemli olduğunu belirtti.

Kalkınma Atölyesi sosyal kooperatiflerin önemine ilişkin yapmış olduğu şu açıklamada ise kooperatiflerin aşağıda yaşadığı zorluklara dikkat çekmiştir:

“Bu alanda çok kooperatif yok. Keşke daha fazla kooperatif olsa. Aslında hepimizin sıkıntısı kooperatif olmanın getirdiği dezavantajlarla uğraşmak. Kaynak yaratma, proje bazlı çalışma, sürdürülebilir işlerde çalışıyor olmamak ve kooperatif yönetmenin getirdiği idari yaptırımlar ve prosedürde yaşanan zorluklar bizim en sıkıntılı olduğumuz alanlar. Hepimiz anladığı bildiği kadar kooperatifçiliği yaşamaya çalışıyoruz. Kooperatifçilikte gördüğümüz kadar çok alancılık anlayışı yok. Aramızda rekabet yok. Dayanışma ve iş birliğine ihtiyacımız var. İçimizde İhtiyaç Haritası gibi deprem bölgesinde güzel işler yapan arkadaşlarımız var. Kooperatife olan desteği sürekli hale getiremezseniz ve sürdürülebilir haline getiremezseniz maalesef tasfiye halinde ibaresini tabelaya asmak zorunda kalırsınız.

Covid-19 ile birlikte krizler gündemimize girdi. Bu dönemde biz önceliğimiz olan dezavantajı grupları bu krizlerin etkisinden nasıl kurtarabiliriz onu düşündük. Aslında o dönemde afet, deprem, kriz gibi olağanüstü zamanlarda neler yapılabilir düşünmeye başladık. Hedef kitlemiz mevsimsel tarım işçileri doğa şartlarının getirdiği ani değişimler karşısında krizlere çok açık bir grup. Bu konularda daha

emekleme aşamasındayız ve yeni yeni öğreniyoruz. Deprem konusunda yaşananlar bizim için çok öğretici oldu. Eğitim, sağlık ve kalkınma alanında bu zamanlarda neler yapılabilir üzerinde çalışıyoruz. Ayrıca bu gibi dönemlerde kendi ortaklarımızın çıkarlarını korumak ve refah düzeylerini korumak adına elimizdeki imkânların kısıtlı olduğunun farkına vardık. Ekonomik kriz zamanlarında bizim yaptığımız işler ve fonların sayısının azalması karşısında biz ortaklar olarak ta bir kriz planımız olmadığını fark ettik. Krizler bizi iki yönden etkilemektedir. Birincisi hedef kitlemiz olan toplulukların etkilenmesi, iki kendi ortaklarımızın etkilenmesi şeklindedir. Bu krizler karşısında tecrübelerimiz yeni ve öğrenme aşamasındayız.”

Meryem Kadın Girişimi ise tamda Covid-19 ile mücadelenin başladığı yıllarda faaliyetlerine başlayarak sosyal bir kooperatif olarak toplumsal bir krizin içerisinde bulmuş kendisini. Meryem Kadın Girişimi bu konuda kuruluş döneminin dezavantajı açısından yapmış olduğu açıklamada kooperatifin kuruluş aşamasında yaşamış olduğu olumsuzlukları ortaya koymuştur:

Meryem Kadın Kooperatifi, Covid-19 pandemi döneminde kuruldu. Birçok ürünü tarlada kaldı, Pazar bulamadı. Kadın kooperatifleri çok kırılgan işletmelerdir. En küçük bir krizde yok olma tehlikesiyle, dağılmayla karşı karşıyadır. Kriz ve olağanüstü durumlarda, afetlerde ilk kaybeden kadın kooperatifleri oldu. Sosyal bir dayanışma örneği sergileyerek 6 Şubat depreminde ilk günden itibaren kurutma serasını acil destek merkezine çevirmiş ve o günden bugüne deprem bölgesine desteğini sunmuştur.

Kalkınma ekonomisi açısından önemli bir örnek olan Meryem Kadın Kooperatifi sosyal bir kooperatifçilik örneği olması yanında kadın emeğinin değerlendirilmesi açısından önemli bir performans ortaya koymaktadır. Yerel yönetimlerin yerel kalkınma açısından destekleyici ve itici bir güç olduğu bir ortamda kadın dayanışmasının ortaya çıkardığı sosyal güç bulunduğu ortamın ekonomik, sosyal ve kültürel yapısına katkı sağladığı görülmektedir.

Meryem Kadın Girişimi'nin kendi anlatımı ile Meryem Kadın Kooperatifinin mülteci ortaklı olması göç konusunda acil destek oluşturma konusunda yetkin durumda olduğunu göstermektedir. Bu alandaki deneyimi diğer acil durumlara uygulamada da başarı sağlamasına etki etmiştir. Kooperatifin kamu, yerel yönetimler ve insani yardım kuruluşları ile ortak hareket alanları yaratması ekonomik büyüme yönünden ve sosyal eşitliklerin sağlanması açısından

sürdürülebilir projeler ile kadınlar ve sığınmacılar için istihdam alanları yaratmıştır. Dezavantajlı grupların desteklenmesi açısından sosyal bir kooperatif gibi hareket ederken istihdam yaratma ve kadın emeğinin üretime katkı sağlaması açısından kadınların güçlenmesine katkı sağlamaktadır.

Yerküre Kalkınma kooperatifinin çalışma alanlarına baktığımızda agro-biyoçeşitlilik, gıda, kırsal yaşam şartlarının elverişli hale getirilmesi, iklim değişikliği, gastronomi ve yerel kırsal kalkınmanın sağlanması adına yürütmüş olduğu çalışmaların olduğu görülmektedir.

Yerküre Kalkınma aslında sosyal kooperatiflerin devletinde gündemine girmiş olduğunu bu konuda çeşitli tanıtım faaliyetlerinin olumlu olduğunu belirtti. Ancak bu konunun gündeme gelmesinin kooperatifçilik ile ilgili genel müdürlüğünün yönetici ve uzmanlarının vizyonu ile ortaya konmuş bir adım olduğunu düşündüğünü ancak son zamanlar bu hevesin geri plana itilmiş gibi durduğunu belirtti. Burada sosyal kooperatiflerin daha çok kadın kooperatifleri ile öne çıkarılması hususu bu kooperatiflerin daha çok desteklenmesi ile devam ettiği görülmektedir. Bir mevzuat oluşturmada kadın kooperatifleri üzerinden ve ortaklar üzerinden belirli kooperatiflerin sosyal kooperatif olarak kabul edilmesi sosyal kooperatiflerin yeterince anlaşılmadığı ve desteklenmediğini düşüncesini belirtti. Bu alanda ciddi çalışmalar yapılması gerektiğini kriz, ekonomik daralma ve afetler döneminde sosyal kooperatiflerin aktif rol alabilmesi için kamu tarafından daha fazla öncülük yapılması gerektiğini belirtti.

Yerküre Kalkınma amaçlarının neler olduğuna dair yapmış olduğu açıklamalar şu şekildedir.

“Sosyal kooperatifler tanım gereği dezavantajlı gruplara yönelik faaliyetleri ya da dezavantajlı gruplar ile hareket etme tanımı içerisinde değerlendirirsek biz aslında doğrudan dezavantajlı bir gruba yönelik bir çalışmamız yok ya da ortaklar olarak dezavantajlı bir durumumuz yok. Ancak ürettiğimiz bilgi ve ortaya koyduğumuz vizyon açısından yarattığımız etkinin bir toplumsal fayda ürettiğini düşünmekteyiz. Yani yaptığımız işin bir dışsallığı olduğunu düşünmekteyiz. Yaptığımız işler ve amaçladığımız faaliyetler açısından düşündüğümüzde daha iyi bir tarım ve gıda sisteminin nasıl kurulabileceği hakkında bilgi üretmekteyiz. Bu bilginin nasıl hayata geçirilebileceğine ilişkin çeşitli uygulama önerileri geliştirmeye çalışıyoruz. Ya da bu bilgiyi ve sistemi tesis edebilecek kişilerin çalışmalarını kolaylaştırmak, yönlendirmek ve bilgi birikimlerinin farkındalığını artırmak için eğitim

faaliyetlerimiz bulunmaktadır. Aslında yaptığımız faaliyetler dezavantajlı grupların eşitsizliklerinin giderilmesine çeşitli etkileri olacaktır.”

Bu ifadeler ile aslında sosyal kooperatifçiliğin tanım olarak direk dezavantajlı grupları içerisine alması hususuna yeni bir anlam katması bakımından sosyal kooperatiflerin gelişimine, tanıtılmasına ve çeşitliliğine katkı yapan dolaylı olarak etki eden bilgi üretiminin, öncülüğün ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin savunuculuğunu yapan kooperatiflerinde bu tanım içerisinde yer almasının gerekliliği ortaya konulmuş oldu.

Başka Bir Okul Mümkün Kooperatifi doğrudan dezavantajlılar ile ilgili çalışmamalarının kendileri için kendilerini yerel yönetimler vb. kuruluşlara anlatma konusunda zorladığını belirtti. Eğitimin demokratikleşmesi, çocuk katılımının sağlanması ve patent eğitim modellerinin uygulanması ile öğretmenlerin bu konular ile ilgili zenginleştirilerek eğitilmesine önem verdiklerini sözleriyle ifade eden doğan dezavantajlı bölgelerde çalışan öğretmenlerin çocuklar ile sosyal duygusal gelişiminin sağlanması, okul ikliminin travmaya duyarlı olması ya da okul ikliminin demokratikleşmesi vb. alanlarında çalışmalar yaptıklarını belirtti. Bu konuda devletin sosyal kooperatifler açısından yaklaşımının yeterli olmadığını bilinirliliğin artırılması gerektiğini özellikle Ticaret Bakanlığını bu konuda başarılı bulduğunu ancak Bakanlığın uzmanlar nezdinde konuya ilgili ve başarılı oldukları fakat çok sık görev değiştirmelerinin konu hakkında uzmanlıklarının derinleşmesini engellediği konusuna değindi. Sosyal kooperatifçiliğin emekleme aşamasında olduğunu özellikle engelli ve yaşlı bakımı ile ceza evinden çıkan mahkûmlar açısından sosyal kooperatifçilik nezdinde atılması gereken adımların olduğunu düşündüğünü ortaya koymuştur.

Başka Bir Okul ayrıca kooperatiflerin mevcut durumunu son yıllarda artan kooperatiflerin neden kooperatifleştiklerini anlamadan kurulan kooperatifler olarak sayısının fazla olması olumsuz bir çaba olarak değerlendirmektedir. Hâlbuki kooperatifleşmenin profesyonel ve bu konuyu bilen bireyler tarafından ortaya konulması gerekmektedir. Özellikle siyasilerden, kamudan ve yerel yönetimlerden gelen talepler ile kooperatiflerin kurulması bu kooperatiflerin uzun ömürlü olmasından ziyade daha çok başarısızlık getireceği kanaatinde olduğunu belirtti. Gerçekten ihtiyaç sahibi kişilerin kooperatif kurduğu ve öncü olduğu oluşumların aktör ve öncü olduğu yapıların kamu ve yerel yönetimler tarafından desteklenmelidir. Geçmişteki kooperatif imajının dezavantajlılık durumunun tekrarlanmaması bu açıdan önemli olduğunu değerlendirdi Özetle devletin denetleyici olduğu bir mekanizmada

devletin teşvik edici ve alan açıcı rol alması gerektiğini sosyal kooperatiflerin gerçek hikâyelere dayanan ve gerçek oyuncular tarafından kurulması gerektiği tarafı olduğunu ifade etmiştir.

Sosyal kooperatifler genel olarak ilgilendikleri alan kalkınma ekonomisi ve kalkınma hedefleri açısından birçok başlığı ilgilendirmektedir. Kooperatiflerin ana hedefi ne olursa olsun yapmış olduğu etki kalkınma hedeflerinin her birisi açısından olumlu bir katkı haline dönüşmektedir. Sağlıklı beslenme konusunda faaliyet gösteren Mutlu beslen kooperatifi sağlıklı beslenemeyen özel bireylerin toplumdaki dezavantajlı durumunu ortadan kaldırma çabasını şu şekilde ifade etmiştir:

“Biz beslenme üzerine yaşanan problemlere odaklanmış durumdayız. Biz çölyaklı bireylere glütensiz beslenmenin sağlanmasına odaklanmış durumdayız. Özellikle çölyaklı çocukların hayatını kolaylaştırmak birinci hedefimiz. Biz ürün sağlama konusunda maliyetler açısından da dezavantajlı durumdayız. Bunun için bu tür faaliyet ve amaçların çok iyi anlatılması gerekmektedir. Biz tamamen sosyal amaçlı bir yapıyız ve çocukların mutluluğuna odaklanmış durumdayız.”

Özel bir gereksinimi ve beslenme açısından özel bir dezavantajı ortadan kaldırmayı hedefleyen Mutlu Beslen kooperatifi ilgilendiği alan açısından toplumda önemli bir farkındalık yaratma örneği göstermektedir. Bu örnek biz bireylerin toplumun ana sorunları içerisinde gizlenip kalmış ve gündelik hayatta sorunun kendisine etki etmemiş bireyler tarafından farkına varılmayan toplumsal sorunların farkındalık ile ne şekilde çözülebileceğine yol gösterici bir harekettir. Oysaki toplumun birçok kesiminde özel statüsü ile ilgili ya da gerek sağlık gerek ise sosyal, kültürel ve çevresel etkilerin dezavantajlılık yarattığı grupların sosyal kooperatifler ile dezavantajlılık durumlarının ortadan kaldırılması ve sosyal kalkınma ekonomisine katkı yapmaları mümkün görünmektedir. İşte bu sebeple sosyal kooperatiflerin sayısının çoğalması ve ilgilendikleri alan ve konu çeşidinin artması toplumun ve toplumun içerisinde bulunan irili ufaklı grupların sağlık, çevre, ekonomik, kültürel ve sosyal ihtiyaçlarının giderilmesine öncülük edecektir.

5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Örnek olay çalışmaları ekseninde yapılan mülakat görüşmeleri ülkemizdeki kooperatifçiliğin ve sosyal kooperatifçiliğin mevcut durumu analiz edilmiş olup sosyal kalkınma ekonomisi açısından sosyal kooperatifçiliğin etkili olabileceği alanlar ve özellikleri

bakımından sosyal kooperatiflerin kalkınma ekonomisi için yaratacağı fırsatlar analiz edilmeye çalışılmıştır. Yapılan analizler sonucunda kooperatifler ve temsilcilerinin birincil ağızdan yaşadıkları sorunlar ve bu sorunların giderilmesi adına çözüm önerileri derinlemesine incelenmiştir. Ayrıca sosyal kooperatiflerin dünyadaki örnekleri ile karşılaştırılması açısından kuruluş amaçları, özellikleri, ortaklık yapıları ve faaliyetleri analiz edilmiştir. Ülkemizdeki kooperatifçiliğin kooperatif temsilcileri gözünden mevcut durumu, devletin kooperatifçilik stratejik planı açısından ortaya koyduğu hedefler açısından kooperatiflerin beklentileri, kooperatifçiliğin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması hedeflerinin ve beklentilerinin neler olduğu saptanmaya çalışılmıştır.

Her bir kooperatif için sosyal ve dayanışma ekonomisi ve gönüllülük faaliyetleri kapsamında yürütmüş oldukları çalışmaların sosyal ve dayanışma ekonomisi ve kalkınma iktisadına yapmış oldukları katkılar gözlemlenmiştir. Kooperatiflerin ortaklaşa fikir beyan ettikleri mali zorluklar ve mali zorlukların meydana getirdiği yüklerin neler olduğu, bu konu hakkında yapılması gerekenler ve atılması gereken adımların incelenmesi fırsatı doğmuştur. Kooperatiflerin yasal mevzuat açısından kimliklerinin oluşturulması ve kooperatiflerin sosyal kooperatifçilik tanımlaması açısından kendi benliklerini tanıyıp tanımadıkları tespit edilmiştir. Sosyal kooperatif özelliği taşıyan kooperatiflerin sosyal kooperatifçilik özelliklerine hizmet edip etmedikleri amaçlarına ulaşmalarında ortaya konulan dayanışma mekanizmalarının çalışıp çalışmadığı, diğer kooperatifler ile dayanışma ekonomisi açısından etkileşim değerlerinin tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca sosyal kooperatifçilik nezdinde olsun kooperatifçilik nezdinde olsun yararlanmış oldukları hibe, destek ve katkılarının neler olduğu, ortaya konulan projelerin kalkınma iktisadına katkılarının ne derecede etki edebileceği gözlemlenmiştir.

Araştırma ile ortaya konulan sorunların çözüm yollarının neler olduğu, kooperatif temsilcilerinin beklentileri, kooperatifçilik geleneğinin sürdürülmesi açısından yaşanan olumsuzluklar ve atılması gereken adımlar, kooperatiflerin mevzuat, mali ve sürdürülebilirlik yönünden eksiklikleri tespit edilmiştir. Sosyal kooperatifçiliğin dayanışma ekonomisine katkılarının neler olduğu, kalkınma iktisadı için önemi ve sosyal, kültürel ve çevresel çerçevede SKA için yaptığı katkılar gözlemlenmiştir.

Özellikle ekonomik daralmalar, krizler, kalkınma ekonomisini oluşturan bileşenlerde meydana gelen tahribatlar ve doğal afet vb. beklenmedik çevresel ekolojik ve iklimsel olaylarda sosyal kooperatiflerin karar alma sürecine katkıları, çözüm ortaya koyma sürecine katkıları ve yaşanan olaylar karşısında ortaya koyduğu refleksler analiz edilmiştir.

5.1. SOSYAL KOOPERATİFLERİN ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Yapılan araştırma neticesinde söz konusu kooperatifler ile ilgili kooperatiflerin özellikleri açısından küresel sosyal kooperatifçilik tanımının ülkemizdeki kooperatifler tarafından da benimsendiği ancak kültürel, sosyal ve ekonomik sebeplerden kaynaklı bazı özelliklerinin farklı olduğu tespit edilmiştir. Sosyal kooperatiflerin özelliklerine ilişkin ortaya konulan bulguları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

1. Ülkemizde sosyal kooperatiflerin büyük bir kısmı kuruluş aşamasında kooperatiflerin yasanın şart koştuğu asgari ortak sayısı (7 Ortak) ile kuruldukları mevcut ortak sayısının uzun bir süre kuruluş aşamasındaki ortak sayısı ile devam ettirildiği görülmüştür.
2. Ortakların kooperatif kuruluşu için bir araya geliş öyküleri genel olarak bir birileri ile irtibatlı gerçek kişilerden oluştuğu ve aynı amaç etrafında buluştukları görülmüştür.
3. Sosyal kooperatiflerin kuruluşunu gerçekleştiren ortakların kurdukları sosyal kooperatiflerin amaç ve faaliyetlerinin oluşturulmasının altındaki nedenin genellikle bireylerin kendi ihtiyaçlarına cevap aramak maksadıyla ya da kurucu ortakların çevresinde gözlemlenip gereksinim duyulan ihtiyaçların giderilmesi amacıyla kurulduğu tespit edilmiştir.
4. Sosyal kooperatiflerin kuruluş aşamasında kuruluş için izlenmesi gereken usul ve yöntem ile şartlar açısından tam donanımlı olmadığı kuruluş aşamasında kendilerine örnek teşkil edebilecek kooperatiflerden ve kooperatif temsilcilerinden yardım ihtiyacı duydukları gözlemlenmiştir.
5. Sosyal kooperatiflerin başarılı örneklerinin bu başarı hikayesinin altında yatan nedenler araştırıldığında en önemli nedenin kuruluş için ana sözleşme oluşturulma aşamasında kurucular ve paydaşlar nezdinde sosyal kooperatif olarak hedeflenen amaçların iyi irdelenmesi, kuruluşa ilişkin tartışma süresinin uzun tutulması ve fikirlerin olgunlaşma sürecinin iyi yönetilmesinden kaynaklandığı görülmüştür.
6. Kuruluşlarını tamamlama sürecinde bürokratik ve kamu nezdinde ilgili bakanlıkların kolaylaştırıcı eylemleri ile karşılaştıkları ilgili bakanlığın ve uzmanların konuya eğilimi hakkında olumlu dönüşlerin olduğu gözlemlenmiştir.
7. 1163 Sayılı Kanun kapsamında kuruluş ana sözleşmelerinin hazırlanması esnasında taslak ana sözleşmelerini ilgili bakanlığın yayınlamış olduğu Üretim ve Pazarlama, Fikri Mülkiyet Hakları ve Proje Danışmanlığı, Bilimsel Araştırma ve Geliştirme, Hizmet, Eğitim, Tüketim, Kadın Girişimi Üretim ve İşletme ile Tedarik ve Dağıtım kooperatifi örnek ana sözleşmeleri taslağı üzerine kurdukları görülmüştür.

8. Ana sözleşmelerinin özellikle kar dağıtım politikası ve faaliyetler kısmının güncelleme yapılarak sosyal kooperatifçilik modeline uygun hale getirildiği görülmüştür.
9. Sosyal kooperatiflerin yasal mevzuatta tanımlamasının yapılmaması ve kanunların ve ilgili mevzuat şartlarının günün şartlarına hitap etmemesi açısından katılımcı, çok daha yenilikçi ve sosyal kooperatiflerin ihtiyaçlarına karşılık verebilecek yeni bir kanuna ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.
10. Kooperatiflerin türleri açısından farklı bakanlıklara bağlı olmasının uygulamada getirdiği zorluklar göz önüne alındığında tek bakanlık nezdinde ve genel bir çatı altında tüm kooperatiflerin bir araya getirilmesi görüşü ortaya konulmuştur.
11. Kooperatiflerin kuruluş amacı ve şartları açısından sürdürülebilirliğinin devamı için proje bazlı, kuruluşunu kendi ortaklık yapısı ile besleyememiş, amaç ve faaliyetleri açısından gerekli yeterliliği sağlayamayacak şekilde kurulan kooperatiflerin ömrünün kısa olduğu bu nedenle kooperatiflerin kuruluşu için hedeflerini gerçekleştirme potansiyelleri göz önüne alınarak kurulması gerekliliği inancı ortaya konulmuştur.
12. Sosyal kooperatiflerin organlarının tıpkı klasik kooperatiflerde olduğu gibi genel kurul, yönetim kurulu ve denetim kurulundan oluştuğu ancak iç işleyişi açısından tam demokratik ve tam katılımcı faaliyetleri benimsedikleri yönetim kurulu denetim kurulu vb. organların zorunlu olması yanında genel kurul kararlarının tam uygulandığı ve fikri birliğinin önemsendiği anlaşılmıştır.
13. Ortaklık yapısı yanında sosyal kooperatiflerin ortaklarının görev alanını belirlediği ancak ortak dışı gönüllülerden de amaçlarını gerçekleştirme eylemi içerisinde iken faydalandığı görülmüştür.
14. Sosyal kooperatifler her ne kadar kâr amacı gütmeyen ya da kardan pay dağıtmayan kar dağıtım politikasını benimsemiş olsalar da T.T.K. hükümlerine tabi olduklarından işletme maliyetleri ve sürdürülebilirlik sağlamaları açısından gelir getirici faaliyetlerinden kooperatif için pay ayırdıkları görülmüştür.
15. Sosyal kooperatifler örgütlenme ve dayanışma içerisinde olmaları açısından üst birlik halinde hareket etmelerinin önünde engel gördükleri kanuni düzenlemelerin gözde geçirilmesini istemektedirler.
16. Sosyal kooperatifler ülkemizde örgütlenen kooperatif oluşumlarında yasal mevzuattan kaynaklı temsil edilemedikleri ve temsilde adalet açısından yasal düzenlemelerin gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

17. Sosyal kooperatifler kooperatifçilik stratejik planı ve kooperatifçiliğin geliştirilmesi hedefleri kapsamında kooperatiflerin özellikleri, ortaklık yapısı, amaçları ve mali yapıları göz önüne alınarak pozitif ayrımcılık yapılması görüşünü ortaya koymuşlardır.
18. Sosyal kooperatifler özellikle yeni nesil kooperatiflerin yaygınlaştırılması, tanıtılması ve genç nesiller için alternatif bir model olmasının yaratılması açısından MEB, özel sektör, üniversiteler, kamu, yerel yönetimler ile sivil toplum kuruluşları nezdinde sosyal kooperatifçiliğe ilişkin eğitim tanıtım ve özendirici faaliyetlerin artırılmasını talep etmektedirler.
19. Özellikle dezavantajlı gruplara yönelik faaliyetleri baskın olan sosyal kooperatifler için tıpkı kadın girişimi üretim ve işletme kooperatiflerine tanınan muafiyet hükümlerinden sosyal kooperatiflerinde faydalanılması gerektiği fikrini ortaya koymuştur.
20. KoopDes vb. kooperatiflerin gelişimine ve sürdürülebilirliğine katkı sağlayan hibe programlarının çeşitlendirilmesini ve alanının genişletilmesi isteği belirtilmiştir.
21. Kooperatiflere ilişkin bilgi bankasının kurulmasını, istatistiki verilerin belirli aralıklar ile kamuoyu ile paylaşılmasının kooperatiflerin ve ortakların yararına olacağı düşünülmektedir.
22. Sosyal kooperatifler mali yapısı ve kar etme arzusu göz önüne alındığında gelir elde etme amacı taşımayan faaliyetleri için vergi harç vb. muafiyetlerin sağlanması ile tescil, defter, noter, genel kurul masrafları ile damga pulu ödemeleri giderlerinin azaltılarak desteklenmesi gerektiği görüşü belirtilmiştir.

5.2. SOSYAL KOOPERATİFLERİN SOSYAL KALKINMA EKONOMİSİ AÇISINDAN ÖNEMİNE İLİŞKİN BULGULAR

Sosyal kooperatifler üzerine yapılan inceleme neticesinde sosyal kooperatiflerin klasik kooperatifçilik anlayışı ile yer yer benzeyen yer yer ise farklılaştığı özelliklerin yanı sıra sosyal kooperatifçiliğin kalkınma ekonomisi açısından önemine ilişkin bulguların ortaya çıktığı görülmüştür. Dünya 2030 yılı için hedeflenen SKA'nın gerçekleşmesi için bir çaba içerisinde olduğu ülkemiz içinde gerek kalkınma programları gerek ise çeşitli eylem planlarında bu hedeflerin yakalanabilmesi adına çeşitli stratejiler benimsenmiştir. Sosyal kooperatiflerinde kalkınma ekonomisinin önemli bir bileşeni olup sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmaya önemli katkıları olduğu gözlemlenmiştir. Bu kapsamda sosyal kooperatiflerin saha çalışmalarında gözlemlenen ve mülakat görüşmeleri neticesinde elde edilen bulgular şu şekilde sıralanabilir:

- Sosyal kooperatifler öncelikli olarak sosyal bir ihtiyacın karşılanabilmesi ya da sosyal bir sorunun çözümüne katkı sağlama fikri ile kurulmuşlardır.
- Sosyal kooperatiflerin kurucu ortaklarının genel özelliği toplumda meydana gelen sosyal bir sorunun çözülmesi için çaba sarf eden gönüllülerden ya da sosyal sorunun bizzat etkilenen bireyleri tarafından kurulduğu görülmüştür.
- Sosyal kooperatifler toplum yararını gözetirler.
- Ülkemizdeki sosyal kooperatifler bir tanım bulanıklığı içerisinde faaliyetlerini sürdürmektedirler.
- Sosyal kooperatifler genel olarak gönüllü bir sosyal hareket olarak faaliyet göstermektedir.
- Sosyal kooperatiflerin tanıtım, desteklenmesi ve sayılarının çoğalması açısından daha çok desteklenmesi gerektiği görüşü hakimdir.
- Sosyal kooperatifler dayanışma ekonomisinin önemli bir faktörü olup sosyal dayanışmayı teşvik eden bir rol alıcıdırlar.
- Sosyal kooperatifler toplumun dezavantajlı gruplarının eşitsizlik haline çözüm üretmeye çalışırlar.
- Sosyal kooperatifler eğitim, öğretim, sağlık, çevre, gıda, bilgi üretimi vb. alanlarda faaliyet gösterirler.
- Sosyal kooperatifler sosyal uyum faaliyetleri yürütmektedirler.
- Sosyal kooperatifler bireylerin sağlıklı gıdaya ulaşmasına öncülük ederler.
- Sosyal kooperatifler kadın dayanışmasının gelişmesine katkı sağlayarak kadın emeğinin ekonomiye kazandırılmasını sağlarlar.
- Sosyal kooperatifler kadını güçlü kılarak toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya çalışırlar.
- Sosyal kooperatifler gençlerin istihdama katılmasına katkı sağlamaktadırlar.
- Sosyal kooperatifler sosyal uyum, suça bulaşma, kötü madde kullanımını engellemekte önemli bir rol oynayıdır.
- Sosyal kooperatifler mutlu bireylerin oluşturduğu toplumu inşa etme çabası içerisinde.
- Krizler, afet, sosyal olaylar ve ekonomik daralama dönemlerinin yıkıcı etkisi karşısında önemli bir fayda sağlayıcı oluşumlardır.
- Gönüllü emek ve profesyonel emeği bünyesinde barındırırlar.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Kalkınma açısından önemli bir oluşum ve tamamlayıcı olan sivil toplum kuruluşları ve bu yapıların zaman içindeki gelişim ve değişimleri, devlet ve piyasa tarafından şekillendirilen kalkınma yöntemlerinde oluşan aksaklık ve eksikliklerin giderilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Sivil toplum kuruluşları üstlendikleri çok farklı roller ile, sosyal ve dayanışma ekonomisinin önemli bir bileşeni olarak öne çıkmaktadır. Devlet güdümlü kalkınma çabalarına karşın gelişen liberal ve neoliberal politikaların ve piyasacı yaklaşımların sebep olduğu derin eşitsizlik ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin yıkıcı etkisinin artması, sivil toplum kuruluşlarının önemini ve üzerlerine düşen rolleri arttırmaktadır. Devlet otoritesi ve kişiler arasında önemli bir köprü görevi gören bu sivil toplum örgütlenmeleri, bireylerin tek başına gerçekleştiremedikleri hedefleri, kendi demokratik yapılarını oluşturarak meydana koydukları kuruluşlar nezdinde kooperatiflerde sosyal ve dayanışma ekonomisinin önemli bir bileşenidir. Kooperatifler bireylerin çözemedikleri konularda ve toplumsal bir sorunun çözümü noktasında gönüllülük esasına dayalı bir araya gelen kişilerin demokratik ve katılımcı bir yönetim anlayışı ile günümüzün kalkınma ekonomisine katkı veren önemli yapılar olarak tanımlanmaktadır.

İktisadi büyüme anlayışının yeniden tanımlandığı ve tartışıldığı günümüzde kalkınmanın sosyal, kültürel ve çevresel yönleri ile ele alınarak zaman içerisinde değişime uğramasına paralel olarak kooperatiflerin de zaman içerisinde güçlendiği, yapısal reforma uğradığı, amaç ve faaliyetleri açısından alanlarının genişlediği görülmektedir. Kooperatifçiliğin Türkiye’de, cumhuriyetin ilk yıllarında, özellikle milli sanayileşme adımlarının atıldığı dönemde tarımsal kalkınma kooperatiflerine verilen özel önem ile öncelik verilmeye başlandığını söylemek mümkündür. Son yıllarda kooperatifçilik eylem planları ve kalkınma planlarında kooperatifçiliğin gelişimine ilişkin stratejiler kooperatifçiliğin sosyal ve dayanışma ekonomisi için kritik bir yapı taşı olduğunu ortaya koymuştur.

Dünyada klasik kooperatifçilik anlayışının gelişmişliğine paralel olarak yeni nesil kooperatiflerinde hızlı bir şekilde yol almaktadır. Özellikle İtalya, İspanya, Bulgaristan ve ABD vb. ülkelerde yeni nesil kooperatiflerin gelişimi, kooperatiflerin sosyal ve dayanışma ekonomisinin kritik bileşenlerinden biri olan kabul edilmesiyle çok daha öncelikli hale gelmiştir. Ülkemizde klasik kooperatif anlayışının, özellikle tarımsal kooperatiflerin ve yapı kooperatiflerinin başarısız örnekleri sebebiyle, yeni nesil kooperatifçiliği engellediğini söylemek mümkündür. Çeşitli ülkeler, sosyal kooperatifler gibi yeni nesil kooperatiflerin ekonomik ve toplumsal katkılarından yararlanırken ülkemizde sosyal kooperatifçiliğin ve yeni nesil kooperatiflerin yeterince bilinmemesi, özelliklerinin bilinmemesi, toplumsal kalkınma

için önemli bir model olma potansiyelinin yasal mevzuatla düzenlenmemiş olması temel sorunlar olarak öne çıkmaktadır. 2000’li yıllardan itibaren klasik kooperatifçilik hareketinin aksine tabandan gelen bir hareket olarak sosyal kooperatifler, özellikle de kadın kooperatifleri sayılarını artırmaya başlamışlardır. Eğitim, sağlık, bilimsel araştırma, proje danışmanlığı, fıkri mülkiyet hakları ve hasta, yaşlı ve ocuk bakımı alanlarında kurulmuş olan sosyal kooperatiflerin sayısı her geçen gün artmaya devam etmektedir.

Tez kapsamında, ülkemizde sosyal kooperatiflerin mevzuat açısından bir tanımının yapılmamış olması ve farklı tür kooperatif ana sözleşmelerini esas alarak kurulmuş ve kurulmakta olmaları gibi sebeplerle, sosyal kooperatiflerin sayısı, hangi bakanlıkların görev alanı itibari ile kurulduğu, türleri gibi özellikler ortaya konulamamıştır. Ancak lkemizde sosyal kooperatif özelliklerini bünyesinde barındıran İhtiyaç Haritası, Genç İşi Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Eğitim Kooperatifi, Kalkınma Atölyesi Bilim Eğitim Kültür Araştırma Uygulama retim ve İşletme Kooperatifi ve Yerküre Yerel alışmalar, Sosyal Kalkınma, Proje Danışmanlığı, Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Kooperatifi gibi ne çıkan kooperatiflerin faaliyet alanları incelendiğinde gönüllülük, savunuculuk, SKA’ na hizmet etme, eğitim, sağlık, evre, ekoloji, tarım ve iklim gibi kalkınma ekonomisi için önemli olan konular üzerinde etki oluşturma motivasyonu ile hareket ettikleri görülmüştür. Sosyal kooperatiflerin çalışma alanlarında ve toplumsal sorunlar nezdinde ortaya koydukları dayanışma, diğer sosyal kooperatif örneklerine ulaşmamızı kolaylaştırmıştır.

Çalışmaya katılan kooperatiflerin kuruluş süreçleri incelendiğinde, kooperatif kurmanın asgari şartı olan 7 kişi ile kuruldukları, geçmişte ortak bir amaç, gaye ve düşünce üzerinde birlikte hareket eden insanların ortaklık kurması sonucu kooperatifleştikleri görülmüştür. Kooperatifleşme sürecinde, daha çok diğer sosyal kooperatiflerin tecrübeleri, tanıtım ve savunuculuk faaliyetleri, ortak çalışma alanlarındaki paylaşımlar gibi araçlarla, bilgi edinildiği görülmüştür. Özellikle son yıllarda Ticaret Bakanlığı tarafından yapılan sosyal kooperatifçilik tanıtım çalışmaları bu yöndeki oluşumları destekliyorsa da mevzuat açısından henüz bir tanımının yapılmamış olması, özellikleri açısından örnek bir ana sözleşmenin sunulmamış olması ve klasik kooperatifler ile aynı standartlarda değerlendirilmeleri, sosyal kooperatifçiliğin gelişimi açısından ne çıkan engeller olarak sayılabilir. Kâr amacı güden ve faaliyetlerini bir işletme modeli olarak sürdüren, ortaklarının çıkarlarına odaklanmış, faaliyet alanlarını hizmet ve üretim yelpazesine göre genişletebilen klasik kooperatifler ile kâr amacı gütmeyen, toplumsal faydayı amaçlayan ilgilendikleri konu ve alan açısından sınırlı bir faaliyeti ortaya koyan sosyal kooperatiflerin aynı yasal sorumluluk çerçevesinde değerlendirilmesi

sosyal kooperatiflerin mali, mevzuat, yapılanma, gelişim ve tanıtılması açısından zorlukları beraberinde getirmektedir. Bu kapsamda sosyal kooperatiflerin, sosyal ve dayanışma ekonomisi için etkili bir araç olarak var olabilmesi, devletin özellikle toplumsal fayda odaklı çalışan ve elde ettikleri kârı toplumsal bir eşitsizliklerin azaltılması için kullanan bu kooperatiflerin vergi, harç vb. giderlerden muaf tutulmaları; sigorta, defter, noter ve genel kurul ile tescil gibi giderlerinin yasa koyucu tarafından azaltılması ya da tamamen kaldırılması gibi desteklerle mümkün olacaktır.

Kooperatiflerin, mali açıdan desteklenmelerinin yanı sıra kuruluş aşamalarındaki amaçlarının iyi belirlenmesi, kuruluş süresi içerisindeki istişare ortamının olgunlaştırılması ve kurucuların ortak olma amaçlarıyla kooperatifleşme sürecinin devamlılığı için ortaya koyacakları faaliyet ve faydanın iyi benimsenmiş olmaları sağlanmalıdır.

Küçük gruplar halinde hareket eden sosyal kooperatiflerin özellikle sosyal ve dayanışma ekonomisi için önemli olduğunu görmek için kendi aralarında sergilemiş oldukları dayanışma davranışlarını incelemek gerekmektedir. İncelenen kooperatiflerden oluşumlarını tamamlamış ve sosyal ve dayanışma ekonomisi için önemli bir rol model haline gelmiş kooperatiflerin bu alanda öncülük yaptıkları, fikir ürettikleri, savunuculuk faaliyetleri ile sosyal kooperatifçiliğin gelişimine katkı sağladıkları tespit edilmiş olup herhangi bir ürün ortaya konulmamış olsa bile çevre, kültür, iklim, ekoloji ve tarım alanlarında ekonomik kalkınma adına projeler ortaya koyarak katkı sağladıkları görülmüştür. Ayrıca yeni nesil kooperatiflerin oluşturmuş oldukları platformlar aracılığıyla bir araya gelmeleri mümkün ve kolay gözükmektedir. Bununla birlikte yaşanan afet ve acil durumlar, her bir kooperatifin kendi çalışma ve uzmanlık alanları ile ilgili faaliyetler de dayanışma ve bir arada iş yapma kültürü için bir diğer önemli araç olarak öne çıkmaktadır.

Ülkemizde kadın kooperatifleri olarak dezavantajlı grupların kurduğu kooperatiflerin sayısında, özellikle hükümetin de verdiği destek ve sağladığı teşvikler ile büyük bir artış olduğu tespit edilmiştir. Kadın kooperatiflerinin desteklenmesi, kadının işgücüne ve üretime katılmasını kolaylaştırıcı bir araç olmaktadır. Bu yapıların sürdürülebilir kılınmasına yönelik destek mekanizmalarının tasarlanması süreçteki en önemli ihtiyaçlardan biri olarak görülmektedir. Kadın kooperatiflerinin en önemli avantajlarından biri olarak kapsayıcılık olarak ifade edilebilir. Yaşlı, engelli, çocuk, göçmen gibi dezavantajlı kesimlerle çalışma kabiliyetleri konusunda kadın kooperatiflerinin daha avantajlı olabileceği gözlenmektedir. Araştırmamızda da yer alan ve kadın kooperatifleri için önemli bir örnek olarak anılan Meryem Kadın

Kooperatifi, mülteci ve göç sorunun yaratacağı olumsuz etkiyi, bünyesine kattığı mülteci ve yerli ortaklar ile üretim yaparak bertaraf etmeyi başarmıştır.

Toplumda birçok sosyal sorun, dışlanmış grup ve dezavantajlı kesim bulunmakla birlikte bu kesimler sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin yakalanması için sunulan kamu hizmetlerinden, tasarlanan iklim planlarından, gerçekleştirilen (ekonomik, ekolojik ve sosyal) iyileştirmelerden payını alamamaktadır. Gerek sivil toplum örgütlerinin ortaya koyduğu çaba gerek ise kamu otoritesi tarafından atılan adımlar ve üretilen politikaların pozitif dışsallık sağlayabilmesi için sosyal kooperatiflerin en önemli aracı ve araçlardan biri olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Kâr amacı gütmeyen, elde ettiği kârı, eşitsizliklerin giderilmesi ve dezavantajlı grupların toplumsal refahının artırılması için kullanan, toplumsal faydayı esas alan, öncelikli olarak kadınlar çocuklar, engelliler, eski hükümlüler mülteciler gibi dezavantajlı gruplara hitap eden sosyal kooperatiflerin sosyal ve dayanışma ekonomisi için en kritik bileşenlerinden bir olduğu gerçeğinden hareketle özellikle yasal düzenlemelerle desteklenmesi, çeşitli vergi muafiyetleri ve indirimlerle güçlendirilmesi, iyi uygulama örneklerinin yaygınlaştırılarak sayılarının artırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akar, B.G., Haseki, M.İ. ve Gündüz, S. (2020). Sosyal ve Dayanışma Ekonomisinde Kooperatifçiliğin Önemi: Kozan Örneği. 7. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi, Ankara, Türkiye, 13-14 Mart 2020.
- Akgöz, S.S. ve Ercan, M. (2012). Sosyal Kooperatifçiliğin Ekonomimizdeki Yeri, Üçüncü Sektör Ekonomi Dergisi, 47(1), 31-43.
- Altunışık, R., Coşkun, R. ve Yıldırım, E. (2017). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Sakarya Yayınları.
- Anayasa (1961). <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/ErisimTarihi20.09.2022>
- Ateş, M. (2020). Sosyal Politika ve Sosyal Refah Açısından Türkiye’de Sosyal İnovasyon ve İyi Uygulama Örnekleri. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi. 20(47): 441-472.
- Aydoğan, E. ve Kılıç, S. (2022). Türkiye’de Kooperatifçilik ve Toplumsal Kalkınmadaki Rolü. Atatürk Üniversitesi Yayınları. 11(2), 45-50.
- Aykaç, A. (2018). Dayanışma Ekonomileri: Üretim ve Bölüşüme Alternatif Yaklaşımlar. Metis Yayıncılık.
- Başaran, H. ve Zeyrek, A.E. (2016). Türkiye’nin Ekonomik ve Toplumsal Gelişmişliğinde Toplumsal Dayanışma Uygulamaları ve Kooperatifçilik Uluslararası Uygulamalı Bilimler Kongresi: “Göç, Yoksulluk ve İstihdam” Bildiriler Kitabı, Konya/Türkiye. 23-25 Eylül 2016
- Bilgin, N. ve Tanıyıcı Ş. (2008). Türkiye’de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2,136-159.
- Bodur, M.C. (2007). Ekonomik Kalkınmada Beşerî Sermaye ve Önemi. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Gazi Üniversitesi
- Borzaga, C., Salvatori G. ve Bodini, R. (2017). Social and Solidarity Economy and the Future of Work. (2017). ILO Institute on Cooperative and Social Enterprises (Euricse). Erişim Tarihi:11.10.2022 Çevrimiçi Erişim Adresi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_573160.pdf
- CECOP (2021). Lasting Impact: Measuring the Social Impact of Worker and Social Cooperatives in Europe: Focus on Italy and Spain. Erişim Tarihi: 01.04.2023 Çevrimiçi Erişim Adresi: https://mcusercontent.com/3a463471cd0a9c6cf744bf5f8/files/b86afc11-1cab-13ff-afd3-d5ec375a8610/CECOP_lasting_impact_digital.pdf
- Ceylan, Ö. (2021). Kırsaldaki Kadınların Sosyal Kooperatiflerin Oluşumundaki Rolü: Afşar Bala’m Kadın Kooperatifi İncelemesi Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Cingöz, A. ve Özdevecioğlu, M. (2009). Sosyal Girişimciler ve Sosyal Çevre: Teorik Yaklaşımlar. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11, 81-95
- Çakmak, H.K. (2003). Kalkınma İktisadi Literatüründe Gelime Kavramının Evrimi. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(2), 49-68.
- Çelik, O. ve Çetiner, S. (2019). Türkiye Ekonomisinde Kalkınma Planları ve Kalkınma Planlarındaki Söylem Değişiklikleri. Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 2(3), 121-131.

- Çetin, H. (2009). Kalkınma Sürecinde Kooperatifçiliğin Sosyal, Ekonomik ve Demokratik Etkileri Üzerine Genel Bir Değerlendirme Dokuz Eylül Üniversitesi Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 4(2), 35-50.
- Çıkin, A. ve Karacan, A.R. (1994). Genel Kooperatifçilik. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi
- Duran, B. (2005). Türkiye’de Sivil Toplum ve Siyaset. Sivil Toplum: Farklı Bakışlar. Kaknüs Yayınları
- Düğer, H.İ. ve İskender, M. (1999). Ekonomik Kalkınma Stratejileri ve Bazı Ülke Deneyimleri. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2,13-44.
- Elçin, A.B. (2012). Küreselleşmenin Tarihçesi. Erişim Tarihi: 03.18.2020, Çevrimiçi Erişim Adresi: <http://www.meritymm.com/wp-content/uploads/2013/05/kuresellesme.pdf>. 1-17.
- Ergüden, I. (2001). Sivil Toplum Örgütleri: Neoliberalizm Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi? Demokrasi Kitaplığı (Wald) Yayınları
- Eşiyok, B.A. (2008). Türkiye Ekonomisinde Planlı Kalkınma Arayışları ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı: Bir Yol Ayrımı. 260, 11-143
- Eşkinat, R. (2016). Binyıl kalkınma hedeflerinden sürdürülebilir kalkınma hedeflerine. Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 3, 267-282.
- Eşkinat, R. (2016). Sosyal Sermayenin Sürdürülebilir Kalkınmaya Etkisi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 15(4), 75-90.
- Gedik, Y. (2020). Sosyal, Ekonomik ve Çevresel Boyutlarla Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma. International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences. 3(3), 197-215.
- Güneş, F. (2017). Yoksulluk Kuramlarının Kadın Yoksulluğu Açısından Eleştirel Bir Değerlendirilmesi. İçinde Derl. Hasan Cömert, Emre Özçelik ve Ebru Voyvoda, Kalkınma İktisadının Penceresinden Türkiye’ye Bakmak. İstanbul: İletişim Yayınları, 107-136.
- Güneş, M. (2017). Sosyal Sorunların Yönetim ve Çözümünde Geleceği Şekillendirmek: Sosyal Girişimci Kooperatifçilik ve Avrupa Girişimcilik Ağı Örneği, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi 52(4), 515-527.
- Güney Ege Kalkınma Ajansı (Ekim 2017). Kırsal Kalkınma ve Kooperatifçilik. Erişim Tarihi.21.03.2023 Çevrimiçi Erişim Adresi: https://geka.gov.tr/uploads/current_publications_v/5e397c07541fc-gekasayi14web.pdf
- Güven, S. (1997). Ekonomik Demokrasi ve Servetin Geniş Kitlelere Yayılmasında Kooperatifçilik Politikası. Ezgi Kitabevi Yayınları
- ICA (2020). A People-centred path for a Second Cooperative Decade 2020 – 2030 Strategic Plan.
- ICA (2022). International Cooperative Entrepreneurship Think Tank. Erişim Tarihi 01.04.2023 Çevrimiçi Erişim Adresi: <https://www.ica.coop/en/icett>
- ICA (2022). What is a cooperative? Erişim Tarihi 01.04.2023 Çevrimiçi Erişim Adresi: <https://www.ica.coop/en/cooperatives/what-is-a-cooperative>
- ILO (2018). Sosyal Kooperatiflerin Desteklenmesi Tanımlar, sınırlar, mevzuat ve hedef gruplar. Erişim Tarihi 12.12.2022 Çevrimiçi Erişim Adresi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/presentation/wcms_624149.pdf

- İNGEV (2021). Sosyal Dayanışma Ekonomisi İçin Güçlü Kooperatifçilik, Erişim Tarihi 28.09.2022 Çevrimiçi Erişim Adresi: https://ingev.org/raporlar/Sosyal_Dayanisma_Ekonomisi_icin_Guclu_Kooperatifcilik.pdf
- Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü (2022). Erişim Tarihi 12.12.2022 Çevrimiçi Erişim Adresi: <https://www.ka.gov.tr/sayfalar/politika-alanlari--30>
- Kaptan, S. (1998). Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri, Ankara: Bilim Kitap Kırtasiye
- Kara, M.A. (2012). Bölgesel Kalkınmada ve Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Devletin Rolü. Doktora Tezi Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Korkmaz, M.K. (2023). Bir Sosyal Kooperatiftir Gidiyor Haydi Hayırlısı. Erişim Tarihi 08.04.2023, Çevrimiçi Erişim Adresi: <https://www.sosyalkooperatif.com/sosyal-kooperatif>
- Oxfam (2018). Tuzamurane Pineapple Cooperative, Rwanda: Empowering small-scale farmers to benefit from the global market. Erişim Tarihi: 08.04.2023 Çevrimiçi Erişim Adresi: <https://policy-practice.oxfam.org/resources/tuzamurane-pineapple-cooperative-rwanda-empowering-small-scale-farmers-to-benef-620422/>
- Oxfam (2022). Inequality Kills: The Unparalleled Action Needed to Combat Unprecedented Inequality in the Wake of Covid-19 Erişim Tarihi:31.03.2023 Çevrimiçi Erişim Adresi: <https://policy-practice.oxfam.org/resources/inequality-kills-the-unparalleled-action-needed-to-combat-unprecedented-inequal-621341>
- Ökten, Ş. (2017). GAP Projesi'nin Kalkınma Yaklaşımı ya da sürdürülebilir İnsani Bir Gelişmenin Olanakları. The Journal of Academic Social Science Studies, 64, 269-282.
- Önder, H. (2018). Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Kavram: Döngüsel Ekonomi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 57,196-204
- Örnek, Ü. (2015). Kooperatiflerle Kalkınmak. KA Dergi, 4,24-26.
- Özaslan, A. (2023). Sürdürülebilir Kalkınma Yolunda Yeşil Büyüme Stratejilerinin Kentlere Yansması. Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi, 5(1), 98-113.
- Özcan, B. (2011). Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi. İstanbul
- Özçağ, M. ve Hotunluoğlu, H. (2015). Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Boyut: Yeşil Ekonomi. CBU Sosyal Bilimler Dergisi, 13(2), 303-324.
- Özen, İ.C. (2017). Kuş Bakışı İnsani ve Ekonomik Kalkınma: Çin ve Türkiye Özelinde Kalkınan Ülkelerin Elli Yıllık Deneyimi, içinde Derl. Hasan Cömert, Emre Özçelik ve Ebru Voyvoda, Kalkınma İktisadının Penceresinden Türkiye'ye Bakmak. İstanbul: İletişim Yayınları, 49-81.
- Özgenç, N. (2015). Sürdürülebilirlik Temelinde Yoksulluk Kavramının Yeniden Yorumlanması: Yoksulluk Düğümü. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi. 35,101-136
- Özkul, İ. (2023). Kalkınma Ajanslarının 10 Yıllık Bölgesel Büyüme Karnesi. Erişim Tarihi 04.01.2023 Çevrimiçi Erişim Adresi: <https://www.ekonomim.com/kose-yazisi/kalkinma-ajanslarinin-10-yillik-bolgesel-buyume-karnesi/678666>
- Özmete, E. (2010). Sosyal Hizmette Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışı: Kavramsal Analiz. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 22, 79-90.

- Pamuk, Ş. (2017). Son 200 Yılda Türkiye’de ve Dünyada Sağlık ve Eğitim. içinde Derl. Hasan Cömert, Emre Özçelik ve Ebru Voyvoda, Kalkınma İktisadının Penceresinden Türkiye’ye Bakmak. İstanbul: İletişim Yayınları, 11-25.
- Polat, E.K. (2010). Kooperatif Birliklerinin Küreselleşme Sürecindeki Önemi. 3. Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi. 45(2), 15-33.
- Rayfman P. (2004). Sivil Toplum Kuruluşları. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sevinç, H. (2011). Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi 6(2), 35-54.
- Seyidoğlu, H. (1995). Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı. İstanbul. Güzem Yayınları
- Sustainable Development Report (2022). Sürdürülebilir Kalkınma Raporu 2022. Erişim Tarihi: 01.04.2023 Çevrimiçi Erişim Adresi: <https://dashboards.sdindex.org/chapters>
- Şavkar, E. (2011). Sosyal Sermayenin Unsurları ve Ekonomik Kalkınmayla İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Şenel Uzunkaya, S. (2020). Türkiye Ekonomisinde 1923-1977 Yılları Arasındaki Sanayi ve Kalkınma Planlarının Değerlendirilmesi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Sayı. 19,14-30.
- Taşgın Şahin, N. ve Özel, H. (2011). Türkiye’de Sosyal Hizmetlerin Dönüşümü. Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi. (22)2, 175-190
- Ticaret Bakanlığı (2016). Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2016. Erişim Tarihi 10.10.2022 Çevrimiçi Erişim Adresi: <https://ticaret.gov.tr/data/5d41e45e13b87639ac9e02dc/15fb10a7fe0bba07482ac9da277b5d35.pdf>
- Ticaret Bakanlığı (2019). Türkiye’de Kooperatifçilik. Erişim Tarihi:01.12.2022 Çevrimiçi Erişim Adresi: https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/kooperatifler-hakkinda-bilgiler/tarihce#_ftn1
- Tokgöz, Z. (2014). Kooperatifçilik Bilgisi. Erişim Tarihi: 25.12.2022 Çevrimiçi Erişim Adresi: <https://ticaret.gov.tr/data/5d4c0ff513b876180c773fe8/Kooperatfi%C3%A7ilik%20Bilgisi1.pdf>
- Topuz, H. ve Yıldız, Z. (2011). Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Açısından Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. Sosyal Siyaset Konferansları (61), 201-226.
- Turhan, Ç. (2020). Kalkınma Kavramının Tarihsel Süreci ve Etimolojik Analizi. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi,29,149-164
- TÜİK (2022). Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2021. Erişim Tarihi:01.01.2023 Çevrimiçi Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yasam-Memnuniyeti-Arastirmasi-2021-45832>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023, Ankara
- UNDP Türkiye: Sürdürülebilir Kalkınma amaçlarını BM Türkiye’de Nasıl Destekliyor? (b.t). 15 Nisan 2023, <https://turkiye.un.org/tr/sdgs>
- United Nations (2017). Cooperatives in Social Development: Report of the Secretary-General. Erişim Tarihi 02.04.2023 Çevrimiçi Erişim Adresi: <https://digitallibrary.un.org/record/1298696?ln=en>

- Wanyama, F.O. (2014). Cooperatvies and the Sustainable Development Goals: A Contribution to the Post-2015 Development Debate. Erişim Tarihi 15.10.2022. Çevrimiçi Erişim Adresi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_306072.pdf
- WEF (2022). Unlocking the Social Economy Towards an inclusive and resilient society. Kapsayıcı ve Esnek Bir Topluma Doğru Sosyal Ekonominin Kilidini Açmak. Erişim Tarihi: 01.04.2023 Çevrimiçi Erişim Adresi: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Unlocking_the_Social_Economy_2022.pdf
- Worsham, E.L. (2012). Reflections and Insights on Teaching Social Entrepreneurship: An Interview with Greg Dees. Academy of Management Learning & Education, 11(3), 442-452. Erişim Tarihi:01.01.2023 Çevrimiçi Erişim Adresi: https://centers.fuqua.duke.edu/case/knowledge_items/teaching-social-entrepreneurship-an-interview-with-greg-dees/
- Yasmine, A.A. (2021). Harnessing the Power of the Collective: The Women's Handicrafts Production Cooperative in Aswan, Egypt. Erişim Tarihi:28.03.2023 Çevrimiçi Erişim Adresi: <https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/621216/cs-harnessing-power-collective-aswan-handicrafts-120821-en.pdf?sequence=1>
- Yıldırım, A. ve Akın, A. (2020). Küreselleşme, Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları ve Türkiye. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(2): 487-509
- Yumuşak, İ.G. ve Bilgen, M. (2010). Türkiye Küresel Ağa Hazır Mı? Bilgi Ekonomisi indeksi, Beşerî kalkınma İndeksi ve Ağa Hazırlık İndeksi Göstergeleri Üzerine Bir Değerlendirme. Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 5(2), 105-106
- Yüksel Acı, E. (2005). Kalkınma Sürecinin Yeni Aktörleri Sivil Toplum Kuruluşları. Günizi Yayıncılık
- Zor, A. (2020). İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye. İBAD Sosyal Bilimler Dergisi. 2020(7), 38-52.

Yararlanılan Siteler

<http://meryemcoop.com/>
<https://cercina.pt/web/>
<https://data.worldbank.org/country>
<https://fairbnb.coop/>
<https://gencisi.org/>
<https://www.cecop.coop/>
<https://www.ihtiyacharitasi.org/>
<https://www.infactcoop.com/>
<https://www.ka.org.tr/>
<https://www.varkkays.fi/>
<https://yerkure.org/>